

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTRUMTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

- Török Enikő: A mérnökök feladatai a dűlőnkénti felmérésnél
- Schmidt Anikó: A kataszteri munkálatok ügye (1884–1887)
- Balaton Petra: Győri Ottmár (1867–1946) emlékezete
- Kratochvilla Krisztina: Hazai szelvényezésű archív topográfiai térképek digitális feldolgozása
- Iván Gyula: Kataszteri találkozók Bécsben
- Bakó Endre: Évek Kollányi Boldizsár „társaságában”
- OTKA-pályázatok

Offener Befehl

Sind die Herren: ... der bei der ...
 Sigen A. H. Meiner Commission als ...
 ip. ...
 finden ...
 Operationen zum ...
 vereinigen ...

Es werden ...
 Kommissarien ...
 Hilfe ...
 Allem, ...

Zu ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Die ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

■ ■ ■ STABIL KATASZTERTÖRTÉNET

A háromszögelési (1853), majd a tényleges munkálatokkal (1856) megindult részletes kataszteri felmérés célja eredetileg csak a földadó megállapításához szükséges, hosszú időre szóló (állandó, stabil) adókataszter létrehozása volt. A munka részletessége és alapossága miatt azonban a tevékenység a célhoz kötött felmérésekből állami alapföldméréssé alakult át.

A *Catastrum* 2014 óta arra vállalkozik, hogy az országban – és a birodalomban – folyó felmérés történetét (szervezet, személyzet, térképművek, dokumentumok, forrásörző helyek stb.) feldolgozza. A folyóirat kiadását 2015 óta a Herman Ottó Intézet – ez év elejétől Nonprofit Kft. formában – végzi, folyamatosan arra törekedve, hogy a lap megjelenését tartósan biztosítsa. 2017-ben a Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kft. támogatásával a kiadás feltételei az eddiginél is kedvezőbbek lettek, ezért bízhatunk abban, hogy a stabil körülmények továbbra is zavartalan munkát tesznek lehetővé.

Köszönjük a Magyar Nemzeti Múzeum, a Budapest Történelmi Múzeum Kiscelli Múzeuma és a Kispesti Helytörténelmi Gyűjtemény – és az ott dolgozó munkatársak – támogató segítségét, amelyek és akik a cikkeket illusztráló képeket digitalizált formában a rendelkezésünkre bocsátották és a közlést engedélyezték.

■ ■ ■ TARTALOM

■ Török Enikő: A mérnökök feladatai a dűlőnkénti felmérésnél.....	3
■ Schmidt Anikó: A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban.....	15
■ Balaton Petra: A Pénzügyminisztérium szolgálatában. Győri Ottmár (1867–1946) emlékezete.....	25
■ Kratochvilla Krisztina: Hazai szelvényezésű archív topográfiai térképek digitális feldolgozása.....	40
■ Iván Gyula: Kataszteri találkozó Bécsben.....	48
■ Bakó Endre: Évek Kollányi Boldizsár „társaságában”.....	54
■ OTKA-pályázatok – A kataszteri felmérés térképeinek és iratainak forrásfeltárása (OTKA K 105 886).....	59
■ OTKA-pályázatok – A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919).....	61

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténelmi folyóirat ■ IV. évfolyam, 1. szám

A címlapon: A Wekerle telep építésvezetőségének irodája Kispesten (Budapest Történelmi Múzeum Kiscelli Múzeuma, ltsz. : 83.1727)

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)

■ Felelős kiadó: Bárány Rita ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, dr. Szinay Attila (Földművelésügyi Minisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Kataszter Program Nonprofit Kft.), Varga Felicián (Budapest Főváros Kormányhivatala, Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztály).

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pásztai László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (BFKH FTFF) ■ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás.

■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőségi kéziratokat nem őrizz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: HunPress Nyomda – ADU-PRESS Kft. 1139 Budapest, Fáy u. 5.

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 2800 Ft, számonként 750 Ft.

Támogató: Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Kataszteri Program

ISSN 2064-5805

SUMMARY

TÖRÖK Enikő: The Tasks of the Engineers with the Survey by Fields

torok.eniko@mnl.gov.hu

Alois Hawliczek (1788–1863) the director of Triangulirungs-Kalkul-Bureau, the office that was responsible for triangulation work reporting to the Cadastral Directorate General, played a significant role in the start of survey by fields ('Rieden'). He organised the work based on his experiences in the Habsburg Empire. The official order (*Amts-Instruction*) details the tasks of the engineers; the maps were checked and copied, if no maps were present, the survey by fields were completed, the board of the village was taught how to define the area of the fields, and the engineers checked and corrected the data of the local land-registrar. The process description of the survey by fields was detailed in the survey order (*Vermessungs-Instruction*), which was later complemented, and in Transylvania supplemented by explanations.

SCHMIDT Anikó: The Cadastral Issues during the Parliamentary Cycle in 1884–1887

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

Advances had been made primarily regarding cadastral administration, thus the storage of registers and the records of the changes during the parliamentary cycle in 1884–1887. (Act XXII of 1885 and Act XXIX of 1886). The parliament was following the problem of quick obsolescence of the data (work mainly completed in the 1850s) due to negligence when the acts were created. Several complaints had been filed regarding high ground taxes, and several people asked for the rectification of the cadastral records. Most complaints were filed concerning the net income.

BALATON Petra: Serving the Ministry of Finance. Reminiscence of Ottmár Győri (1867–1946)

balaton.petra@kre.hu

Ottmár Győri (Schmidt) Cadastral Engineer was first known as the trustee of the State Labourer Estate in Kispest (today known as Wekerletelep / Wekerle housing estate). He prepared the geometric, symmetric plan of the suburban housing estate (1908–1909) upon the call of Sándor Wekerle Minister of Finances, who initiated and then managed the constructions. As head of the trusteeship (1909–1918) he managed the life of the estate that administratively belonged to Kispest, as well as organizing its social and cultural life. As a Ministerial Councillor he served at the land consolidation and supported private engineers, as well.

KRATOCHVILLA Krisztina: Digitization of the "Hungarian" Topographic maps

kratochvilla.krisztina@gmail.com

Between 1952–1980 the civilian topographic maps were prepared upon the orders in force in two different projections (Gauss-Krüger and stereographic) with two segmentations (Gauss-Krüger and "Hungarian"–"phone number"). The "Hungarian (hazai)" segmentation were configured on the bases of Gauss-Krüger segmentation, using only six digits (like the old phone numbers of Budapest). During the digitisation of the maps the primary objective was to establish the compliance, the conformity of the maps, thus the various maps were transformed to EOVS (Hungarian project). The EOVS 2D position of the maps can be obtained by geo-referencing. By clipping the maps outside the frame the map segments can be connected, and re-segmented upon the EOVS segmentation. This digitally transformed and converted map system covered by Hungary is able to supplying for analyses and comparing with recent topographic maps or ortophotos.

IVÁN Gyula: Cadastral Meeting in Vienna

ivan.gyula@bfkh.gov.hu

The cadastral offices of the countries of the former Austro-Hungarian Empire meet annually at a different venue to exchange experiences. The 34th meeting was held in Vienna between 17th and 19th May 2017. The meeting was commemorating the bi-centenary of the Cadastral order of Franz I issued in 1817. 'Tradition and innovation' was the creed of the conference. Both the history of the cadastral survey and the up-to-date activities were introduced by the Austrian, Czech, Croatian, Hungarian, Italian, Slovakian and Slovenian presenters.

BAKÓ Endre: Years in the 'Company' of Boldizsár Kollányi

drbakoendre@freemail.hu

See the resume at the end of the article.

TÖRÖK ENIKŐ

*A mérnökök feladatai a dűlönkénti felmérésnél**

Az 1850-es év a dűlönkénti felmérés megszervezésével telt, ekkor alakították ki azt a pénzügyi közigazgatási szervezetet, amelynek feladata volt a „földadó-ideigleneg” megállapítása és az ehhez kapcsolódó felmérés elvégzése. Létrehozták a kataszteri főigazgatóságot (Generaldirektion des Grundsteuerkatasters) Peter Salzgeber (1789–1858) vezetésével, majd az adókerületeket, becslőfelügyelőségeket, becslőjárásokat és adóközsegeket, kineveztek a földadórendező bizottmányok tagjait, a becslő- és felmérési személyzetet, utasításokat és oktatóanyagokat állítottak össze, fordítottak le és adtak ki a felmérés egységességének biztosítása érdekében, megszervezték a formanyomtatványok előállítását és a mérőműszerek beszerzését.¹

A felmérés beindításában, irányításában és ellenőrzésében meghatározó szerepe volt Alois Hawliczeknek (1788–1863), a kataszteri főigazgatóságnak alárendelt Triangulirungs-Kalkul-Bureau, vagyis a háromszögelési munkálatokat végző iroda vezetőjének. Hawliczek korábban többször is dolgozott Magyarországon területén, a Generalquartiermeisterstab fő-

hadnagyaként 1819–1820-ban háromszögelést végzett Pétervárad környékén. Később a II. katonai felméréshez kapcsolódó háromszögelés vezetőjeként tevékenykedett: 1828–1829 között a Militär-Triangulirung és 1835–1842 folyamán a Militär-Triangulirungs- und Kalkul-Bureau vezetője volt. 1840-ben részt vett az Arad melletti Szentannánál végrehajtott alapvonalmérésben és azimutmeghatározásban, 1840–1841-ben csillagászati megfigyeléseket és háromszögeléseket végzett Erdélyben, Nagyszébenben. 1842-ben a kataszterhez került, a Katastral-Vermessungs-Central-Direktion (1850-től Generaldirektion des Katasters) keretében működő Katastral-Triangulirungs-Kalkul-Bureau aligazgatója, később elnöke, és a kataszteri főigazgatóság felmérési referense lett nyugdíjazásáig, 1860-ig. 1843–1844 és 1847–1848 folyamán ideiglenesen ő látta el a Katastral-Vermessungs-Central-Direktion igazgatói feladatait is. A Habsburg Birodalomban folytatott munkálatok mintájára tulajdonképpen Hawliczek szervezte meg a magyarországi felméréseket, a dűlönkénti és a részletes, telkenkénti felmérést egyaránt.²

* A bécsi kutatásaimat (2015, 2017) a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj támogatásával végeztem. Ezúton is köszönöm Oross Andrásnak, a bécsi magyar levéltári delegátusnak a kutatásban nyújtott segítségét.

¹ ZEGER, JOSEF: *Die historische Entwicklung der staatlichen Vermessungsarbeiten (Grundlagenvermessungen) in Österreich*. 2. Bd. Triangulirungen für Katasterzwecke. Wien, 1991. (= ZEGER, 1991) 75–76., 102. Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltár (= OL), E 343 Magyar kincstári levéltárak, Abszolutizmuskori pénzügyigazgatási levéltár, K. k. Steuer Districts Commission Ofen 4. d. 1/1850. A felmérési szervezet kialakításáról l. még TÖRÖK ENIKŐ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:26–34.

² *Provinzial Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr ...*, 1845:10., 1848:11. *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich*, 1845:225., 1846:227., (1856) 1:155., (1858) 1:176., (1859) 1:173., (1860) 1:175. *Militär-schematismus des österreichischen Kaiserthums*, 1835:15., 393., 1836:13., 393., 1837:13., 393., 1838:13., 393., 1839:13., 393., 1840:13., 393., 1841:393., 1842:393., 395., 1843:393., 516., 1844:403., 1845:403., 1846:58., 276., 570., 1847:56., 276., 1850:57., 329., 1851:61., 350., 1852:68., 387., 1853:63., 383., 1854:64., 385., 1855:63., 384., 1856:58., 378., 1857:54., 378., 1858:126., 1023., 1859:72., 1860-1861:888., 901., 1862:114., 1863:117., 1864:925. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammerarchiv und Finanzministerium (= ÖStA, FHKA NHK) Katasterabt. Akten 318. 1173/1852. ZEGER, JOSEF: *Die historische Entwicklung der staatlichen Vermessungsarbeiten (Grundlagenvermessungen) in Österreich*. 1. Bd. Verschiedene Arbeiten vom Altertum bis zum ersten Weltkrieg. Wien, 1992. 248–249., 378–379., 397., 560–561. ZEGER, 1991. 72., 74–75. ZEGER, JOSEF: *Die historische Entwicklung der staatlichen Vermessungsarbeiten (Grundlagenvermessungen) in Österreich*. 3. Bd. Gradmessung. Wien, 1992. 637–646. JANKÓ ANNA-MÁRIA: *Magyarország katonai felmérései 1763–1950*. Bp., 2007. 57., 59. SCHMIDT-BRENTANO, ANTONIO: *Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918*. Wien, 2007. 67.

1851-re Magyarországon 190, Erdélyben 63, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban 38 mérnököt terveztek felvenni, vagyis összesen 291-et. Ahhoz, hogy a mérnökök egységesen végezzék a felméréseket, írásbeli utasításokra volt szükség. Különösen azért, mert köztük szép számmal voltak kezdők, akik korábban nem végeztek önállóan felméréseket.³

Hivatali utasítás

Az 1850. augusztus 2-án kelt *Amts-Instruction für die Geometer bei Ausführung des Grundsteuer-Propositoriums* című utasítás részletesen ismerteti a mérnökök munkáját.⁴ Ezek szerint minden becslőjárásba egy mérnököt kellett beosztani a felmérési munkákra. A mérnök, mielőtt a számára kijelölt becslőjárásba utazott, kézhez kapta az *Amts-Instruction*ot, a röviden *Vermessungs-Instruction*ként emlegetett *Instruction zur Ausführung der Vermessungs-Operationen* című utasítást, a közigazgatási szervek által kiállított nyílt parancsot, amellyel a terepen tudta magát igazolni, és azoknak a térképeknek, felmérési munkarészeknek a jegyzékét, amelyeket munkájához, a telkek nagyságának megállapításához fel tudott használni.

A nyílt paranccsal (*offener Befehl*, *offene Ordre*) a mérnök igazolni tudta, hogy a földadórendező bizottmány alkalmazásában áll és a „földadó-ideigleneg” céljából végez felméréseket. Ebben felszólították a közigazgatási szerveket, az uradalmakat és a községeket, hogy mindenben támogassák a mérnök munkáját. A mérnököt és a mellérendelt katonai napszámosokat ingyensen kellett elszállásolniuk. A községnek kellett gondoskodnia a jelerudakról, a rudak lefestéséhez szükséges mésről, a cövekekről, továbbá a figuránsok és a napszámosok kiállításáról. Végül a mérnökök költözéséhez megszabott áron előfogatot is kellett biztosítaniuk. Ennek

ellenére sokszor panaszkodtak a földadórendező bizottmányok, hogy sok településen vonakodtak elszállásolni a mérnököket és a katonai napszámosokat, elkészíteni és elhelyezni a jelerudakat és cövekeket. Többször megesett, hogy a település lakói este vagy teljesen eltüntették, vagy máshova helyezték a jelerudakat és cövekeket.⁵

A mérnök elsődleges feladata volt minden olyan műszaki munka elvégzése, amely az adótárgyak területének megállapítását szolgálta. Ellenőrizte és értékelt azokat a meglévő térképeket és segédleteket, amelyeket az előmunkálatok során és a telekkönyvek (*Lagerbuch*, *Lager- oder Fassionsbuch*) összeállításánál használtak; segítette a községi választmányt (*Gemeinde-Ausschüsse*) ezek használatában és vigyázott a térképek épségére. Útbaigazította a községi választmányokat a telkek területének megállapítása ügyében, a terepen elmagyarázta nekik, hogyan lehet a szabálytalan alakú vagy túl nagy telkeket felmérni. Ahol egyáltalán nem vagy hiányosak voltak a korábbi felmérési munkálatok, ott a *Vermessungs-Instruction* szerint gyorsan elvégezte a felmérést és szolgáltatotta a becsléshez szükséges adatokat. Az adóbecslő utasítására ellenőrizte a telekkönyvek adatait a meglévő térképek vagy az újonnan elvégzett mérések alapján. A meglévő, az úrbérrendezésből vagy tagosításból származó térképekről másolatot (*Indications-Skizze*) készített a *Vermessungs-Instruction* 101–110. §-ai szerint, amelyet a becslőbiztos rendelkezésére bocsátott.

A becslőbiztos átvételi igazolás mellett adta át a mérnöknek a meglévő munkarészeket, térképeket ellenőrzés és használhatóságuk megállapítása céljából, vagy tudtára adta, hogy hol tekintheti meg azokat. A mérnök felelősséggel tartozott az átvett anyagok állapotáért. A térképek alapján vázlatot (*Croquis*, *Hand-Skizze*) készített az egész községről, részben

³ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 300. 2011/1850., 302. 386/1851., 309. 2989/1851. MOL OL, E 346 Magyar kincstári levéltárak, Abszolutizmuskori pénzügyigazgatási levéltár, K.k. Steuer Districts Commission Kaschau: Elnöki iratok 138/1851.

⁴ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 296. 888/1850., FHKA Sonderbestände, Sammlungen und Selekte (SUS) Patente, Instruktionen, Normalien, Erlässe und Kurrenten (Patente) Sammlung von Patenten, Instruktionen und Normalien des Finanzarchivs (FA) 18.

⁵ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 317. 468/1852., 554/1852.

szemmérték után, részben egyes távolságok lépésével, olyan méretarányban, hogy egy papírlapra ráfért a település. A térképész célja az volt, hogy áttekintést adjon arról, hogy a település mely részéről állnak rendelkezésre korábbi térképek, melyekről szükséges felmérést készíteni.

A régi térképek adatai alapján kellett ellenőrizni és javítani a telekkönyvet, a telkek és a dűlők nagyságát. Ha nem rendelkeztek jó, használható térképekkel, a becslőfelügyelő döntött arról, hogy felméri-e a települést vagy egy részét. A felmérés csak „egészen” (in concreto) történt, vagyis teljes dűlőket egyben kellett felmérni és területének nagyságát megadni, tekintet nélkül a telkekre.⁶ Telkenkénti felmérés csak kivételes esetben, külön utasításra történhetett. A mérnök a becslőjárás felügyelőjének volt közvetlenül alárendelve, ő mondta meg, hogy melyik községben kellett dolgoznia a becslőbiztossal együttműködve, illetve hogy a becsléshez szükséges adatokat mikorra kellett rendelkezésre bocsátania. A munkáját szakmai szempontból a főmérnök irányította és ellenőrizte, és felelősséggel tartozott mérései pontosságáért. Külön hangsúlyozta az utasítás, hogy a terepmunkára alkalmas időszakban tilos irodai munkákat végezni.

A mérnöknek a munkába állásától kezdve munkanaplót kellett vezetnie, hogy időbeosztását és előrehaladását követni lehessen. Minden hónap végén a munkanaplót egy rövid jelentéssel el kellett juttatnia a földadórendező bizottsághoz.

Terepmunka idején a mérnökök ingyenes szállást kaptak a községtől, ahol dolgoztak, télen pedig lakáspénzt (Quartiergeld) folyósítottak számukra. Ezenkívül írószerálányban

is részesültek, és megtérítették előfogatköltségeiket.

A község köteles volt legfeljebb négy napszámot adni a mérnök mellé, akik a mérőasztalfelmérésben, kicövekelésnél voltak a segítségére. A napszamosok egy részét azonban ténylegesen a katonaság biztosította a felméréshez. A községi választmány olyan személyeket is adott a mérnök mellé, akik ismerték a község és a dűlők határait, a földrajzi megnevezéseket, a művelési ágakat, így segítve a felmérés előrehaladását. A község a cölöpökhöz, jelekhez szükséges anyagokat is ingyenesen bocsátotta a mérnök rendelkezésére.⁷

Felmérési utasítások

A felmérés módszerét az 1850. augusztus 2-án kelt, német (*Instruction zur Ausführung der Vermessungs-Operationen*) és magyar (*Utasítás a mérnöki munkálatok kivételére*) nyelven közreadott utasítás részletesen szabályozza. Ismerteti a felmérés eszközeit, műszereit és módszerét (háromszögelés, mérőasztalfelmérés), meghatározza a felmérés során alkalmazott mértékegységeket, a szelvények nagyságát, a térképek méretarányát, krokik készítését, a térképek kirajzolásának, színezésének és a nevek megírásának menetét, a területszámítás mikéntjét, végül a felvételi jegyzőkönyv vezetését. 1850 őszén az *Amts-Instructionst* és a *Vermessungs-Instructiont* szétküldték az adókerületekbe. A munkálatok meggyorsítása és egyszerűsítése céljából 1851-ben két póttutasítást is kiadtak a mérnökök számára: *Pótló utasítás a' mérnökök számára a' telekadó-ideigleneknek életbeléptetése iránt* és *A' telekadó-ideiglenegnél alkalmazott mérnökök munkálati eljárását tárgyaló pótló utasítás*.⁸

⁶ A felmérést emiatt nevezték konkretuális felmérésnek is.

⁷ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 296. 888/1850., FHKA SUS Patente FA 18.

⁸ *Instruction zur Ausführung der Vermessungs-Operationen, für das mit allerhöchstem Patente vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium*. Wien, 1850. *Utasítás a mérnöki munkálatok kivételére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadó-provisoriumhoz*. 5 mintával. Bécs, 1850. *Pótló utasítás a' mérnökök számára a' telekadó-ideigleneknek életbeléptetése iránt*. Bécs, 1851. április 5. *A' telekadó-ideiglenegnél alkalmazott mérnökök munkálati eljárását tárgyaló pótló utasítás*. [S. 1.], 1851. ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 296. 888/1850. MNL OL, E 343 4. d. 134/1850. Röviden érinti az ideiglenes felmérés utasításait REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:5. (= REISZ, 2015). Az így keletkezett dokumentumokról I. TÖRÖK ENIKÓ: Solt város ideiglenes felmérésének dokumentumai. *Catastrum*, 2. (2015) 2:22–30. SCHMIDT ANIKÓ: Szentés dűlönkénti felmérése. *Catastrum*, 3. (2016) 4:32–37.

Sok mérnök kezdő volt, nem dolgozott még kataszteri felmérésnél, és ez különösen az Erdélyben alkalmazott mérnökökre volt igaz, továbbá Erdélyben nem voltak korábbi használható felmérések, így fel kellett mérni az egész területet, ezért Mersich András, az erdélyi főmérnök külön füzetet állított össze a mérnökök számára 1851. április 28-án *Erklärung mehrerer auf theoretischen Grundsätzen gestützten, praktischen Vortheile zur richtigen und schleunigen Ausführung der geometrischen Arbeiten für das Grundsteuer-Propositorium* címmel. A Nagyszébenben nyomtatott *Erklärungban* a főmérnök részletesen ismertette az alapvonalmérés és a háromszögelés menetét.

Később ezt kiegészítette a Nagyszébenben szeptember 21-én kelt *Ergänzungs-Vorschriften für die Geometer hinsichtlich der Catastral-Vermessung* című előírással, amelyben a *Vermessungs-Instruction* egyes pontjait részletezte.⁹ Ennek ellenére az ellenőrzések során kiderült, hogy a mérnökök nem az utasításoknak megfelelően dolgoztak, ez leggyakrabban azt jelentette, hogy alaposabb, időigényes méréseket, túl sok kicövekelést végeztek, ami lassította a munka menetét. Ezért Nagyszébenben egy újabb rendelkezést nyomtattak: *Verordnung die geometrische Vermessung betreffend* (1853. október 29.), amely munkaszervezési kérdésekkel is foglalkozott. Például hangsúlyozta, hogy csak esős időben végezzenek a mérnökök

■ Kaczorlak térképe, 1853 (MNL OL, S 78 - 310. téka - Kaczorlak - 2.)

⁹ ÖStA, FHKA SUS Patente FA 18., FHKA NHK Katasterabt. Akten 307. 1944/1851., 312. 3913/1851.

irodai munkát (pl. területszámításokat), a nyári időszakot terepmunkával töltték.¹⁰

1854. április 1-jén Mersich a dűlőhatárok jelöléséről rendelkezett: *Belehrung zur Bezeichnung der Ried Grenzen mit Marken*, amelyhez térképet is csatolt *Uebersichts-Skizze zur Ausmarkung der Ried- und Gemeinde-Grenzen* címmel. Ezek szerint 500 lépésenként földből vagy kőből határhalmokat kellett felállítani.¹¹

Oktatás a községek által végzendő földmérésekről

Még 1850 szeptemberére elkészült a *Belehrung wie die Ausmessung der Grundstücke von Gemeinden praktisch auszuführen sei* című oktatás, amelyet novemberben Fábíánics Ignác (1809–1894), a soproni adórendező bizottmány tagja (Beisitzer) lefordított magyarra és 1851-ben magyarul is kinyomtattak: *Oktatás a községek által gyakorlatilag eszközendő földmérések iránt*.¹² Ennek értelmében a telek nagysága – a művelési ággal és az osztállyal együtt – az adómegállapítás alapja.

Az *Oktatás* célja az volt, hogy a község és a tulajdonos meg tudja határozni a szabályos alakú és nem túl nagy telkek nagyságát. A mérnöknek ezt meg kellett tanítania a községi választmánynak, élőszóval el kellett magyaráznia és szükség esetén a terepen meg is kellett mutatnia. A nagy erdőket, a hegyes vidékeket vagy a szabálytalan alakú telkeket – ha nem rendelkeztek korábbi adatokkal – a mérnöknek kellett felmérnie. A földmérések elvégzésére a községi választmányok jelölték ki az arra alkalmas, írni tudó személyeket, akiknek a munkájukról jegyzőkönyvet kellett vezetniük. Bécsi ölben mérték fel a telkeket, amelyhez a következő eszközökre volt szükség: bécsi öles mérőrúd fából, vas mérőlánc vagy mérőkötél 10 szöggel, két darab négy láb hosszú bot a lánc vagy a kötél megfeszítésére, hat

jelpózna a vonalak kitűzésére. Ezeket az eszközöket és használatukat részletesen ismerteti az *Oktatás*. A mérést hét személy végezte: egy írni tudó, két jelelő, két lánchúzó és két szeghordó. Az *Oktatást* 1851-ben román nyelven is közreadták.¹³

Utasítás a telekkönyvek helyesbítéséről

Az 1850-es évek közepén a mérnökök idejének nagy részét a telekkönyvek ellenőrzése és helyesbítése tette ki. Ezekre vonatkozóan csak Erdélyben jelentettek meg utasításokat, az egyiket a községi választmányok számára: *Instruction für die Gemeinde-Ausschüsse, über die Berichtigung der Lagerbücher nach der Ergebnissen der Concretal-Vermessung*, a másikat pedig a mérnökök számára: *Amts-Instruction für die bei der Ausführung der Rectifications-Arbeiten in Verwendung stehenden Geometer* (Hermannstadt, 1856. 01. 20.). Ez talán azzal magyarázható, hogy Erdélyben minden felügyelőségben egy mérnököt kizárólag a telekkönyvek helyesbítésével bíztak meg. Feladatai közé tartozott, hogy a községi választmányt megtanítsa a dűlönkénti felmérés dokumentumainak használatára, a telkek területének megállapítására és a telekkönyvek helyesbítésére. Szükség esetén egyes telkek, területek felmérését is el kellett végeznie. Ellenőriznie és javítania kellett a telkek és dűlők nagyságát, továbbá a dűlőhatárokat.¹⁴

Kiegészítő utasítások, rendeletek

Külön rendelkezés született a Litographisches Institut des Katasterstól a mérnökök által részletre vásárolt vagy bérelt mérőműszerek nyilvántartásáról és elszámolásáról: *Instruction über die Evidenzhaltung und Verrechnung der zur Einführung des Grundsteuer-Provisoriums bestimmten Messinstrumente und sonstigen Materialien* (1851).¹⁵ Részletekbe menően meg-

¹⁰ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 336. 4076/1853.

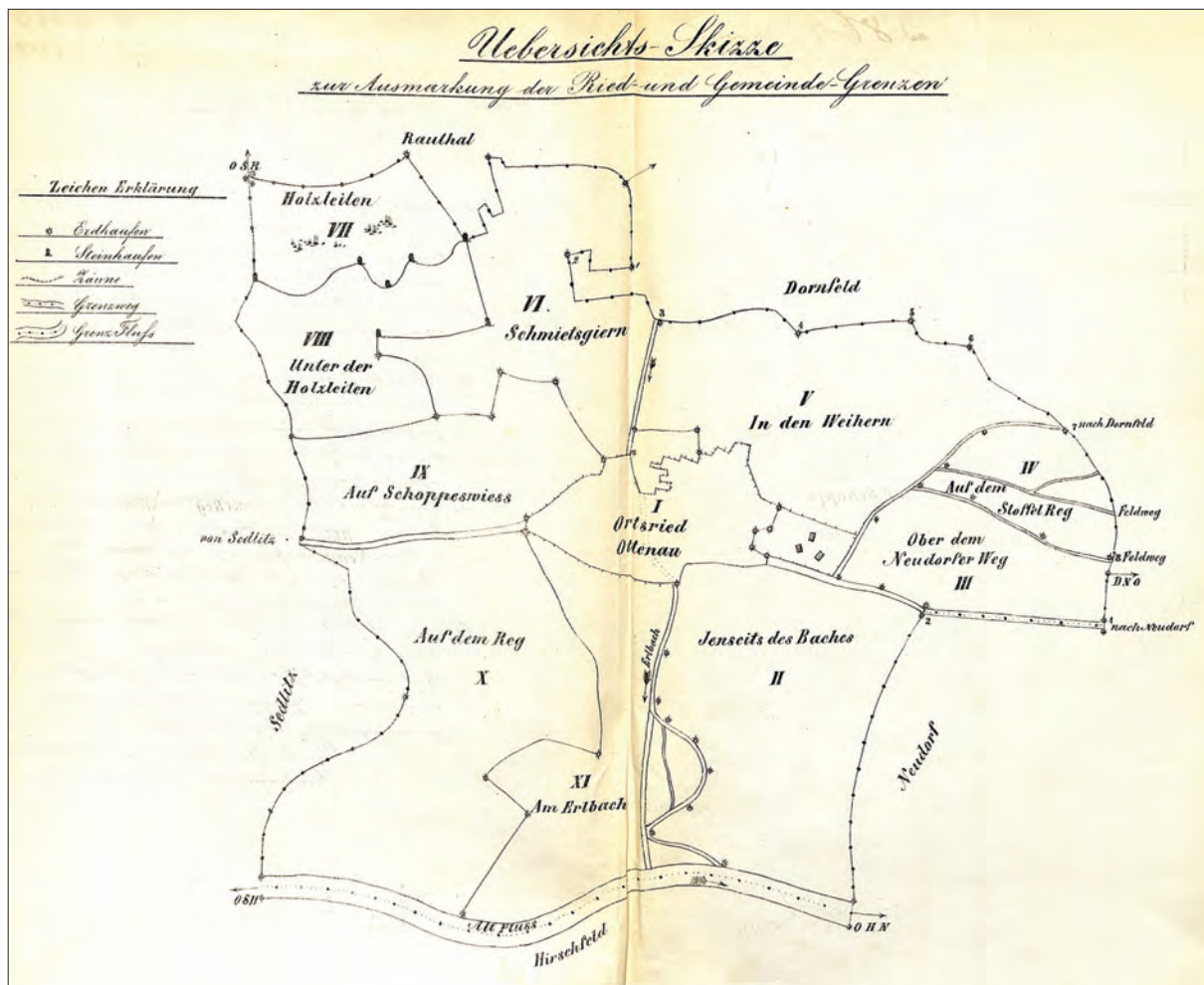
¹¹ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 342. 1381/1854.

¹² ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 2298. 1514/1850., 300. 2163/1850., 306. 1584/1851., FHKA SUS Patente FA 15.

¹³ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 300. 2406/1851.

¹⁴ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 375. 1000/1856., FHKA SUS Patente FA 15. d.

¹⁵ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 310. 3196/1851.

■ A határhalmok felállítást mutató térkép, 1854 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 342. 1381/1854.)

határozták az előfogat igénybevételének lehetőségét: *Regulativ über die Verwendung und Verrechnung von Landesleistungen von Seite der bei dem Grundsteuer-Provisorium verwendeten Geometer* (Wien, 1852. 03. 29.), amely magyarul 1852. május 17-én jött ki az Egyetemi Nyomdából: *Szabályrendelet az országos szolgáltatásoknak az ideiglenes telekadónál alkalmazott mérnökök általi felhasználása és felszámításáról*.¹⁶

Mindezekon kívül természetesen a becslésre vonatkozó utasítások is érintik a mérnökök munkáját, vagyis az *Amts-Instruktion für die mit der Ausführung des Grundsteuer-Provisoriums beauftragten Organe*. Hivatalos utasítás a telekadó-ideiglen kivitelével

megbizott organumok számára (Buda, 1850) és az *Utasítás az 1850-ki martius 4-ről kelt legfelsőbb pápens által rendelt földadó-provisorium számára eszközözendő földjövedelem-kiszámítások véghezvitelére*. *Instruktion zur Ausführung der Grundertrags-Erhebungen für das mit dem allerhöchsten vom 4. März 1850 angeordnete Grundsteuer-Provisorium* (Ofen, 1850. 03. 26.).

A részletes szabályozás ellenére újból és újból figyelmeztetni kellett a mérnököket az előírások betartására, ilyen céllal küldtek szét például 1851-ben a kassai adókerületben egy kétnyelvű körrendeletet: *A' Kassa-kerületi cs. K. adó rendező bizottmánynak alárendelt mérnökeihez bocsátott körrendelete Circular Verordnung*

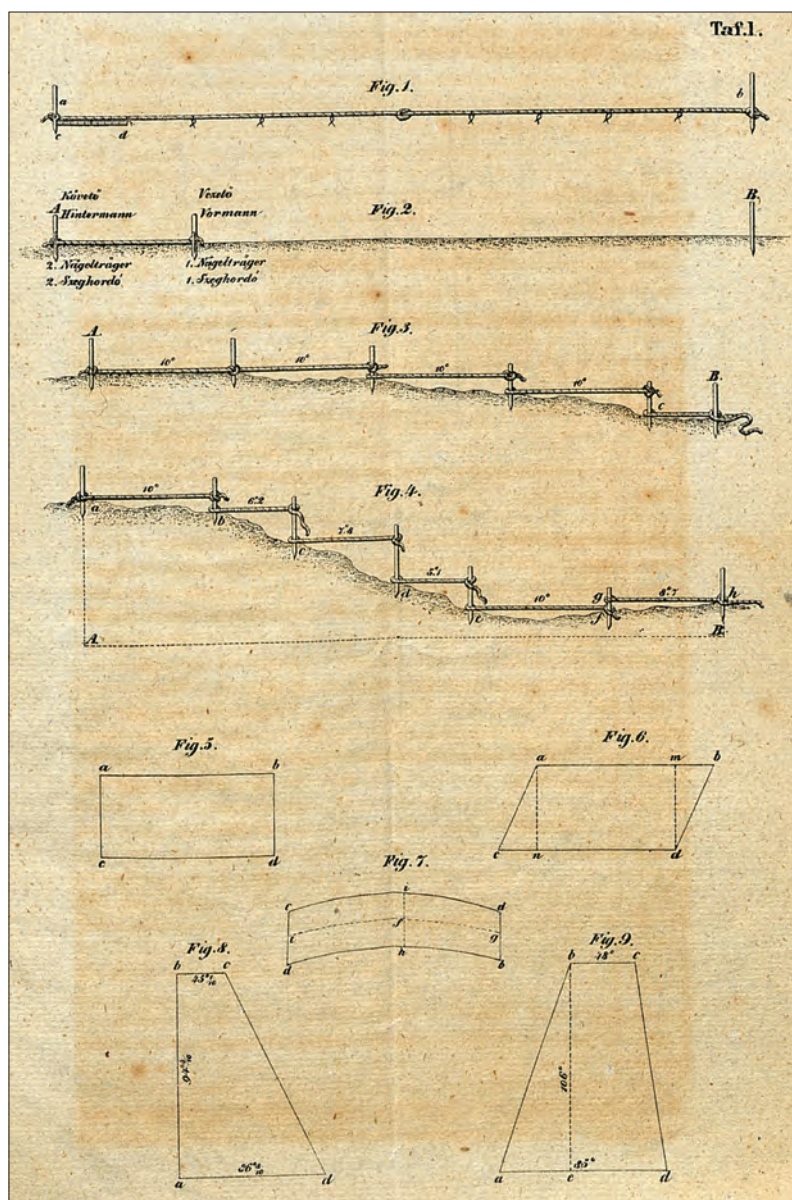
¹⁶ ÖStA, FHKA SUS Patente FA 15. d., MNL OL, S 92 Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai No. 23/1. Rendeletek gyűjteménye, 1849–1867. 50., E 343 4. d. 1521/1852.

an alle unterstehenden Katastral-Geometer des Kaschauer k.k. Steuer-Districtes.¹⁷

Forrásközlés

Annak ellenére, hogy az *Amts-Instruction für die Geometert* több száz, legalább 300-400 példányban nyomtatták, csak az osztrák állami levéltárban maradt fenn. Az utasítás ugyanis nem került kereskedelmi forgalomba, belső használatra készült, a mérnököknek a saját példányukat

szolgálatból kiválás esetén vissza kellett szolgáltatniuk, valamint új utasítások kibocsátásakor a régi utasításokat kiselejtezték. Ezért a forrásközlés a további kutatásokat kétségkívül segíteni fogja. A csak eredeti, vagyis német nyelvű közzététel az magyarázza, hogy a fordítás alapjában már egyfajta értelmezés, amely magában hordja a félreértelmezés lehetőségét. Így viszont nemzetközi viszonylatban is könnyebben elérhetővé tudjuk tenni a forrást a tudományos kutatás számára. Az instrukciót betűhív átírással adom közre.¹⁸

■ Az Oktatás ábrái, 1851 (ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 306. 1584/1851.)

¹⁷ ÖStA, FHKA NHK Katasterabt. Akten 314. 4323/1851.

¹⁸ REISZ, 2015. 5., 9. Soós ISTVÁN: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. *Fons*, 7. (2000) 1:81–89.

Amts-Instruction für die Geometer bei Ausführung des Grundsteuer-Provisoriums

§. 1.

In einem jeden Schätzungsbezirke wird ein Geometer aufgestellt, welcher alle bei Ausführung des Grundsteuer-Provisoriums vorkommenden Vermessungs-Operationen vorzunehmen hat.

§. 2.

Die Geometer erhalten bei ihrem Abgange in den ihnen zugewiesenen Bezirk:

1. die gegenwärtige Amts-Instruction, und die Instruction zur technischen Ausführung der bei dem Grundsteuer-Provisorium vorkommenden Vermessungs-Operationen;
2. ein Verzeichniß der schon vorhandenen Behelfe an geometrischen Aufnahmen, Mappen und Vermessungs-Operaten, welche entweder über den gesammten Grundbesitz der dem Schätzungsbezirke zugewiesenen Gemeinden, oder über einen Theil derselben vorliegen, und zur Ausmittlung des Flächenmaßes der Grundstücke zu benützen sind.
3. eine von der Regierungs-Commission ausgefertigte offene Ordre, um sich allenthalben in ihrer Eigenschaft ausweisen zu können.

§. 3.

Im Allgemeinen hat der Geometer die Aufgabe, als Vermessungskundiger, alle jene technischen Geschäfte zu besorgen, welche auf die Ausmittlung richtiger Angaben für das Flächenmaß der Steuerobjecte, sowohl bei Ausführung der Vorarbeiten durch die Gemeinde-Ausschüsse als auch bei Prüfung und Richtigstellung derselben durch die Schätzungs-Commission, Bezug haben.

Insbesondere gehört unter die Obliegenheiten desselben:

- a) die vorläufige Prüfung und Beurtheilung der vorhandenen Mappen und sonstigen Behelfe, welche bei Ausführung der Vorarbeiten durch die Gemeinden, zur Anlegung des Lagerbuches zu benutzen wären, sowie auch die Anleitung der Gemeinde-Ausschüsse zur praktischen Benützung aller dazu dienenden Vermessungs-Operate, mit gehöriger Bedachtnahme auf die Erhaltung derselben im unbeschädigten Zustande;
- b) ferner hat der Geometer, wenn es die Umstände erfordern, die Gemeinde-Ausschüsse zu unterweisen, wie durch die Gemeinden selbst einzelne Grundstücke von nicht sehr unregelmäßiger Figur und zu großem Umfange auf eine einfache Weise praktisch vermessen werden können, und ihnen nöthigenfalls die Art der Ausführung auf dem Felde praktisch zu erläutern;
- c) in Fällen, wo von einer Gemeinde gar keine oder nur unvollständige und mangelhafte Vermessungs-Operate vorhanden sind, hat der Geometer die ihm von dem Schätzungs-Commissär bezeichneten Aufnahmen nach den Vorschriften der Vermessungs-Instruction mit Beschleunigung auszuführen, den Flächeninhalt zu berechnen und hierüber die zum Gebrauche bei der Schätzung nothwendigen Ergebnisse zur rechten Zeit vorzulegen;
- d) bei Prüfung und Berichtigung der Vorarbeiten durch den Schätzungs-Commissär hat der Geometer an der Vergleichung der Ansätze des von den Gemeinde-Ausschüssen zu Stande gebrachten Lagerbuches mit dem Befunde der ältern geometrischen Aufnahmen oder einer neuen Vermessung mitzuwirken und die nöthigen Aufklärungen zur gehörigen Benützung derselben zu geben;
- e) wenn werthvolle Original-Mappen von Urbarial-Regulirungen und Commassations-Vermessungen, den Schätzungs-Commissionen zum Gebrauche überlassen

werden, ist wegen Schonung solcher schätzbaren Elaborate, davon eine Indications-Skizze als leichte Copie nach der Vorschrift der Vermessungs-Instruction §. 101 bis §. 110 zu verfertigen und selbe zur Benützung bei Ausführung der Vorarbeiten sowohl als der weiteren Operationen zur Grundertragerhebung an den Schätzungs-Commissär abzugeben.

§. 4.

Die vorhandenen Vermessungs-Operate, welche als Behelfe zur Ausmittlung des Flächenmaßes, in den betreffenden Gemeinden dienen sollen, werden dem Geometer von dem Schätzungs-Commissär des zugewiesenen Bezirkes, einige Zeit früher, als die Vorarbeiten durch die Gemeinde-Ausschüsse beginnen, zur Prüfung und Beurtheilung ihrer Brauchbarkeit, gegen specificirte Empfangsbestätigungen übergeben, oder es wird ihm angedeutet, wo diese Operate erliegen, und wo er sie einsehen kann.

Von dem Zeitpunkte der Uebernahme an bis zur Rückstellung bleibt der Geometer für die Erhaltung der übernommenen Operate in unbeschädigten Zustande so wie für ihre sichere Aufbewahrung unter eigener Haftung verantwortlich.

§. 5.

Die Prüfung der übernommenen Mappen und Vermessungs-Operate, die entweder über den gesammten Grundbesitz in jeder Gemeinde oder über einen Theil desselben vorliegen, hat bloß summarisch in Bezug auf ihre Brauchbarkeit für den beabsichtigten Zweck, welches sich schon aus der Art und Weise ihrer Ausführung im Ganzen beurtheilen läßt, zu geschehen.

Es kömmt dabei blos an Ort und Stelle zu erörtern, ob und in wie fern die Vermessung in ihren Haupt-Resultaten mit der Wirklichkeit übereinstimmen, und ob das Flächenmaß, das die Vermessung umfasset, als richtig angenommen werden könne. In eine

Untersuchung des Flächenmaßes der einzelnen Parcellen ist bei dieser allgemeinen Prüfung nicht einzugehen.

§. 6.

Um eine Uebersicht der für jede Gemeinde zu benützensden Vermessungs-Operate, in Bezug auf die Lage und Ausdehnung der schon vermessenen Strecken zu erhalten und hieraus die weiters nöthigen Anordnungen zu den etwa vorzunehmenden neuen Vermessungen zu bestimmen, hat der Geometer, nach vorgenommener Prüfung der übernommenen Mappen, ein Croquis (Hand-Skizze), welche das ganze Gemeindegebiet nach seiner Ausdehnung und Umfange ziemlich ähnlich der Natur darstellt zu verfertigen, und darauf die zur Benützung geeignet befundenen Aufnahmen an ihrer entsprechenden Stelle ersichtlich zu machen.

Dieses Croquis, wozu die vorhandenen Mappen selbst einigen Anhalt liefern werden, wird theils nach dem Auge, theils mittels Abschätzung oder Abschreitung einiger Haupt-Dimensionen, nemlich der größten und kleinsten Länge und Breite des Gemeindegebietes in einer beiläufigen Aehnlichkeit mit der Figur des Umfanges in der Natur leicht skizzirt und hiezu ein Format, welches die Größe eines gewöhnlichen Bogens Schreibpapier nicht übersteigt, angenommen, folglich hiernach auch das beiläufige Maßverhältniß für das Croquis bestimmt.

Das in dieser Art verfertigte Croquis wird bei Rückstellung der geprüften Mappen unter einem mit der nähern Bezeichnung der etwa daran gefundenen Mängel und Gebrechen der Schätzungs-Commission zur Veranlassung der weiters nöthigen Maßnahmen übergeben.

§. 7.

Die von dem Geometer in einer Gemeinde auszuführenden Vermessungen haben zum Zwecke in ihren Ergebnissen, für die Schätzungs-Commission verlässliche Behelfe zu erhalten, welche als Grundlage zur Controlirung und

Richtigstellung der Angaben des Lager- oder Fassionsbuches, für die Flächenmaße einzelner oder aller Fluren einer Gemeinde dienen sollen. Die hiezu nothwendigen Vermessungsarbeiten werden sich daher nach Maßgabe des Befundes der geprüften Operate entweder über einige einzelne, zerstreut liegende oder mehrere zusammenhängende Fluren oder über die noch ganz unvermessenen Waldflächen erstrecken.

Wenn aber von einer Gemeinde keine brauchbaren oder nur ältere sehr mangelhafte und unverlässliche Mappen vorhanden sind, so wird es von der Bestimmung des Inspectors abhängen ob zur Aufnahme des ganzen Gemeindegebietes oder welcher Theile desselben geschritten werden soll.

§. 8.

Die geometrische Aufnahme geschieht bloß in Concreto, nämlich in ganzen Rieden, indem selbe nach ihrem Umfange vermessen und ihr Flächeninhalt durch Berechnung ermittelt wird, ohne ihre Untertheilung in die einzelnen Grundstücke (Parcellirung) zu berücksichtigen. Nur in einzelnen Fällen, wozu eine besondere Weisung an den Geometer ergeht, wird auch die Vermessung der einzelnen Parcellen eines Riedes vorgenommen.

§. 9.

In allen Fällen, wo die Nothwendigkeit einer neuen geometrischen Aufnahme eintritt, wird der Geometer hiezu von dem Inspektor des Schätzungsbezirkes, an den beteiligten Gemeinde-Ausschuß, welcher die zu vermessenden Grundflächen vorzuzeigen und alle die Aufnahme betreffenden Einleitungen zu treffen hat, angewiesen.

Ueber die Reihenfolge, in welcher diese Aufnahme vorzunehmen und unter sich im Einklange zu erhalten sind, erhalten die Geometer die Anleitung, durch den als technischen Geschäftsleiter bei der Steuer-Districts-Commission aufgestellten Obergeometer.

§. 10.

Bei der Ausführung der Vermessungs-Operationen aller Art hat der Geometer nach den Vorschriften der erhaltenen Vermessungs-Instruction vorzugehen, und es wird die Ueberwachung des zweckmäßigen Vorganges in dem Betriebe aller, dem Geometer obliegenden Geschäfte, so wie die Erhaltung der Einheit in den Vermessungs-Operationen, einen Gegenstand der besondern Aufmerksamkeit des als Geschäftsleiter aufgestellten Obergeometers bei seinen Revisionsreisen, bilden.

§. 11.

Der Geometer steht in unmittelbarer Unterordnung zu dem Inspector des Schätzungsbezirkes, welchen er beigegeben ist, und hat sich in allen Dienstangelegenheiten an ihn zu wenden, und durch ihn einzuschreiten. Von demselben erhält der Geometer die Zuweisung der in jeder Gemeinde vorzunehmenden Arbeiten im Allgemeinen von dem Schätzungs-Commissäre seines Bezirkes aber die nähere Bezeichnung der Objecte, über welche eine genaue geometrische Aufnahme benöthiget wird, so wie des Zeitpunctes, bis zu welchem die zu liefernden Behelfe für den Gebrauch der Schätzung zur Verfügung gestellt seyn sollen.

§. 12.

Jeder Geometer hat für die Richtigkeit der von ihm gelieferten Behelfe und Ergebnisse seiner Vermessungsarbeiten zu haften und bleibt für die nachtheiligen Folgen, welche aus wesentlichen Fehlern seines Vermessungs-Elaborates durch eigene Schuld für die Grundertragserhebung erwachsen würden, verantwortlich. Im Gegentheile werden besonders ergiebige und richtige Arbeiten einen Anspruch auf besondere Belohnung oder Berücksichtigung begründen.

§. 13.

Eine zweckmäßige Verwendung der Zeit, so wie entsprechende Arbeit-Dispositionen werden wesentlich zur Erzielung schneller Fortschritte in den Vermessungs-Operationen beitragen, und ohne Abbruch der Sicherheit der Ergebnisse eine beschleunigte Vollendung der zur Erhebung des Grundertrages nothwendigen Behelfe herbeiführen.

Insbesondere wird erwartet, daß jeder Geometer sich angelegen seyn lassen werde, die für die Vermessung auf dem Felde nicht geeignete Zeit für die im gleichen Fortschritte zu haltenden Ausarbeitungen zu Hause zu benützen, um die erforderlichen Behelfe zur gehörigen Zeit zu Stande bringen, und der Schätzungs-Commission zum Gebrauche übergeben zu können.

§. 14.

Jeder Geometer hat vom Tage seines Eintrittes in den ihm angewiesenen Bezirke anzufangen, ein Arbeits-Journal nach dem Formular A zu führen, und in selben täglich die vorgeschriebenen Rubriken auszufüllen. Dieses Journal soll dazu dienen, die Art der Zeitverwendung und die Zweckmäßigkeit der getroffenen Einleitungen sowie den Fortgang der Arbeit aus den angestellten Leistungen erkennen zu lassen, und dem gemäß auch den Bedarf der aufgerechneten Prästationen zu beurtheilen.

§. 15.

Am Schlusse eines jeden Monats hat der Geometer an den Inspector über den Fortgang seiner Arbeiten einen kurzen Bericht zu erstatten und demselben das mit Ende des Monats abgeschlossene Arbeits-Journal zur weitem Zusendung an die Steuer-Districts-Commission beizulegen.

Die Einsendung dieser Eingaben hat drei Tage nach dem Ablaufe eines jeden Monats zu geschehen.

§. 16.

Während der Feldarbeit erhalten die Geometer die unentgeltliche Unterkunft in der Gemeinde, in welcher sie arbeiten, und während des Winters ein Quartiergeld. Sie haben auf Schreib- und Zeichnungsmaterialien, mit Ausnahme des für die Original-Aufnahme benötigten Papiers, monatlich ein Pauschale von 1 fl. C. M., für Uebersiedlungen in dem angewiesenen Bezirke erhalten sie die Vergütung der Vorspannsauslagen. Die Gebühr besteht in einen landesmäßigen, mit 4 Pferden bespannten Vorspannwagen.

§. 17.

Bei Aufnahme eines ganzes Gemeindeggebietes oder mehrere zusammenhängende Fluren von wenigstens 4000 Joch Ausdehnung, ist dem Geometer zur Vornahme der Hauptrecognoscirung und Aufsuchung der Stand- und Fixpuncte, sowie zur Setzung der Signale, ein Wartwagen gestattet, welcher nach der nothwendigen Zeit seines Bedarfes, auf ganze oder halbe Tage in Aufrechnung gebracht werden darf, wobei mit der möglichsten Wirtschaft vorzugehen, und nie ein Wartwagen auf eine längere Zeit als nöthig war, zu verrechnen ist.

§. 18.

In Fällen, wo eine geometrische Vermessung der Fluren auf eine größere Entfernung als eine Stunde von dem Gemeinde Orte stattfindet, ist für die Zeit als diese Vermessung dauert, und wenn nicht sonst in der Nähe zeitweilig eine nächtliche Unterkunft genommen werden kann, die Berechnung der Gebühr eines zweispännigen Wartwagens zur Fahrt an die Arbeitsstrecke und Rückkehr in den Aufenthaltsort bewilligt.

§. 19.

Zur Aufnahme mit dem Meßtische, sowie für die damit verbundenen Vorarbeiten der

Recognoscirung und Aussteckung der Signale werden die benöthigten Handlanger von der beteiligten Gemeinde, in welcher vermessen wird, beigelegt.

Zu den vorerwähnten Berrichtungen bei der Feldarbeit darf der Geometer ordnungsmäßig nicht mehr als vier Handlanger verwenden.

Boten zur Versendung wichtiger Dienstschriften und Eingaben an den Schätzungs-Inspector oder Commissär dürfen nur in dringenden Fällen in Anspruch genommen werden.

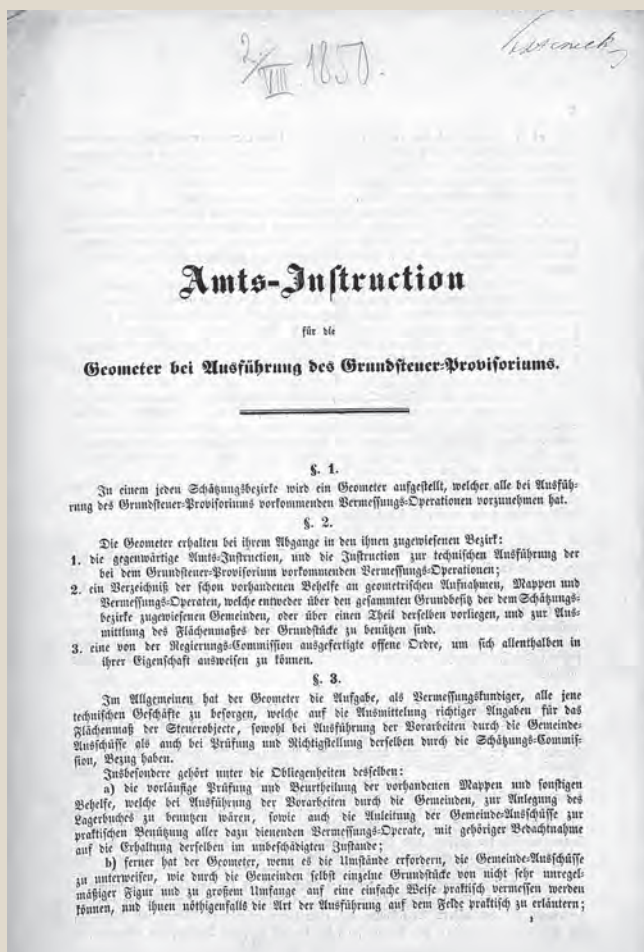
§. 20.

Als Indicatoren zur Ertheilung der nöthigen Ausschüsse über die Begränzung der Gemeinde und der zu vermessenden Fluren, ihrer Benennung, Cultursgattung u. dgl. werden die geeigneten Personen von der Gemeinde bestimmt und dem Geometer beigegeben.

§. 21.

Die zur Vermessung nöthigen Signale und Figurirungen, welche letztere aber nicht beschlagen seyn dürfen, dann das nöthige Material für Pflöcke und zu den Bretern, die auf die Signale kommen, sowie auch den Kalk zum Anstreichen der geometrischen Zeichen, werden dem Geometer von den beteiligten Gemeinden unentgeltlich an den Ort der Errichtung geliefert, und von denselben auch alle hiezu nöthigen Vorbereitungen besorgt. Nach beendigter Vermessung bleibt es den Gemeinden überlassen, die zu diesem Gebrauche beigelegten Hilfsmittel, nachdem der Geometer erklärt hat sie nicht weiter zu benöthigen, wieder zur weitem Verfügung zurückzunehmen.

Wien den 2. August 1850.

■ A mérnököknek kiadott utasítás első lapja

SCHMIDT ANIKÓ

A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban

1884-re a kataszteri felmérések az ország területének több mint a felén befejeződtek, és a földadó kivetésénél már a felmérés alapján megállapított tiszta jövedelmet vették figyelembe. Az 1883:XLVI tc. értelmében a földadót egy maximalizált állandó tételben, 26 millió forintban rögzítették, és ezt az összeget tekintették az adó egy százalékának kiszámítási alapjául. Az 1881–1884. évi országgyűlési ciklusban számoltak azzal, hogy az adókiivetés rengeteg panaszt von majd maga után, ezért egyszerűsítették a felszólalásokkal kapcsolatos ügymenetet.¹

A földadó új kataszteri alapokon történő kivetése nem ment zökkenőmentesen. Ennek legfőbb oka, hogy a felmérések még az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban is folytatódtak, emellett az elvégzett munkával kapcsolatosan is rengeteg panasz érkezett be.³ Ugyanakkor a

munkálatok jelentőségét mutatja, hogy az ennek alapján kivetett adó immár vagyoni mércéül is szolgált: a főrendiházi tagsághoz például az egyik lehetséges kritérium az volt, hogy az illető olyan családi hitbizomány birtokosa legyen, melynek egyenes állami földadója – a rajta levő gazdasági épületek házosztályadójaival együtt – 1885-re az új földadó-kataszter alapján eszközölt adókiivetés szerint legalább 3000 osztrák értékű forintot tegyen ki.⁴

Aránytalan terhek, magas földadó

Az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban az új kataszter ellen az egyik leggyakrabban felhozott vád az volt, hogy hiába ígérte a terhek arányosabb elosztását, ezt végül is nem valósította meg. A képviselők különösen a kisbirtokosok

A kataszterre vonatkozó éves költségvetés (Ft) az 1885–1887 között²

Év	Állandó kataszter			Földadó-szabályozás	
	Terv	Kiutalt	Kiadás	Megszavazott	Utalványozott
1885	392 000	373 940	366 713	1 600 000	1 681 000
1886	530 000	524 126	520 371	200 000	398 351
1887	530 000	518 623	520 722	-	-

¹ Az 1884:XII. törvény cikk teljes szövegét l.: 1000 év törvényei (<http://www.1000ev.hu>).

² Az állandó kataszterre és a földadó-szabályozásra megállapított éves költségvetési, kiutalt és ténylegesen felhasznált (kiadott) összegeket az Állami zárszámadás 1885–1887. évi kötetéből vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

³ Az 1880-as évek elejére a Magyar Királyságnak csaknem a felét mérték fel. A kataszteri felmérés folyamatáról l. TÖRÖK ENIKŐ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:11–18. A felméréseket szabályozó utasításokat összefoglalta: REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:3–10. A korábbi országgyűlési ciklusok idején a kataszteri kérdéseket illető eseményeket l. eddigi cikkeimben: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). *Catastrum*, 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). *Catastrum*, 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobbí. *Catastrum*, 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. *Catastrum*, 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri anket. *Catastrum*, 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. *Catastrum*, 3. (2016) 3:3–16.

⁴ Az osztrák értékű forint egy ezüstalapú pénzegység, amely az 1857-ben kötött bécsi pénzverési egyezményben foglalt osztrák érték szerint, 1858. november 1-jétől volt az Osztrák Császárság (később Ausztria–Magyarország) kizárólagos törvényes fizetőeszköze (felváltva a konvenció forintot) 1892-ig, az aranyalapú korona bevezetéséig. Egy osztrák értékű forint 100 krajcárral volt egyenértékű (majd 1 Ft = 2 korona). A főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885:VII. törvény cikk teljes szövegét l. 1000 év törvényei (<http://www.1000ev.hu>).

megadóztatását érezték súlyosnak a nagybirtokosokéhoz képest. Mindezt Barla Szabó József (Somogy vármegye, Nagyatád kerület)⁵ azzal indokolta, hogy a kisbirtokosok nem használhatják földjük felét legelőként, hanem megélhetésük miatt intenzívebb gazdálkodást kénytelenek folytatni: márpedig a szántóföld jóval magasabb kulccsal adózik, mint a legelő. Barla ugyanakkor a katasztert csupán mérsékelten bírálta, hiszen ő nem vonta kétségbe a kormány azon állítását, miszerint összességében az új kataszter a földadón csak nagyon keveset emelt.⁶

A többség azonban, mint például Becker János (Csanád vármegye, Nagylak kerület), Madarász József (Fehér vármegye, Sárkeresztúr kerület), Almásy Sándor (Heves vármegye, Füged kerület), Szalay Imre (Somogy vármegye, Lengyeltóti kerület), Olay Szilárd (Bács vármegye, Bácsalmás kerület), Thassy Géza (Jász-Nagykun-Szolnok vármegye, Jákóhalma kerület), magát az adót is túlságosan magasnak ítélte. Becker, Olay és Thassy a fő problémát egyaránt abban látták, hogy a szántóföldek tiszta jövedelmét az előző évek kiemelkedő búzaára alapján túl magas összegben állapították meg.⁷ 1885. október 1-jén Szalay Imre interpellációt nyújtott be, amelyben hangsúlyozta: a kataszteri biztosok nem a létező állapotokat rögzítették, hanem minél magasabbra igyekeztek felemelni a földadót. Így például az 1865–1875. évek közötti gabonaárakat vették alapul, márpedig a gabona ebben az időszakban kelt el a legdrágábban, csupán három gyengébb év volt, amikor a gabona 8-9 forintba került, más években 15-16 forintra emelkedett. Miután az árak évek óta egyre lejjebb szálltak, irreális, hogy ilyen számítás után fizessenek adót.⁸

Míg Olay Szilárd felszólalásában csupán Szapáry Gyula pénzügyminiszter tevékenységének

bírálatára szorítkozott, a kialakult helyzetre tekintettel Becker János a 30 százalékos pótagó leszállítását vagy elhagyását vélte célszerűnek.⁹ Thassy Géza ugyancsak adócsökkentést javasolt, tekintettel a mezőgazdaság válságos állapotára: „Mert némely vidéken a gazdálkodó bruttó jövedelme egyharmadát fizeti oda adók fejében, másik egyharmadát a gazdasági kiadások emésztik föl, a megmaradt rész pedig alig üti meg a földben nyugvó tőke két százalékát. Csaknem úgy van a magyar gazda tulajdon földje jövedelmével, mint a talált kincessel, melynek egyharmada a fuscusé, másik harmada a találóé s csak az utolsó harmada kegyelemből a földtulajdonosé.”¹⁰ Thassy véleménye szerint a hivatalnokok nem csupán az átlagarak, de a tiszta jövedelem megállapításánál figyelembe vett hozam becslésében is hibáztak. „A tiszta jövedelmek kiszámításánál például holdankint fölvetetett 13 pozsonyi mérő búza, a réteknél holdankint 36-40 mázsza széna; pedig az ily termés csak ritkaság.” Noha elfogadta Szapáry nézetét, miszerint a földadó nagyságát nem annyira a tiszta jövedelmi összeg, mint inkább a törvényhozásnak ajánlandó adókulcs fogja szabályozni, végezetül a következő megállapításra jutott: „De bizony ez is elkerülhetetlenné fogja tenni azt, hogy az adókulcs arányában bizony csak több adót fog fizetni a gazda az oly vidéken, hol a tiszta jövedelem magasabbra vétetett föl; vagy lehet azt tagadni? s azért a hiba hiba fog maradni.”¹¹

A terhek egyenlőtlen elosztásának kritikája más vonatkozásban is felmerült. Ugron Gábor (Marosvásárhely város, I. kerület) például megvádolta a főispánokat, hogy a birtokaik kataszteri jövedelmét jóval kevesebbre vették fel, mint korábban. Példának a Hont vármegyei Leszenyét

⁵ A felszólaló képviselők életrajzi adataira I. *Országgyűlési almanach 1886. Képviselőház*. Szerk.: HALÁSZ ISTVÁN. Bp., 1886. Online is elérhető az Országgyűlési Könyvtár Digitalizált Tudástárában (OGYK DTT dt.ogyk.hu)

⁶ 33. országos ülés. (1884. december 9.) *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. I–XVI. FENYVESSY ADOLF és KÓNYI MANÓ gyorsíró-főnökök közreműködése mellett szerk.: P. SZATHMÁRY KÁROLY. Bp. 1884–1887. (= KN) II:97.

⁷ 48. országos ülés (1885. január 15.) KN, III:6. 168. országos ülés. (1886. január 25.) KN, VIII:170–171. 191. országos ülés. (1886. február 24.) KN, IX:267.

⁸ 132. országos ülés (1885. október 1.) KN, VII:14–15.

⁹ 48. országos ülés (1885. január 15.) KN, III:6.

¹⁰ A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre.

¹¹ 191. országos ülés (1886. február 24.) KN, IX:267.

(ma Lesenice, Szlovákia) hozta fel, ahol a főispán birtoka után feleannyi jövedelmet mutattak ki, mint korábban. Tisza Kálmán miniszterelnök az elhangzott vádak határozottan visszautasította: nézete szerint megeshetett ugyan, hogy egyes főispánok adója az igazságosabb beosztás révén alászállt, másoké azonban ugyanezen okból kifolyólag bizonyára emelkedett. Az ilyen alantas vádaskodást méltatlannak és nem a parlamentbe illő dolognak minősítette.¹²

■ Ugron Gábor (1847–1911) függetlenségi képviselő¹³

1887. február 7-én Hoitsy Pál (Békés vármegye, Gyoma kerület) kivált a túlzottan megadóztatott kisbirtokosok védelmében azt javasolta, hogy a földadót a következő öt évben ne lehessen emelni.¹⁴ Tisza Kálmán a javaslat ellen, Papp Elek (Hajdú vármegye, Nádudvar kerület) mellette foglalt állást. Papp kifejtette, hogy az elvégzett munka teljesen elhibázott alapokon nyugszik, és felrótta az új kataszter szerint kivetett földadóval kapcsolatos késlekedést is, miszerint noha már 1884 óta eszerint kellene adózni, a legtöbb helyen csak 1886-ban

vetették ki azt. Miután megállapította, hogy az új kataszter még az abszolutizmus koránál is rosszabbul sikerült, azt indítványozta, hogy a képviselőház nevezzen ki egy szakbizottságot, amely a pénzügyigazgatás és államháztartás gyökeres átalakítására javaslatot dolgoz ki.¹⁵

■ Hoitsy Pál (1850–1927) hírlapíró, csillagász, szemészorvos, függetlenségi képviselő

Andreánszky Gábor (Tolna vármegye, Pincely kerület) nem értett egyet Papp Elek javaslatával, amely véleménye szerint csak újabb kataszterre vezetne, amelyre újabb 30 milliót költene az ország, és kétségei vannak, hogy a mostaninál használhatóbb eredménnyel zárulna. Támogatta azonban Hoitsy Pál javaslatát és megerősítette, hogy a kisbirtokok jóval magasabb adót fizetnek arányaikban, mint a középbirtokok. Hegedűs Sándor előadó Hoitsy szemére vetette, hogy az általa példaként hozott gyomai (ma Gyomaendrőd része) és a békéscsabai negyed-

¹² 203. országos ülés (1886. március 13.) KN, X:113. 116.

¹³ Ugron Gábor, Hoitsy Pál, Madarász József, Horánszky Nándor, Helfy Ignác és Fabiny Teofil arcképet a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára bocsátotta a folyóirat rendelkezésére, közreműködésüket ezúton is köszönöm. Mohay Sándorról a *Digitális Képtárházban* (keptar.oszk.hu) fellelhető képet közlöm.

¹⁴ 315. országos ülés (1887. február 7.) KN, XV:32–36.

¹⁵ 315. országos ülés (1887. február 7.) KN, XV:38.

telkes gazdák államnak fizetendő terhei közé olyan adókat is beszámított, amelyeket ugyan egyesek fizethetnek, de korántsem általánosak. Hoitsy válaszában ezt visszautasította, mondván, ő hivatalos összeírásokból vette az adatokat, és a példaként felhozott emberek csakugyan ennyit adóznak. Tisza Kálmán a vitára úgy reagált, hogy a negyedtelkes gazdáknak más jövedelmük is van, és nem csupán a földből élnek. Végül a többség egyik határozati javaslatot sem fogadta el.¹⁶

Almásy Sándor (Heves vármegye, Füged ke-
rület) a kataszteri munkálatok közelgő befejezése
kapcsán nem csupán a visszasságokra, hanem
azok orvoslásának a nehézségeire is felhívta a fi-
gyelmet egy konkrét példán keresztül: „*némely
vidékek annyira meg vannak adóztatva, hogy azok
elpusztulása csak idő kérdése. A pénzügyminiszter
úr, mikor a kataszteri munkálatok hibás volta felho-
zatott, azt mondta, [...] hogy ő nem tehet róla, ha a
gazdaközönség a maga érdekeit gyengén képviselte.
[...] Ez alkalommal a t. miniszter úr figyelmét egy
konkrét esetre hívom fel, ugyanis reklamáció folytán
némely feleknek adója leszállítatott, és most, amint
hallom, a kerületi ülésekben reklamáció folytán
történt leszállítás dacára adójukat újból 16 000
forinttal ajánlják felemeltetni. Nincs meg tehát az
a garancia a reklamácionális bizottságokban. [...] El-
mondom pár szóval, hogy honnan ered ez az
adófelemelés. Az országos bizottság azt határoz-
ta, hogy a gyöngyösi első kerületben vizsgálatot
fog tenni, vajon nincs-e alacsonyra felvéve a tiszta
jövedelem. A bizottság kiment és megállapodott
Hatvanban, onnan azután elment Kompoltra, tehát
másik végére a kerületnek, és ott megállapította,
hogy a kompolti kerületben, ahol 5 forintra volt a
tisztja jövedelem felvéve, 8 forintra emeltessék az. Én
tisztelem, becülöm ez országos küldöttséget, hanem
kerekén tagadom azt a tudományát, belátását,*

*hogy két helynek megvizsgálására szorítkozáván már
ítéletet mondhasson.*”¹⁷ A kataszterrel kapcsolatos
panaszok kivizsgálásáról érkezett sérelmek egyre
gyakoribbá váltak.

Kérvények a földadó és/vagy a tiszta jövedelem leszállítása érdekében

Ugyancsak a magas adóterhekről tanúskod-
nak az egyes községek, megyék, országrészek
által benyújtott kérvények, így például Alvinc
vagy Fülöpszállás községe e tárgyban benyúj-
tott folyamodványai.¹⁸ Utóbbi a kataszteri tiszta
jövedelmek mérséklése mellett a földbirtokok
dűlönként és egyénenként történő osztályba
sorolását is indítványozta.¹⁹ Vámos Béla, a kér-
vényi bizottság előadója felhívta a képviselőház
figyelmét, hogy ez az 1875:VII. törvénycikkkel
ellentétes, mert a földbirtokok tiszta jövedelme
addig nem módosítható sem egyes vidékekre,
sem egyes földrészekre vonatkozóan, amíg or-
szágos törvény értelmében új földadó-szabá-
lyozás nem történik. Ezért a kérvényt javasolta
a képviselőház irattárába küldeni. Rác Géza –
kerületének központja éppen Fülöpszállás volt,
bár állítása szerint a szóban forgó kérvény nem
az ő közreműködésével készült vagy jutott az
országgyűlés elé – örömdetesnek nevezte, hogy
a földadó kérdésében immár a kormánypártiak
is úgy gondolkodnak, mint az ellenzékiek: a
kérelmet ugyanis kormánypárti földbirtoko-
sok nyújtották be. Bár ő javasolta a beadványt
pénzügyminiszteri megtekintésre, a szavazás
során a képviselők a kérvényi bizottság javaslatát
fogadták el, azaz a kérelem az irattárba került.²⁰

Fejér vármegye a folyamodványában a tiszta
jövedelem osztályonként megállapított kulcsát
szerette volna csökkenteni.²¹ Ezzel kapcsolatban

¹⁶ 315. országos ülés (1887. február 7.) KN, XV:38–46.

¹⁷ 47. országos ülés (1885. január 14.) KN, II:376.

¹⁸ Az Alvinc községi földbirtokosok kérvényét, amelyben az új földadó-kataszterből adódó túlzott megterhelésük enyhítését kérik l. az 1211/1885. iktatószám. 116. szám. 9-ik sorjegyzéke a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalt kérvényeknek. *Az 1884. évi szeptember hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai.* I–XVI. Bp. 1884–1887. (= KI) IV:390.

¹⁹ A kérvényt l. még 3676/1886. iktatószám. 563. szám. 27. sorjegyzéke a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalt kérvényeknek. KI, XIX:301.

²⁰ 291. országos ülés (1886. december 14.) KN, XIII:368–369.

²¹ A kérvényt l. az 1280/1885. iktatószám. 138. szám. 10-ik sorjegyzéke a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalt kérvényeknek. KI, V:106.

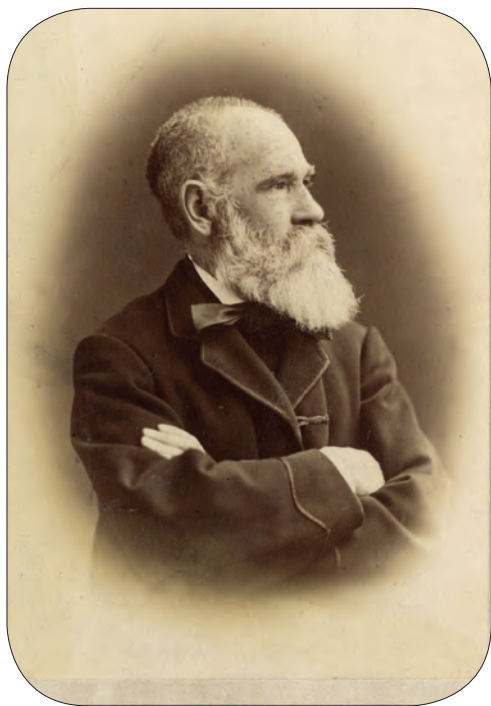
Madarász József olyan községeket – a székesfehérvári járáshoz tartozó Nádasdladányt, Csórt és Inotát (ma Várpalota része) – is megnevezett, amelyekben az adó több mint 50 százalékkal emelkedett. Kitért arra, hogy a térségben többben a törvényes jogorvoslatot sem kapták meg, és végül azzal zárta a beszédét, hogy a földbirtokosok megérdemlik mindezt, ha képesek olyan kormányt támogatni, amely ilyen magas adókat fenntart. Szapáry Gyula válaszában újfent kifejtette, hogy a földadókataszter a fizetendő adó mennyiségével nincs összefüggésben. A tiszta jövedelmet a törvényben foglaltak szerint állapítják meg, ám hogy ennek alapján mennyi földadót fizessenek, az külön törvény dolga. Egyes helyeken a tiszta jövedelmet magasabb, máshol pedig alacsonyabb összegben állapították meg, mint korábban, így az általánosítások semmiképpen nem fogadhatóak el. A földadó összege sem változott, a tisztajöve-

delem-megállapítások pedig kiegyenlítettebbek lettek.²²

1886-ban Bács-Bodrog, Esztergom, Fejér, Győr, Komárom, Nyitra, Somogy, Sopron, Ugocsa, Veszprém, Zólyom vármegyék és Pécs törvényhatósági intézkedést kértek a kataszteri tiszta jövedelem és az 1883:XLVI. törvénycikkben megállapított földadómennyiség leszállítása ügyében.²³ Vámos Béla előadó ismertette, hogy a határozat a földadó leszállítását kéri, mivel szerintük országos átlagban a föld tiszta jövedelmét aránytalanul magasán állapították meg, amely nem felel meg a valóságos bevételnek. Egyúttal azonban azt javasolták, hogy az állam az így keletkezett adóhiányt más, eddig az adófizetésből kimaradt területek megadóztatásából, illetve a kereseti adó emeléséből pótolja.

Az indítvánnyal szinte mindenki egyetértett, Papp Elek pedig még egy újabbal is tetézte azt, javasolva, hogy a 10 éve tartó és 30 millió forintba kerülő, ám valótlan eredményeket produkáló kataszteri munkálatok kiigazításául a pénzügyminiszter terjesszen be törvényjavaslatot a földadó leszállításáról. Ezt Szapáry elutasította, mondván, hogy úgy véli, senki sem szeretné újrakezdeni az évek óta zajló kataszteri munkálatokat. Papp Elek biztosította Szapáryt, hogy ő sem erre gondolt, csupán adóleszállítást javasolt. Noha beadványához többen, így Szalay Imre, Csanády Sándor (Félegyháza város) is csatlakozott, az indítványt a többség nem szavazta meg.²⁴

Ugyancsak a földadó leszállítását kérte Hajdúszoboszló városa, valamint felvetette az új kataszteri munkálat nyomán előállt földadó-többlet hat évre történő felosztását is.²⁵ Győry Elek (Hajdú vármegye, Szoboszló kerület) a kérvény mellett szólalt fel, kiemelve, hogy Hajdúszoboszlón a rosszabb minőségű földeket más, jobb termőképességű vidékeknél magasabbra osztályozták és sorozták. Még tanulságosabb felszólalásának második fele, amelyben

■ Madarász József (1814–1915) függetlenségi képviselő

²² 95. országos ülés (1885. március 14.) *KN*, V:212. Az egész vita: Uo. 211–213.

²³ 291. országos ülés (1886. december 14.) *KN*, XIII:360. A kérvényre l. még a 3835–3841/1886. iktatószámokon a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalt kérvények 563. szám. 27. sorjegyzéke, *KI*, XIX:301.

²⁴ 291. országos ülés (1886. december 14.) *KN*, XIII:360–366.

²⁵ A kérvényre l. 4144/1887. iktatószámokon a képviselőház kérvényi bizottsága által tárgyalt kérvények 631. szám. 29-ik sorjegyzéke. *KI*, XXI:165.

kifejtette: meglátása szerint a kérvényi jog egyre inkább formalitássá válik, mivel nem veszik figyelembe.²⁶

A földadó-kataszter nyilvántartásáról szóló törvényjavaslat

A nyilvántartás szabályozása azért tűnt elkerülhetetlenül szükségesnek, mert a régi kataszter egyik legnagyobb hibája éppen abból adódott, hogy az évek folyamán a változásokat – köztük például az adásvételből vagy öröklésből eredőket – nem vezette senki, ezáltal a nyilvántartások elavulttá váltak. A törvényjavaslat mellett többször elhangzott érvként, hogy ha a múltban mindezt nem hanyagolták volna el, új kataszterre sem lett volna szükség, amellyel tetemes kiadást spórolt volna az állam.²⁷

A javaslat tárgyalása 1885. április 30-án kezdődött a képviselőházban. Elsőként Hegedűs Sándor előadó ismertette az állandó pénzügyi bizottság jelentését.²⁸ A tervezet értelmében a nyilvántartásokat nem kívánták kivenni a régi közegek hatásköréből, ugyanakkor azonban 106 nyilvántartási biztost és további irattári tiszteket neveznének ki ellenőrzésükre. A nyilvántartási biztosok pénzügyi titkári és fogalmazói rangot kaptak, és közvetlen ellenőrzésük alá tartoztak a községek a kataszter kezelésével kapcsolatban. Ők felügyelték az összes egyenes adó kezelését, sőt a vízszabályozási pótlékokat és járulékokat is. Bár mindezidáig az adófelügyelők és közegek rendelkeztek efféle hatáskörrel, ők túlságos leterheltségük miatt nem voltak elég gyorsak és hatékonyak a feladat elvégzésére. Az irattári tisztek a kataszteri munkálatok során felgyűlt iratanyag levéltári kezelésében működnek közre. A javaslat szerint a szerveket egyúttal adatszolgáltató feladatkörrel is felruházták, így egyszerre funkcionáltak ellenőrzési és fellebbezési fórumként. A pénzügyminiszter 2-2 pénzügy-

igazgatósági kerületre kívánt alkalmazni nyilvántartási felügyelőket, akik pénzügyi tanácsosi rangot kapnak. A hét nyilvántartási felügyelő az ellenőrzési és fellebbezési szerepkör mellett a Pénzügyminisztérium véleményadó és előkészítő feladatait is ellátta, valamint a vízszabályozási társulatoknál előforduló likvidációknál is a pénzügyminisztert képviselték. A javaslat kétféle rendszert igyekezett megvalósítani aszerint, hogy az adott területen a kataszteri felmérés lezajlott-e vagy még csak tervben volt. Az állandó kataszteri felmérésnél azokon a helyeken, ahol a részletes felmérés megtörtént, a változtatások mellett a kataszteri becslések megvalósítására a Királyhágón inneni részben a pénzügyminiszter 6 helyszínelő felügyelőseget tervezett, 5-7 beosztottal, akik a becsléseket keresztülvizszik és feldolgozzák azokat a kataszter számára, természetesen fenntartva a fellebbezési lehetőségeket. Ezzel egyrészt csökkentették az eddigi tizenhét fős személyzetet öt főre, másrészt állandóságot igyekeztek biztosítani az ügyvitelhez. A Királyhágón túl és részben a volt partiumi területeken még birtokrendezési és tagosítási ügyek voltak napirenden, amelyekhez a megszokott kataszteri közegeken túl mások alkalmazása is szükséges volt. Mindezt a pénzügyminiszter felhatalmazást kért arra, hogy Kolozsváron külön kataszteri igazgatóságot állítson fel, kellő személyzettel a folyamatban lévő kataszteri ügyek ellátására, akik az ország többi részén működő nyilvántartási közegek feladatait is átvennék a területükön.²⁹

Bár a törvényi szabályozás szükségességével mindenki egyetértett, a felszólaló képviselők többsége a törvényjavaslatot az újabb hivatalnok kinevezésével pazarlónak érezte, és sokan felszólaltak az Erdélyt és a partiumi területet sújtó hátrányos megkülönböztetés ellen. Horánszky Nándor (Esztergom város) a törvényjavaslatot általánosságban sem fogadta el, nézete szerint

²⁶ 333. országos ülés. (1887. február 27.) *KN*, XVI:54–55.

²⁷ A törvényjavaslat szövegét l. 148. szám. Törvényjavaslat a földadó-kataszter nyilvántartásáról. 1885. március 16. *KI*, V:135–138. Indoklása *Uo.* 139–144.

²⁸ A jelentés teljes szövegét l. 174. szám. A pénzügyi bizottság jelentése „a földadó-kataszter nyilvántartásáról” szóló törvényjavaslat tárgyában. 1885. április 14. *KI*, VI:13–17.

²⁹ 115. országos ülés (1885. április 30.) *KN*, VI:158–159. Az erdélyi kataszteri felmérésekre vonatkozóan l. BALATON PETRA: A székelyföldi birtokrendezések. *Catastrum* 3. (2016) 1:3–12.

az csak az adminisztráció költségesebbé és bonyolultabbá tételét fogja eredményezni. Hangsúlyozta, hogy a kataszteri munkálat elkészítése évi 2 millióba került, és most ennek az összegnek a 20 százaléka állandóan szükséges lesz a karbantartásához, amit abnormális állapotnak nevezett. Úgy vélte továbbá, hogy az adóelévülés következtében elszenvedett államkincstári veszteség nagyon csekély, nem indokolja ezt a nagy apparátust: helyette a kataszteri íveket az érdekelteknek legyen kötelező karbantartaniuk, aminek el nem végzéséből adódó hátrányukat maguk viseljék. A nyilvántartási teendőket pedig a jelenlegi pénzügyi adminisztratív hatóságok lássák el, erre újabb közeg felesleges. A múltban sem az adminisztrációban dolgozók alacsony létszáma okozta a nyilvántartások elhanyagolását, hanem az a tény, hogy senki sem érezte fontosnak azok vezetését, hacsak a felek maguk utána nem jártak.

■ Hórai Horánszky Nándor (1838–1902) jogász, egyesült ellenzéki képviselő

Szapáry Gyula felszólalásában felületesnek nevezte Horánszky 20 százalékos számítását, és hangsúlyozta, hogy a munkálatok az ország számos pontján ma is folytatódnak. Így számos olyan tétel is van a költségvetésben, amely nem a kataszter fenntartására, hanem a felmérésekre, helyszínelésekre, az ártérbirtokosoknak

adókönnyítést hozó ártérvalósításokra, sőt az erdélyi részeken még birtokrendezésre vannak elkülönítve. Mindez a rendes adminisztráció keretein belül, adófelügyelőkre bízva megoldhatatlan. Abban egyetért a felszólalóval, hogy a nyilvántartás vezetése elsősorban a felek érdeke, ugyanakkor a múltból látható, hogy hova vezet ez a felfogás. Kitarzott amellet, hogy az intézkedések szükségesek, az apparátus létszámát illetően pedig a lehető legnagyobb takarékosággal járt el. Helfy Ignác (Udvarhely vármegye, Székelykeresztúr kerület) Horánszkyval értett egyet, és pazarlónak tekintette az új javaslatot, amely „körülbelül 200 új hivatalnokkal akarja boldogítani az országot”. Új szervezet helyett ő a meglévő adókerületeket bővítette volna néhány alsóbb beosztású hivatalnokkal. A pénzügyminiszter lépését humánusnak nevezte, mivel nem akarta a kataszteri munkálatok befejezésével a sok benne részt vevő embert elbocsátani, az ország azonban nem fizetheti továbbra is a bérukét. Emellett nehezményezte, hogy minden törvényjavaslatban van valami speciális kitétel Erdélyre vonatkozóan, pedig véleménye szerint – erdélyi emberként és képviselőként – az unió létrejötte után éppen Erdély különállását kellene megszüntetni az anyaországtól. Azt kérte, hogy

■ Helfy Ignác (1830–1897) író, függetlenségi képviselő

a kormány a különböző viszonyok megszüntetésére és ne konzerválására törekedjék.

Stoll Károly (Szatmár vármegye, Nagybánya kerület) ezúttal a kormány álláspontját védte. Beszédében kiemelte, hogy végre van kataszter, még ha nem is tökéletes. Ő is szükségesnek érezte az új közeg létrehozását az ellenőrzésre és a nyilvántartások vezetésére, megőrzésére, hogy ne vesszen kárba az a sok millió forint, amit az ország beleölt a felmérésekbe és a földadó-szabályozásba. Hangsúlyozta, hogy a munkálatokra eddig mintegy 20 milliót fordítottak, a nyilvántartásokra csupán évi 400 000 forintot kell, ami a fentebbi összeg 2 százaléka, ez azonban meg fog térülni, hiszen a földadó mindig fő adó nem lesz az országban. Haviár Dániel (Szarvas város) csupán abban értett egyet Stollal, hogy az elvégzett kataszteri munkák nem tökéletesek, és hogy a korábbiak még rosszabbak voltak. Úgy gondolta, indokolt az adófelügyelők személyzetét bővíteni, de felesleges új kataszteri hivatalt odaállítani, mikor már csak arra kell felügyelni, hogy a kataszteri munkálatokba bevezessék a változásokat. Az ártéri ügyekről szólva kijelentette, hogy ez Magyarországon nem általános, csak a Duna, Tisza és Rába folyókat érinti, és ahol nincs ármentesítés, ott lényegesen kevesebb a teendő is. Azt is vitatta, hogy egy adófelügyelő kerületébe átlag 100 község tartozna. Békés megyében például egy adófelügyelőre csak 28 község jut.

Ernuszt Kelemen (Vas vármegye, Felsőőr kerület) hangsúlyozta: mindegyik felszólaló képviselő egyetértett abban, hogy a nyilvántartás vezetése fontos, csak azt vitatták, hogy lehetne-e a javasoltnál célszerűbb és az ország anyagi lehetőségeivel jobban összeegyeztethető. Bár egyetértett abban, hogy a fejlődés következtében a hivatalnokok száma nő, ugyanakkor a másik oldalnak is fejlődnie kéne az apparátus

eltartásához, ám a polgárok jóléte csak apad. Bár most kevésnek érzi a munkához felveendő hivatalnokok számát, nincs kétsége afelől, hogy a létszámuk idővel csak nőni fog.³⁰

A többség a törvényjavaslatot elfogadta a tárgyalás alapjául, így következett annak részletes megvitatása. Ennek során ismét előkerült Erdély kérdése, nevezetesen Helfy Ignác vetette fel, hogy Erdély birtokviszonyainak különbözőségei nem indokolják, hogy az állam a nyilvántartási intézkedésekben is különlegesen járjon el. Szapáry azonban kitartott az álláspontja mellett.³¹ Május 5-én a képviselőház többsége néhány módosítással megszavazta a törvényjavaslatot és továbbküldték azt a főrendiháznak.³² A képviselőházban május 16-án jelentették be, hogy a főrendiház a javaslatot változtatás nélkül elfogadta.³³ 1885. június 10-én, az uralkodói szentesítéssel az 1885:XXII. törvénycikként lépett hatályba.³⁴

A telekkönyvi betétek szerkesztése

Ugyancsak a nyilvántartáshoz kapcsolódó kíváncsi volt, hogy a telekkönyvi betéteket a földadókönyv és az állandó kataszter adataival megegyezően szerkesszék. Az erre vonatkozó törvényjavaslatról az igazságügyi bizottság fogalmazott meg jelentést, amelyet Teleszky István olvasott fel.³⁵ Véleménye szerint a törvényjavaslat lényege, hogy az ideiglenes jellegű telekjegyzőkönyvek helyett állandó telekkönyvi betéteket készítsenek, amelyekkel a telekkönyvet és a földadókatasztert összhangba hozzák. Ugyancsak orvosolni kívánták a különböző jogügyletek és halálozások nem megfelelő dokumentálásából adódó tulajdonosváltásokkal kapcsolatos hiányosságokat. Cél volt tehát, hogy a telekkönyvi bejegyzés a tényleges birtokviszonyt mutassa, „*a jogos, tényleges birtokos telekkönyvi tulajdonjoga bekebelezhető legyen*

³⁰ 115. országos ülés (1885. április 30.) *KN*, VI:160–168.

³¹ 115. országos ülés (1885. április 30.) *KN*, VI:170–171.

³² 116. országos ülés (1885. május 5.) *KN*, VI:173. A képviselőház által elfogadott törvényjavaslat szövegét l. 189. szám. Törvényjavaslat a földadó-kataszter nyilvántartásáról. *KI*, VI:109–112.

³³ 125. országos ülés. (1885. május 16.) *KN*, VI:362.

³⁴ A törvénycikk teljes szövegét l. 1000 év törvényei (<http://www.1000ev.hu>) és *KI*, VI:326–330.

³⁵ A törvényjavaslat szövegét l. 96. szám. Törvényjavaslat a telekkönyvi betéteknek a földadókönyv és az állandó kataszter adataival megegyező szerkesztéséről és a telekkönyvi rendeletek pótlásáról és módosításáról. 1885. január 19. *KI*, IV:184–201. A törvényjavaslat indoklása: *KI*, IV:211–240. Az igazságügyi bizottság vonatkozó jelentése: *KI*, XII:170–185.

akkor, ha először igazoltatik, hogy a telekkönyvben bejegyzett tulajdonos legalább három év előtt elhalt, vagy holléte legalább három év óta nem tudatik, másodsor, ha azon egy vagy fokozatosan több vagyónátruházás, melyek által a tulajdonjogigény a tényleges birtokosra átment, a helyhatóság és bizalmi férfiak nyilatkozata által igazoltatik, és végre harmadszor, ha a tényleges birtokos kimutatja, hogy ő maga s illetőleg ő és telekkönyvön kívüli birtokos elődjei az ingatlan 10 éves békés birtokában volt.” A törvényjavaslat egyes részeit ugyanakkor az igazságügyi bizottság vitatta, így például alkalmasnak látta az értelmetlen zaklatásra, és ezért a 73–74. §-ban foglaltak mellőzését kérte, ezek ugyanis bírságot helyeztek kilátásba, ha a telekkönyvi átírást a vagyónátruházást követően 30 napon belül nem kéri a telekkönyvi hivataltól, amely minderről az illetékkiszabási hivataltól értesülhetett az új szabályozás értelmében. Fabiny Teofil igazságügy-miniszter szerint a törvény célja: „Egyrészt a hiányos, elavult, ideiglenes hitellekkönyveknek

Mohay Sándor (1851–1901), ügyvéd, szabadelvű képviselő, igazságügy-minisztériumi államtitkár

■ Fabiny Teofil (1822–1908) jogász, igazságügy-miniszter (1886–1889)

rendes telekkönyvi betétekké való átalakítása, másrészt ezzel kapcsolatban a földadókönyvvel és a kataszteri munkálatok adataival való egészítése és ennél fogva egyrészt a jogbiztonság megállapítása, másrészt az ingatlan hitelképességének emelése.” Mohay Sándor (Gyulafehérvár város) felszólalásában örömmel fogadta a törvényjavaslatot, ám egyúttal sajnálatát is kifejezte amiatt, hogy a rendezés a bányabirtokokat és így a bányatelekkönyveket nem érinti, pedig ezek adminisztrációja is hanyagul volt vezetve.

Unger Alajos (Zala vármegye, Keszthely kerület) is elismerte, hogy a telekkönyvek összhangba hozása az új kataszterrel fontos, a hitelképességet elősegítő dolog. Pulszky Ágoston (Nógrád vármegye, Szécsény kerület) már megfogalmazott némi kritikát is, így például helyesnek tartotta az eredeti törvényjavaslatban azt, hogy az illetékszabályozási hivatalok és a telekkönyvi hivatalok között kapcsolat legyen a birtokátruházások és változások ügyében, csupán a bírságok helyett célravezetőbbnek

tartotta volna, hogy a telekkönyvi átírás megtörténteig az adófizetés a korábbi tulajdonost terhelje. Lázár Ádám (Marosvásárhely, II. kerület) a törvény kapcsán időszerűnek látta az erdélyi kataszteri munkálatok felgyorsítását és indítványozta, hogy a kormányt határozattal utasítsák az erdélyi kataszter soron kívüli létesítésére, mivel úgy vélte, hogy a tervezet alapján a kataszter Erdélyben lesz felmérve a legkésőbb. Szapáry ezt elutasította, mondván, hogy ez sehol nincs leírva, a kormányt pedig határozattal Erdély soron kívüli felmérésére utasítani lehetetlen, egyúttal értelmetlen is, mivel arrafelé még a birtokviszonyok sincsenek rendezve. Horváth Gyula (Kisküküllő vármegye, Balavásár kerület) azt javasolta, hogy gyorsítsák meg a kataszteri munkálatokat: ha tíz év alatt az ország egyharmadát sikerült felmérni, ezzel a tempóval még húsz év kell a teljes terület felméréséhez. Ha most a telekkönyv és az új kataszter összhangba kerül, bizonyos vidékek

hitelképessége nagyon megnő, miközben más, még fel nem mért vidékeknél, kivált Erdély esetében az elmaradás még szembetűnőbb lesz.³⁶ A törvényjavaslatot némi módosítások után a képviselőházban megszavazták és továbbították a főrendiházhoz.³⁷ Az uralkodói szentesítést követően, 1886. július 14-én lépett hatályba az 1886:XXIX. törvénycikként.³⁸

Összegzésül megállapítható, hogy az országgyűlési ciklusban elsősorban a kataszteri adminisztráció, így a nyilvántartások őrzésével és a változások vezetésével kapcsolatban történt előrelépés (1885:XXII. és 1886:XXIX. törvénycikkelyek). A törvények megalkotásánál az országgyűlést főként az 1850-es években végzett munkálatok gondatlanságból bekövetkezett, gyors elavulásának tapasztalata vezette. Számos panasz érkezett a túl magas földadó miatt, illetve sokan kérték a kataszteri munkálatok kiigazítását. A legtöbb kifogással a tiszta jövedelem megállapításával kapcsolatban éltek.

³⁶ 253. országos ülés (1886. június 2.) *KN*, XII:303–319. A törvényjavaslat megvitatása során az említetteken kívül Orbán Balázs is felszólalt Erdély kataszteri felmérésének siettetése ügyében. *Uo.* 320–346.

³⁷ 255. országos ülés (1886. június 7.) *KN*, XII:356. A képviselőház által elfogadott törvényjavaslat szövegét l. 466. szám. Törvényjavaslat a telekkönyvi betétek szerkesztéséről. *KI*, XIV:164–183.

³⁸ A törvénycikk teljes szövegét l. 1000 év törvényei (<http://www.1000ev.hu>) és *KI*, XV:55–74.

BALATON PETRA

A Pénzügyminisztérium szolgálatában. Győri Ottmár (1867–1946) emlékezete

A magyar kataszteri szervezet több száz tisztviselője között számos személy szakmai életútja igen érdekes, sokan más területen alkottak maradandót vagy elismerésre méltót.¹ Közéjük tartozik Győri (Schmidt) Ottmár, aki több évtizedig a Kispesti Állami Munkástelep (ma Wekerletelep) létrehozását, majd mindennapi életét irányította. Jelen tanulmány – az életének eddig nem vagy alig ismert eseményeire helyezve a hangsúlyt – a kataszteri mérnök teljes életútját mutatja be.²

Családja

Az apai dédapa a családi feljegyzések szerint még Bajorországban született. A nagyapa, Schmidt József kolozsvári születésű (1764) volt, de Győrben telepedett le, ahol vargamesterként dolgozott, és családjának kapcsolatai is a vargák közösségében alakultak ki.³

A házassági anyakönyv szerint a még kiskorú – tehát 24 évesnél fiatalabb – József 1788. január

13-án feleségül vette Lintner Antal és felesége, Erzsébet Anna nevű 16 éves lányát (*1772. február 5.), házasságukból kilenc gyermek született: Terézia (1788), József (1791), Erzsébet (1794), János (1796), Mihály (1798), Anna (1799), Terézia (1801), Pál (1802) és József (1804).⁴ Lintner Anna 1807. április 16-án, 36 évesen hunyt el. A sok kisgyermeknek anya kellett, ezért József 1807. június 17-én feleségül vette a 27 éves Nickerl Katalint, egy vargamester lányát. E házasságban további hat gyermek született: Katalin (1808), Ignác (1810), Anna (1812), Magdaléna (1814), János (1819) és Katalin (1820). Az utolsó gyermekek születésekor az apa foglalkozása német varga. Schmidt József 1836-ban hunyt el.⁵

Az anyai ág szintén német eredetű volt. Ottmár nagyapja, a 29 éves csákvári Seibold Mihály vargamester 1825. augusztus 1-jén Probst Antal özvegyét, a 36 éves Hirschenberger Rozáliát vette feleségül a római katolikus egyház szertartása szerint.⁶

¹ A *Catastrum* hasábjain több életrajz jelent meg: ZÁVOCZKI ADRIENN: A Zahajkievicz/Zsadányi mérnökcsalád pályafutása. *Catastrum*, 1. (2014) 4: 36–40.; ZÁVOCZKI ADRIENN: Kataszteri mérnökök az I. világháborúban: Kollányi Boldizsár. *Catastrum*, 2. (2015) 2:31–37.; REISZ T. CSABA: Gánóczy Sándor (1861–1938) emlékezete. *Catastrum*, 2. (2015) 2:39–49.; ZÁVOCZKI ADRIENN: Női sorsok a kataszteri felmérésnél. *Catastrum*, 2. (2015) 4:39–43.; ZÁVOCZKI ADRIENN: Egy háromszögélő mérnök a *Kataszteri Közlöny* élén. *Catastrum*, 3. (2016) 2:47–55.; REISZ T. CSABA: A felhőkergető, esőcsináló kataszteri mérnök. Vozáry Pál (1850–1918). *Catastrum*, 3. (2016) 3:17–30.; ZÁVOCZKI ADRIENN: Kataszteri mérnökök szabdalmai – Pöhlössy Géza. *Catastrum*, 3. (2016) 3:50–55.; ZÁVOCZKI ADRIENN: Szentes felmérését végző kataszteri mérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 4:47–50.

² Ezúton mondok köszönetet Siklós Zsuzsannának, a Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény (= KHGy) vezetőjének, aki a Győri Ottmárra vonatkozó, másolatban őrzött dokumentumokat és fényképeket e tanulmány elkészítéséhez előzékenyen rendelkezéseimre bocsátotta. Itt található Győri Ottmár unokája, Klinkó Márkné Follman Teréz naplója, amely gyermekkorára és családjára vonatkozó visszaemlékezéseit is tartalmazza (= *Klinkó Márkné naplója*).

³ Győri alapos, de forrásmegjelölések nélküli életrajzi összefoglalója: NAGY TAMÁS: Méltóságos Győri Ottmár úr, Wekerle mindenese. *Kispesti Krónika*, 3. (2006) 2:29–40. (= NAGY, 2006) A győri német vargák már 1582-től rendelkeztek céhkiváltsággal, vö. BALÁZS PÉTER: Az első győri iparműkiállítás 1846-ban. *Arrabona – Múzeumi Közlemények*, 5. (1963) 249–280. Hivatkozott hely: 255.

⁴ A család tagjaira vonatkozó adatokat – a következetlen névírás miatt többféle névalakot (Smidt, Schmidt, Schmitt, Schmid; Lindner, Lintner, Lint, Nick, Nickerl, Nikerl stb.) is ellenőrizve – elsősorban a FamilySearch (www.familysearch.org) adatbázisában kerestem. A találatok ellenőrzését, valamint ezek alapján a további életrajzi adatok kikeresését a győri belvárosi római katolikus plébánia születési, halotti és házassági anyakönyveiben végeztem: Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltár (= OL), X Másolatok gyűjteménye (= X), Anyakönyvi mikrofilmgyűjtemény, A 1738–1743. tekerccsek.

⁵ NAGY, 2006. 32.

⁶ MNL OL, X Anyakönyvi mikrofilmgyűjtemény, A 1742.

Schmidt János (*1819. január 2.) vargames-ter és Seibold Julianna (*1827. december 25.), mindketten római katolikus, Győr belvárosi lakosok 1848. június 27-én kötöttek házasságot. A kisiparos családnak kilenc gyermeke született: Ferenc (1849), Gyula (1850), Rudolf (1851), Julianna (1853), Hermina Aloysia (1856), Gyula Jakab (1859), Géza (1860), Emília (1862), végül Ottmár (1867. október 29.).⁷

Az ifjú Ottmár az iskolai tanulmányait szülővárosában, Győrben végezte, 1879–1887 között a Szent Benedek-rendi katolikus főgimnáziumban tanult és érettségizett.⁸ Tanulmányait Selmecbányán folytatta, 1891-ben szerzett erdészeti akadémiai abszolutóriumot (záróvizsgát).⁹ Ezt követően tartalékos tiszthelyettes lett, ami a korabeli középosztályhoz tartozását is szimbolizálta. Ottmár a magyar mellett jól beszélt németül.¹⁰

Ottmár még Győrben ismerkedett meg az ott tanítónőnek készülő Schaic Olgával (*1871. június 5.). 1897. február 3-án házasodtak össze, a kor szokásának megfelelően a menyasszony szülőfalujában, a Temes vármegyei Mramorak (ma Szerbia, magyar nevén Homokos) községben. Felesége apai ágon szerb katonacsaládból származott: apja Schaic György pénztáros, nagyapja Pál cs. és kir. százados (†1898. december 9.). A család később a Felvidéken, a Pozsony vármegyei Szmolinszkon (1899 után Szomolánka, ma Smolinské, Szlovákia) telepedett le. Olga édesanyja háromszéki hermanfalvi Herman Teréz, Herman Ferenc – Szatmár város alkapitánya, honvédszázados – és Fényhalmi Katalin (†1884) gyermeke volt. Olga testvérei Katalin (∞Stolnitzky Artúr),

Klementin (∞Medgyaszay Sándor pénzügyőri főbiztos) és Emma (∞Kálmán Ferenc helyettes jegyző) voltak.¹¹

Az első másfél évtized

Ottmár 1893. február 1-jén a Földművelésügyi Minisztérium szolgálatába lépett, ideiglenes

■ Ottmár és felesége első gyermekükkel, Olgával, 1899 (Brodszky Mór felvétele, Pozsony, KHGy)

⁷ Győri Ottmár névváltoztatásáról szóló BM-rendelet (44670/1904.) helytelenül pozsonyi születési helyet tüntet fel: Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (= MACSE), Adattárak, Névváltoztatás (www.macse.hu).

⁸ Értesítő a pannonhalmi Szt-Benedek-rend győri főgymnasiumáról az 1883–84. tanév végén. Győr, 1884., valamint ugyanezen értesítő az 1884/85., 1885/86. és 1886/87. tanévről tartalmazza Schmidt Ottmár V–VIII. osztályos tanuló tanulmányi eredményeit (www.hungaricana.hu).

⁹ RÁCZ JÓZSEFNÉ: Az 1879–1918 között Selmecbányán végzett (bizonyítványukat záradékoltatott) erdészek névsora. *Erdészeti történeti Közlemények*, 28. (1996) 115–159.

¹⁰ Győri (Schmidt) Ottmár személyes és családi adataira, valamint a kataszteri felmérésnél töltött éveire l. MNL OL, S 92 Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai (= S 92). No. 25/9. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai (Régi szolgálati és minősítési táblázatok, A–Zs, 1930–1936. évekről), fol. 32–40. és Uo. No. 26/2. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai (Az állami földmérés törzskönyvi lapjai, 1931–1936. XVIII. kötet. A–Zs), fol. 396–405. Az itt található adatok forráshelyére külön nem hivatkozom.

¹¹ A Schaic családra vonatkozó adatokat a PANDeA gázszjelentés-gyűjteményében (dspace.oszk.hu) és a MACSE hivatkozott honlapján (Adattárak, Anyakönyv) találtam meg.

műszaki díjoknak nevezték ki az orsovai erdőhivatalhoz (2 korona napidíjjal).

1895. február 27-től a Pénzügyminisztérium kötelékébe került és – a ranglétrán folyamatosan előre lépve – 1934. évi nyugdíjazásáig annak alkalmazásában állt. Először az Esztergom, Fejér és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyékben működő 9. felmérési felügyelőségénél lett ideiglenes felmérési növendék (évi 800 korona segélydíjat és 480 korona átalányt kapott), majd 1896. február 1-jétől Pozsonyba, a 6. felmérési felügyelőséghez került mint véglegesített kataszteri mérnöksegéd. Illetménye a – XI. fizetési osztály első fokozata alapján 1000 korona fizetés, 560 korona munkaátalány, 420 korona lakpénz, majd 1897. július 1-jétől 1200/600/420 korona – lehetővé tette számára a családalapítást. 1898-ban született meg első gyermeke, Olga

■ Olga 1903 körül (Brodsky Mór felvétele, Pozsony, KHGy)

■ Győri Olga kisasszony, a család elsőszülött gyermeke (KHGy)

Gizella (Szmolinszkó, 1898. június 5.). 1899. október 1-jétől már a XI. fizetési osztály 1. fokozatú mérnöksegéde, 1400/600/420 korona fizetéssel, munkaátalánnyal és lakpénzzel.

Győri fokozatosan emelkedett a hivatali ranglétrán: 1900. december 16-tól már 3. fokozatú kataszteri mérnökként vett részt a felmérésben (X. fizetési osztály, évi 1600 korona fizetés, 640 korona munkaátalány, 490 korona lakpénz), 1903. január 1-jétől munkaátalánya 1000 koronára növekedett, és 400 korona személyi pótlékot kapott, amely 1905. január 1-jétől 600 koronára emelkedett.

A család pozsonyi tartózkodása alatt született ifjabb Ottmár (1903. február 20.) és Tibor (1905. január 12.). Schmidt Ottmár úgy gondolta, hogy hivatali előmenetelét elősegíti, ha német hangzású nevét a kor szokásának megfelelően kedves szülővárosa tiszteletére Győrre magyarosítja,

ezért 1904-ben gyermekeivel együtt engedélyt kért és kapott a névváltoztatásra.¹²

Még ebben az évben Moson város (a későbbi városgyesítés után ma Mosonmagyaróvár) részletes kataszteri felmérésénél végzett sikeres működéséért elismerést kapott a pozsonyi felmérési felügyelőtől.¹³

Győrit 1905-ben Szeben vármegyébe osztották be, ahol az erdélyi szász egyetem legjelentősebb közös ingatlanvagyonának, az egykori hétbírák földjének közös tulajdonát jelentő ún. szász hétbírák (Siebenrichterwaldungen) erdőségeinek felmérésével bízták meg a Szebeni és Fogarasi-havasokban.¹⁴ A földművelésügyi miniszter Szászföld egyik értékes, különleges természeti látványosságának tartott, közművelődési célokra szolgáló, 23 853,63 kataszteri hold (13 727,76 hektárnyi) erdőségeinek fahasználatát csak szabályosan elkészített – az erdők területét, a faállomány jellemzőit és az következő 5–10–20 évben elvégzendő munkákat tartalmazó – üzemtervek alapján engedélyezte. A szászok kérésére a miniszter Kovács Gábor zsamócai erdőrendezőt küldte ki az üzemterv elkészítésére (1904), míg a pénzügyi tárca Győri Ottmárt, aki a határkiigazításokat és a magassági pontok mérését, kijelölését, felállítást végezte.

A kataszteri mérnök kiküldetéséről, hivatásának kemény mindennapjairól unokájának naplója is megemlékezik: „A Gyergyói havasokat járta a hegyi lakó mócokkal öszvérháton, nagyanyám pedig, az akkor még két gyermekkel követte őt. Egy, a hegyek közötti tisztáson fakalyibában éltek tavasszal, nyáron és kora ősszel. Télre pedig egy városkába húzódtak a völgybe, mert akkor a zord időjárás miatt a munkát folytatni nem lehetett. [...] Nagyapám csak ritkán tudott

hazatérni a kunyhóba, megesett, hogy két hónapig is távol volt, mert munkája a felmérő munkásokkal együtt messze szólította. [...] Nagyapám járta a hegyerinckeket, fenyőerdőket, szurdokokat, vízmosásokat és a szinte megközelíthetetlen magasságokat. [...] Egyszer megtörtént, hogy a felmérési műszereket, a háromszögelési pontok kijelöléséhez szükséges eszközöket vivő öszvér megcsúszott és szörnyű veszte lett a szakadéokban. [...] Gond volt a liszt, cukor, krumpli, zsír, petróleum, só, gyertya beszerzése, mert a legközelebbi hegyi falu is kétnapi járásra esett, ami azt jelentette, hogy a szolga esetleg egy hétig is elmarad, s a védelem ekkor hiányzott. A mosakodáshoz, mosáshoz, főzéshez a vizet öszvérrel kellett a hegyi patakából hordani, de a sütés, főzés nem jelentett gondot, mert a kalyibában tűzhely, a ház előtt pedig épített kemence állt. Hozzá a rőzsét bőven szolgáltatatta a fenyőerdő.”¹⁵ Győri sikeresen teljesítette a kiküldetést: a szász egyetem – a Pénzügyminisztérium jóváhagyásával – 306 korona jutalmat adott a kataszteri mérnöknek.¹⁶

Szolgálati törzslapja szerint Győri ezután ismét a pozsonyi 6. felmérési felügyelőségénél kataszteri mérnök, a tiszti címtár és a budapesti lakcímgjegyzék szerint viszont 1906-tól a budapesti székhelyű 9. felmérési felügyelőségénél dolgozott.¹⁷ Ez utóbbit erősíti az a tény, hogy már az 1906–1907. évi lakásjegyzékben szerepel a kataszteri mérnök neve a Csengery utca 23. szám alatt, majd 1908-tól az Izabella utca 47. szám alatt.

Ekkor született meg negyedik gyermeke, Piroska (Csorna, 1906. szeptember 17.), ugyanakkor Győri aktív tagja lett az Országos Felmérési Tisztviselők Szövetkezetének. Szolgálati törzslapja szerint 1907-től sokszögelési feladatokban is közreműködött.

¹² Klinkó Márkné naplója, 2. Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny* (= BK), 38. (1904) 113:2.: „Schmidt Ottmár kataszteri mérnök, pozsonyi lakos, úgyszintén kiskorú Olga és Ottmár gyermekei családi nevének »Győri«-re kért átváltoztatása a f. évi 44.670. számú belügyministeri rendelettel megengedtetett.”

¹³ M. kir. VI. felmérési felügyelőség 1139/1904. sz. levele Győri Ottmárnak (KHGy, másolat).

¹⁴ A Királyföld rendezéséről szóló 1876. évi XII. tc. szerint a hétbírák földjén „Nagyszebennel mint központtal (...) a következő hét széket, ill. bírói kerületet” értették: „a segesvári széket Szászkézddel; a szászsebesi széket; a nagysinki széket; a kőhalmi széket; a szerdahelyi széket; az újgyházi széket és a szászvárosi széket.” A szász hétbírák erdejének (és további vagyontárgyainak) jövedelmét az 1876. évi XII. tc. 4. §-a alapján „egyedül közművelődési célokra” lehetett fordítani. OROSZI SÁNDOR: *Az erdélyi szászok erdőgazdálkodása*. Bp., 2004. 97–101.

¹⁵ Klinkó Márkné naplója, 1–2., a szövegben helytelenül szerepel a Gyergyói-havasok.

¹⁶ A Háromszögélő Hivatal 1231/1906. sz., november 18-án kelt értesítője (KHGy, másolat)

¹⁷ *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Bp., 1906:195., Uo. 1907:196., Uo. 1908:198., Uo. 1909:207.; *Budapesti cím- és lakásjegyzék*. Bp., 1906–1907:369., Uo. 1907–1908:376., Uo. 1908:392., Uo. 1909:404.

■ Győri Ottmár igazolványképe (KHGy)

A kispesti munkástelep tervezése

1908. június 30-án fogadta el az országgyűlés a „Budapest székes-fővárosban és környékén állami költségen létesítendő munkásházakról” szóló törvényt (1908. évi XXIX. tc.), amely a főváros súlyos szociális problémájává nőtt lakáshiányt kívánta enyhíteni a Kispesti Állami Munkástelep létesítésével.

A gyorsan iparosodó, modern világvárossá növekvő Budapesten a pénzintézeti hitelek megszorítása, a telek és a telekjáradék megdrágulása, az épületanyagárak és a munkabérek

folyamatos emelkedése, valamint az építőmunkások kivándorlása súlyos lakáshiányhoz vezetett. 1900–1907 között a kislakás-kategóriákban átlagosan mintegy 50 százalékot ért el a bérdrágulás.¹⁸ A liberális gazdaságpolitikát folytató állam – a drámai lakáshiányt érzékelve – a piaci viszonyokba való beavatkozás helyett a társadalmi és szociális problémák miatt az alsóbb társadalmi rétegek lakásszükségleteinek rendezése érdekében döntött kislakások, ún. munkásházak építése mellett. A Pénzügyminisztérium által felügyelt munkáslakás-építési akció angol mintára, kertvárosi formában kívánt példát mutatni a lakáshiány leküzdésére, illetve ármérséklő hatást gyakorolni az általánosan drága lakásbérekre. Az eredetileg Kispesti Állami Munkástelepet később kezdték el az építést indítványozó és a munkálatokat összefogó Wekerle Sándor pénzügyminiszter nevééről Wekerleteleppnek nevezni. Az állami beruházásként épült és állami tulajdonban levő telep a maga korában egyedülállónak számított, ezért a kortársak is sokat foglalkoztak annak építésével. Történeti feldolgozása az 1960-as évek óta kedvelt téma.¹⁹

A Pénzügyminisztérium a tervezés előmunkálatainak elvégzésére vegyes bizottságot hozott létre 1908 augusztusában Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, az érdekelt községek és Budapest megbízott képviselőiből, szakembereiből. A bizottság feladata lett a Kispeszt község határához tartozó Szentlőrinc pusztá területén Sárkány József kispesti birtokos örökösaitől megvásárolt mintegy 472 000 négyszögöl terület elegendésének (planírozás) ügye, hogy a részletes rétegterv ismeretében a helyszínen kitermelt homokból a homoktégla gyártásához szükséges termelés helye és mennyisége megállapítható és kijelölhető legyen. A bizottság foglalkozott az épülő telep infrastruktúrájával, vízellátásával,

¹⁸ KÖRMÖCZI KATALIN: A fővárosi lakáshelyzet és a „Wekerle” állami munkáslakótelep (1908–1945) 1–2. *Folia historica*, 8. (1980) 123–172., *Folia historica*, 9. (1981) 191–248. (= KÖRMÖCZI, 1980–1981) Hivatkozott hely: 124–125.

¹⁹ Az addigi irodalmat megadja KÖRMÖCZI, 1980–1981., továbbá SIPOS ANDRÁS: A százéves „Wekerle”. Az állami szociális lakáspolitiká kezdetei, 1908. *História*, 30. (2008) 6–7:51–54. BEREY KATALIN: Hogyan épült a Wekerle-telep? *Honismeret*, 10. (1982) 5:46–47.; NAGY GERGELY: A Wekerle-telep, avagy a századforduló ideális városa, a kertváros. *XX. századi műemlékek és védelmük. A 26. Egri Nyári Egyetem előadásai 1996. július 1–9.* [Bp.], 1997. 75–85.; NAGY GERGELY: A Wekerle telep: építészettörténeti tanulmány. Bp., 1991.; NAGY GERGELY: *Kertvárosunk, a Wekerle*. Bp., 1994.; SLEMMER LÁSZLÓ – KOCSIS ANDRÁS: Wekerle-telepi munkáslakások: egy míves politikus Wekerle Sándor. *Tekintet*, 4. (1991) 5:61–62.

²⁰ Községi ügyek. *Népszava*, 36. (1908) 15:5.

■ Győri Ottmár homokfutón, talán éppen a munkástelep területének kijelölésén, 1908 (KHGy)

csatornázásával, úthálózatának kiépítésével és a tervek előkészítésével.²⁰

Győri Ottmár kezdettől fogva részt vett az építkezésben. Tagja lett a vegyes bizottságnak, ezért 1908. szeptember 1-jétől kataszteri főmérnök lett, átkerült a IX. fizetési osztályba, jövedelme megnőtt (2600 korona fizetés és személyi pótlék, 1000 korona munkaátalány, 800 korona lakpénz). A pénzügyminiszter megbízásából a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet ősszel kiírta a pályázatokat a telep szabályozására és a lakóháztípusok megtervezésére.²¹ Wekerle pénzügyminiszter szerint azonban a díjazott rendezési tervek nem feleltek meg a gyors és olcsó kivitelezés szempontjainak, ezért a minisztériumban külön e célra műszaki osztályt hozott létre. Győri

főmérnököt november 1-jén a minisztériumba rendelte, aki ettől kezdve 1909. június 15-ig a munkástelep előkészítő munkálataival foglalkozott.²² Győri a pályázati tervek számos ötletét átvette és hasznosította a szigorúan geometrikus, szimmetrikus városrendezési tervezetében: „Az ezen eszmék felhasználásával készült telekfelosztási rajz szerint – amelyben az egyenes vonalak uralkodnak ugyan, de azért elég változatos – a telepet két 26 méter széles átlós út szeli át. A belső nagyobb forgalom lebonyolítására egy ugyancsak 26 méter széles körút szolgál, melyen a telepet majdan hurokszerűen beágazó villamos vasúti sínek is elhelyezést találnak. Az átlós utak és a körút által határolt területeket 12, 15 és 20 méter széles utcák osztják fel telektömbökre, helyenként

²⁰ Községi ügyek. *Népszava*, 36. (1908) 15:5.

²¹ FLEISCHL Róbert: Munkáslakótelepek és a kispesti állami munkástelep. *Magyar Mérnök és Építészegylet Heti Értesítője*, 29. (1910) 9:105–107.

²² Győri szolgálati törzslapján ezt az információt a főmérnök bemondása alapján rögzítették. MNL OL, S 92. No. 25/9. fol. 32.

■ Győri Ottmár és családja 1910 körül a telep építési irodáját is magában foglaló lakásuk lépcsőjén, Zalán u. 6., ma Corvin körút 32. Az épület ezen részét annyira átépítették, hogy ez a lépcsőfeljáró már nem látható (KHGy)

*a telektömböket kettéválasztó alárendelt mellékutakat is terveztek 6 méter szélességgel. A közepén körülbelül 11 500 négyszögöl terjedelmű szabad tér marad, mely parkírozásra, munkáskaszinó és sporttelep elhelyezésére lesz felhasználható.*²³ A korszerű városépítészeti tervben az utcák, a terek, a kertek és az udvarok az egész terület mintegy 80 százalékát tették ki. Az utcák által bezárt 2500-5000 négyszögöl nagyságú telektömbök téglalap, trapéz és háromszög alakúak lettek.

A gondnoki évek, 1909–1918

Wekerle Sándor pénzügyminiszter 1909-ben létrehozta a munkástelep építőbizottságát,

■ Győri Ottmár a családjával, 1909 előtt (KHGy)

amely az építés vezetőségeként a tanácsadást és a műszaki ellenőrzést végezte (építésvezető: Rékai Frigyes mérnök), valamint megszervezte a telep igazgatási ügyeivel foglalkozó gondnokságot.²⁴ Győrit 1909. június 16-án nevezte ki a telep első gondnokának, a VII. fizetési osztályba sorolva – 4000 korona fizetéssel, 800, majd 1200 korona személyi pótlékkal, 1200 korona átalánnyal és természetbeni lakással –, egyben az építésvezetőségi pénztár pénztárosa is lett (1909–1913).²⁵ A miniszter egy gondnoksegédet, egy altisztet és egy szolgát nevezett ki mellé, később a gondnoksági munkát 12 tisztviselő látta

■ Győri Ottmár és családja, 1913–1916 körül (Winkler Rezső felvétele, KHGy)

²³ FERENCZ IMRE: A lakásügy állása és haladása Magyarországon az utolsó három évben. *Városi Szemle*, 6. (1913) 672.

²⁴ *Magyarország tisztí cím- és névtára*, 29. (1910) 209.

²⁵ Hivatalos rész. *BK*, 43. (1909) 134:1.

■ *Wekerle gondnoka 1913–1916 körül (Winkler Rezső felvétele, KHGy)*

■ *Győri Ottmárné, Schaic Olga 1913–1916 körül (Winkler Rezső felvétele, KHGy)*

el. A gondnok a telep gondnoksági épületében, a Zalán utca 6. sz.²⁶ alatt lakott a családjával, feleségével és gyermekeivel: Olgával, Ottmárral, Tiborral, Piroskával és Zoltánnal (1909. február 3.), valamint Lászlóval (Kispest, 1911. augusztus 23.), aki 11 hónapos korában tüdőgyulladásban elhunyt.²⁷

A munkástelep az állam tulajdonaként a Pénzügyminisztérium, azon belül a gondnokság irányítása alatt, de Kispest közigazgatási egységén belül jött létre. Míg a kortársak elismerték Győri Ottmár érdemeit, erről tanúskodnak elismerései és kitüntetései is, addig a szocialista történetírásban – elsősorban Körömczi Ka-

talín forrásgazdag és máig legalaposabbnak tekinthető feldolgozásaiban – a gondnok „a telep élet-halál uraként” tűnik fel a kiszolgáltatott lakók mellett.²⁸ A rendszerváltozást követően került újra előtérbe Győri Ottmár életműve, elsősorban a helyi lokálpatrióták tevékenységének köszönhetően.²⁹

A Pénzügyminisztérium már 1909-ben kidolgozta az épülő telep bérleti rendszerét.³⁰ A felépült lakások kiutalása a pénzügyminiszter jogköre volt azzal a megszorítással, hogy elsősorban az állami üzemek munkásait, esetleg alkalmazottait helyezték el. A minisztérium döntött arról, hogy az állami üzemek milyen

²⁶ Ma Corvin krt. 32., ahol a Segítő Kéz Kispesti Gondozó Szolgálatának I. sz. Gondozási Központja működik.

²⁷ A családi feljegyzések szerint (*Klinkó Márkné naplója, oldalszám*) Géza gyermeke egészen kiskorban elhalálozott. Ilyen nevű gyermeket a szolgálati törzslapok nem tartalmaznak.

²⁸ KÖRMÖCZI, 1981. 200.

²⁹ Győri Ottmár életművéről I. NAGY, 2006.

³⁰ KÖRMÖCZI, 1981. 191–194.

arányban részesüljenek a kiutalható lakásokból, majd a telep gondnoksága döntött a személyekről a munkáltató javaslata és rangsorolása alapján, ügyelve arra, hogy józan életű, társaival összeférő munkást vegyenek fel. A munkáltató volt a főbérelő, aki a lakásokat albérletbe adta a munkásainak. A lakbéreket a munkáltatók a munkások keresetéből vonták le és befizették a központi állampénztárba. A munkaviszony megszűntével automatikusan megszűnt a lakásra való jogosultság is. A törvény leszögezte, hogy a felépülő házak az államkincstár tulajdonát képezik, ezért mentesültek minden állami, törvényhatósági és községi adó alól. A lakbéreket úgy állapították meg, hogy a fenntartási költségek mellett az építkezésbe fektetett tőke törlesztését és kamatait is fedezzék, így a lakbér a telek árának és a lakás építési összegének 4 százalékánál magasabb nem lehetett. A bér tehát lényegesen alacsonyabb (harmada-negyede) volt, mint a hasonló nagyságú, fővárosi bérházakban: az egyszobás lakásokért a vízhasználati díjjal 160, a kétszobásakért 220–260, a háromszobásakért 330 koronát kellett évente fizetni. A bérleti összeget általában negyedévente előre, esetleg a megállapodáshoz képest utólag kellett fizetni.³¹

Az igazgatási rendszer helyi szervezete a telepi gondnokság volt. A gondnoki feladatok kiterjedtek a lakások bérbeadására, a bérek beszedésére, elszámolására, a házirend és a bérleti nyilatkozat szabályainak betartására, valamint a gondnok felmondási és kilakoltatási joggal is rendelkezett. „A gondnokság felelőségteljes szervezőerőt kívánt, dönteni tudást, megértést, határozottságot, nehéz munkát, de rangot is jelentett.”³² Győri Ottmárt unokája így jellemezte: „öntudatos, feddhetetlen jellemű, energikus, igazságszerető, munkabíró, szigorú, igen akaraterős férfinak ismerték és nagyon tisztelték. Nagy műveltséggel, tapintattal, sze-

retettel viselte az egész család gondját a vállain még később is.”³³

A telep építésének története jól feltárt. 1909-ben az építőanyag szállításának biztosítására egy gőz- és egy lőüzemű iparvasutat létesítettek a telepen, áprilisban indult be a mészhomoktéglagyár, júliusban kezdődött a lakóházak építése, év végéig 42 ház készült el, 132 lakást ki is utaltak az államvasutak gépgyára munkásainak. A pénzügyminiszter Győrit 1910. május 25-én Berlinbe küldte az Általános Városépítészeti Kiállításra (Allgemeine Stadtbau-Ausstellung), hogy tanulmányozza és hasznosítsa a korszerű városrendezésre, telekbeosztásra, úthálózatokra, közlekedési rendszerekre és épületcsoportosításokra vonatkozó korabeli ismereteket.³⁴ 1910-ben a vízvezetéki és csatornázási munkálatokat fejezték be, 1912-től már intenzívebben folytak a telep útépítési, földgyengetési, fásítási és telekbekerítési munkálatai.³⁵ A munkástelep úthálózatát a Fővárosi Közmunkák Tanácsa dolgozta ki.³⁶ 1914-re 753 ház állt a munkástelepen 3363 lakással.

A bérlőnek a háztulajdonoshoz való viszonyát, valamint a bérlettel megszerzett jogait és vállalt kötelezettségeit *Házirend* szabályozta.³⁷ A szigorú előírások miatt nem volt komolyabb rendbontás a telepen, és a közbiztonság is megfelelő volt. A házirend kimondta, hogy a bérelt helyiséget csak a bérlő és csak a kibérlésnél kijelölt célra használhatja; a bérleti helyiségek teljes vagy részleges átruházása más bérlőre, esetleg albérlőre csak a telep gondnokának beleegyezésével volt megengedhető. A lakásba csak a bérlőt és házastársát, gyermekeit, (nagy) szüleit, nőtlen vagy hajadon testvéreiket és testvéreik ellátatlan gyermekeit volt szabad befogadni, és azokat is csak akkor, ha a háztartáshoz tartoztak. Az úgynevezett ágyra járás még rokonsági viszony esetén is tilos volt. A lakások

³¹ FERENCZI, 1913. 676–677.

³² Klinkó Márkné naplója, 3.

³³ Klinkó Márkné naplója, 3.

³⁴ A pénzügyminiszter 1809/1910. ikt. sz. levele Győri Ottmárnak (KHGy, másolat)

³⁵ *A M. Kir. Kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Bp., 1910. 35. (= *Kormányjelentés, 1910*); *A M. Kir. Kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Bp., 1911. 37–38. (= *Kormányjelentés, 1911*)

³⁶ A kispesti munkástelep környékének szabályozása.. *Fővárosi Közmunkák Tanácsa hivatalos jelentései, 1908*. Bp., 1908. 7–8.

³⁷ KÖRMÖCZI, 1981. 194–195.

túlzsúfoltságának megakadályozása érdekében egy emberre átlag 10 m³ légűrnek kellett jutnia. A rendre, tisztaságra, nyugalomra nemcsak a bérlő tartozott ügyelni, de köteles volt hozzátartozóit is erre szorítani. Apró háziállatokat csak elzárt helyen, nagyobb háziállatokat pedig egyáltalában nem lehetett tartani. A házirend megszegése a bérleményből való kizárással járhatott. A telepen egyetlenegy kocsmá működhetett. A gondnokság karbantartó munkásokat foglalkoztatott, kertészete volt. Ezek a szabályok egyfelől a teleptulajdonos állam javainak megóvását célozták, másrészt a telep rendjének és tisztaságának fenntartásával, egészségügyének és erkölcsi életének megóvásával a telep lakóinak nyugalomát és békéjét szolgálták.

A telep társadalomtörténetének korszerű vizsgálata máig várat magára. Az első lakók túlnyomó részét (75,3 százalék) az állami gyárak és üzemek munkásai alkották, főleg a vasút és a posta alkalmazottai, valamint az államvasúti gépgyár (MÁVAG) és a MÁV Északi Főműhely munkásai. Egyéb alkalmazott és munkás 20,2 százalék, telepi alkalmazott és rendőr 4,5 százalék volt a telepen 1914-ben.³⁸

A telep színvonalas ellátása érdekében a kereskedelmi, a kulturális, az egészségügyi és az oktatási létesítmények kialakítása is fontos volt. 1911–1914 között négy iskolacsoportot és két különálló óvodaépületet létesítettek, 1912-ben felépült a rendőrkapitányság és a lovasrendőri laktanya, a következő évben a postamesteri hivatal. A telep egészségügyi ellátására négy orvosi rendelőt alakítottak ki. A tervekben szereplő kórház nem épült fel, így a telep lakossága a budapesti kórházakhoz tartozott, a betegszállítást a telepgondnokság mentőkocsija biztosította. 1910-ben a Pénzügyminisztérium gyógyszertárt állított fel a telepen, amelynek személyzetét az állam fizette.³⁹

A telep közéletének ellátására fogyasztási szövetkezet alakult és napi élelmiszerpiacot engedélyeztek. Az emeletes házakban levő

lakások közül 62-höz üzlethelység is tartozott. Az 1912. június 23-án létrejött Wekerletelepi Fogyasztási Szövetkezet a Pénzügyminisztérium kezdeményezésére, a telepgondnokság közreműködésével a Hangya központnak alárendelve a Főtér 1. szám alatt bérelt üzlethelyiségben működött. Győri Ottmár a szövetkezet igazgatósági tagja volt, a szövetkezet vállalta, hogy tagjait olcsó és jó minőségű élelmiszerrel és háztartási cikkekkel látja el.⁴⁰

A telep első szervezett társadalmi és kulturális egyesülete, a Kispest-Munkástelep Lakóinak Társasköre 1910 júniusában alakult 2074 taggal (elnök: Komora Árpád gépgyári művezető), kezdeményezője a munkástelep tanítói karán kívül Győri Ottmár telepgondnok volt. A társaskör elindította a telep társadalmi életét, megszervezte annak kulturális (Munkás Énekkar, 1910) és sporttevékenységét (Wekerle Sport Club, 1913).

1916-tól Győri volt a Szabad Lyceum ismeretterjesztő egyesület kispesti szervezetének (1913) társelnöke is, amely közel ezer kötetből álló könyvtárat létesített.⁴¹ Még a világháború alatt a társaskör segítségével alakult meg a Szabad Lyceum wekerlei szakosztálya.

A Kispesti Állami Munkástelep oktatási és művelődési intézményei állami jellegűek voltak, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fenntartása alá tartoztak. Az elemi iskolák közvetlen, helyi felügyeletét az iskolai gondnokság látta el, amely 1912 decemberében alakult (Pannónia út 12.). A telepi iskolagondnokság elnökét, Győri Ottmár telepi gondnokot a minisztérium nevezte ki. A tantestületi iskolabizottság elnökeként az elemi iskolák ünnepségeinek rendszeres vendége volt, a helyi ünnepségeken tartott rögtönzött beszédei kiváló retorikai érzékéről tanúskodtak.

Kispest és a felmérés szolgálatában

A világháború éveiben Győri Ottmár változatlanul a telep gondnoka, a hadi szolgálat alól felmentették. 1918 novemberében megalakult

³⁸ LÁSZLÓ GYULA: *Wekerle Állami munkástelep monográfiája*. Bp., 1926. II. fejezet. (<http://mek.oszk.hu/01900/01928>; = László, 1926)

³⁹ KÖRMÖCZI, 1980. 159.

⁴⁰ László, 1926. VII. fejezet.

⁴¹ Egyesületi Élet. *Néptanítók Lapja*, 49. (1916) 46:13.

a telep munkástanácsa. A telep főterén tartott ünnepi népgyűlés megválasztotta a 25 tagú munkástanácsot. A követelések főként a telep belső életét érintették, elsősorban a közellátás és a közlekedés fejlesztését foglalmazták meg. Domschitz Ferenc Győri Ottmár gondnoki tevékenysége ellen is felszólalt: „A lakosság egyéni akarat alatt állt, és ha valakinek az arca vagy modora nem tetszett, kilakoltatták. Nem szabad megengedni, hogy továbbra is önkényeskedés, igaztalanság történjen. Szükséges, hogy a munkásság minden intézményben a maga ellenőrző jogát gyakorolja. Biztosítani kell a munkásság nyugalalmát, és csak úgy lehet, ha itt a munkástanács veszi kezébe a hatalmat, és ezt a tanácsot mindenkinek támogatni kell, mert ez a tanács a lakosság érdekeit tartja mindig a szem előtt.”⁴² A legtöbb támadás a Hangyához tartozó Wekerletelepi Fogyasztási Szövetkezetet érte. A szövetkezet teljes berendezésével együtt 1918

decemberében a szociáldemokrata központi szervezet vezetésével és irányításával működő Általános Fogyasztási Szövetkezet tulajdonába ment át. 1920-ban a megváltozott politikai viszonyok után újraalakult a szövetkezet, és a Fő tér 11. szám alatt berendezett főüzlet mellett még két újabb fiók létesült a telepen. A wekerletelepi társaskör is beszüntette működését a Tanácsköztársaság alatt.

1918 decemberében Győri elvesztette gondnoki állását. Családjával a gondnoksági épületből a Fő tér 3. számba költözött, a második emeleten kapott egy négy szoba, cselédszobás lakást. Állását később sem kapta vissza. Az első gondnok nagy tisztelete azonban a későbbiekben is megmaradt: „A telep régi lakói, ha találkoztak vele, elbeszélgettek, panaszaikat, örömeiket elmondták neki.”⁴³ Születésnapját, október 29-ét minden évben megünnepelte a wekerletelepi dalárda Winkler Rezső fényképész-karnagy vezetésével.

■ A Wekerletelepi Dalkör tagjai, 1938 (KHGy)

⁴² KÖRMÖCZI, 1981. 212.

⁴³ Klinkó Márkné naplója, 12.

A háború utáni években a gondnokság felüggesztette a szabályok szigorú alkalmazását, az építkezések lassan folytatódtak. 1927-re több mint 1000 lakóház állt a telepen csaknem 5000 lakással. 1923-ban készült el a református, 1932-ben a katolikus templom, 1926-ban a mozi – mint az egyetlen magántőkéből épített és üzemeltetett ingatlan és intézmény a telepen.

A gondnoki állását vesztett Győri kataszteri mérnöki tudását és tapasztalatait a Pénzügyminisztérium hasznosította: 1919. február 23-tól a földmérési osztály műszaki főtanácsosaként 6400 korona fizetéssel (VI. fizetési osztály) a 22. felmérési felügyelőséghez került, amely a tagosítás végrehajtásának műszaki ellenőrzését végezte.⁴⁴ A Tanácsköztársaság bukása után vizsgálat folyt ellene, amit azonban 1920-ban

beszüntettek és megállapították, hogy a forradalom, a tanácsköztársaság és a román megszállás alatt kifogástalan magatartást tanúsított. 1921 áprilisában a hivatalvezető-helyettesi feladatokra (felmérési és nyilvántartási teendőkre) alkalmasnak minősítették.

1921. június 16-án a 22. felmérési felügyelőség vezetője – kiemelve „a hivatalnál kifejtett odaadó, buzgó és sikeres közreműködését” – felmentette ottani szolgálata alól, egyidejűleg ideiglenesen a Pénzügyminisztérium földmérési (XIII/b) ügyosztályába rendelték be.⁴⁵

A XIII. főosztály vezetője figyelmeztette Győrit, hogy a kispesti munkástelep nyugalma és a gondnokság zavartalansága érdekében tartózkodjék minden agitációtól, és a telep társadalmi intézményeiben való szereplését szüntesse be.⁴⁶

■ Wekerletelep főtere a két világháború között (KHGy)

⁴⁴ A tagosítás célja a szétaprózott birtoktestek helyett azokkal azonos vagyoni értékű egy (vagy minél kevesebb) tagból álló birtokok létrehozása volt a határ birtokviszonyainak újrendezésével. FAZEKAS ENDRE: *Tagosítás és egyéb birtokrendezési ismeretek kézikönyve*. Bp., 1941. 19–20. MNL OL, S 92. No. 25/9. fol. 32.

⁴⁵ A 22. felmérési felügyelőség 541/1921. iktatószámú rendelvénye Győri Ottmárhoz, valamint a pénzügyminiszter 87391/1921. XIII/b. rendelete Győri Ottmárhoz (KHGy, másolat).

⁴⁶ MNL OL, S 92. No. 26/2. fol. 405., Uo. No. 25/9. fol. 33.

Győri a figyelmettség ellenére változatlanul aktívan jelen volt a Kispesti Állami Munkástelep egyesületi életében. Részt vett a wekerletelepi társaskörben, amelynek havi folyóirata mellett – *Wekerletelepi Értesítő*, 1926 – újabb szekciói alakultak meg a két világháború között: Munkás Zenekar, Sakk-kör, Szondy Sport Club, Wekerletelepi Torna-Club, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Egyesület, könyvtár, Wekerle Sport Club kebelében (!) a műkedvelő osztály, dalkar és 40 tagból álló leventecsapat. Ugyancsak részt vett a Szabad Lyceum életében, amely a lakosság kulturális igényeit népegészségügyi és történelmi vonatkozású előadások, kiállítások és ünnepélyek megszervezésével szolgálta. A Lyceum 1922-ben a wekerletelepi iskolán kívüli népművelési bizottság kötelékébe került át, amely a kispesti helyi hatóságú bizottság albizottsága volt, így a helyi, a vármegyei bizottságokon keresztül az országos főfelügyelethez, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozott.

Győri Ottmár tanügyi szerepe töretlen volt: mint a munkástelep állami elemi iskolák gondnoksági elnökének 1934. november 27-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a polgármester is elismerést adott át a negyedszázadon át kifejtett értékes és eredményes munkásságáért.⁴⁷ 1938-ban a főispán ismételten Győrit nevezte ki elnöknek. Emellett elnöke volt a Kispesti Gyorsírók Egyesületének (1926–1932), díszelnöke a Kispesti Önkéntes Mentő Egyesületnek (1928), fővédnöke a Kispesti Polgári Lövész Egyesületnek (1935).⁴⁸ Tagja volt 1936 áprilisától Kispest város testnevelési bizottságának,⁴⁹ 1937 októberétől a kispesti iskolán kívüli népművelési bizottságnak.

Győri Ottmár hivatali pályafutásában is elismeréseket kapott. A kormányzó 1924. augusztus 2-án miniszteri tanácsosi címet adományozott neki, egyidejűleg szeptember 1-jétől

■ A miniszteri főtanácsos, 1920-as évek vége körül (KHGy)

a 22. felmérési felügyelőség vezetésével is megbízták.⁵⁰ A miniszteri tanácsosi címmel bíró műszaki főtanácsost a pénzügyminiszter előterjesztésére 1926. évi október 19-én felruházták az V. fizetési osztály jellegével – és így méltóságos úr lett.⁵¹

Győri a tagosítás terén kifejtett tevékenységével és a magánmérnökök hathatós támogatására irányuló munkásságával is szerzett érdemeket. 1909 óta végzett adatgyűjtést a tagosított községekben, és megállapította – a kiküldött hivatalos kérdőívekre érkezett válaszok alapján (78 község) –, hogy a tagosításnak köszönhetően

⁴⁷ A magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 3306/934. eln. iktatószámú levele Győri Ottmárnak (KHGy, másolat)

⁴⁸ Országos Magyar Lövész Szövetség Kispesti Polgári Lövész Egyesület 26/Ple. 1936. sz. értesítése Győri Ottmárnak (1936. okt. 20.) (KHGy, másolat)

⁴⁹ Kispest m. város polgármesterének 5914/1936. kieg. sz. levele Győri Ottmárnak (1936. ápr. 20.) (KHGy, másolat)

⁵⁰ A pénzügyminiszter 7112/1924. iktatószámú rendelete Győri Ottmárhoz, 1924. aug. 14.; a vallás- és közoktatásügyi miniszter 3306/934. eln. iktatószámú levele Győri Ottmárnak (KHGy, másolat)

⁵¹ Hivatalos rész. *BK*, 60 (1926). 247: 1.

átlag 18,2 százalékkal nagyobb lett a terméseredmény, a föld értéke 32,5 százalékkal emelkedett. Csökkent az igavonó állatok száma, valamint a külterjes gazdálkodást kísérő juhállomány, de nagymértékben emelkedett a mezőgazdasági gépek, a tejelő haszonállatok és a baromfiállomány száma, illetve új termelési ágak (szőlő, gyümölcsstermesztés) honosultak meg. A békés birtoklásnak köszönhetően megszűntek, illetve csökkentek a mezőrendőri kihágások, birtokperek, a gazdasági munkaidő csaknem egyharmadával csökkent, de lehetőség nyílt legelő-kiegészítésre, fásításra, erdősítésre, csatornázására. A tagosítás költségessége ellen sok volt a panasz.⁵² Győri Ottmár vizsgálata rámutatott arra, hogy a korábbi tagosítások nem szolgálták teljes mértékben a gazdaságosság elvét, mert az eredeti rendezetlen földeket dűlőkre osztották, és az érdekeltek minden dűlőben kaptak járandóságot. A tagosítás műszaki munkálatainak ellenőrzése is hiányos volt. A dűlőutakat térképen tervezték meg a valóság figyelembevétel nélkül. Az 1908. évi XXXIX. tc. és az azt követő végrehajtási utasítások legfontosabb újítása volt, hogy a tagosítás végrehajtásának műszaki ellenőrzését az állam végezte a 22. földmérési felügyelőség útján.

A mérnöki munkálatokat pályázat útján végeztették, sok esetben olyan alacsony munkárák mellett, hogy a tagosítási eljárás 5-10 évig is elhúzódott, ezalatt azonban az érdekeltek nem folytattak intenzív gazdálkodást. A megalkotott új (5000/928. I. M.) rendelet értelmében a tagosítás kérvényezése után a 22. földmérési felügyelőség kiküldöttje a helyszínen beszerezte a tagosítás célszerűségére és hasznosságára, valamint az egységárok megállapítására vonatkozó fontos adatokat. A mérnökválasztás a Földművelésügyi Minisztérium, a Mérnöki Kamara és a 22. földmérési felügyelőség kiküldöttjei által

megállapított egységárok alapján történt. Az érdekeltség is nyilatkozhatott a mérnök személyét illetően, a mérnököt azonban a felügyelőség javaslata alapján nevezték ki, hogy a tagosítás minél gyorsabban, két év alatt megtörténjék. Legfontosabb újítás a becslési eljárás reformja lett: az igazságos és helyes becslés célja, hogy mindenki az eredetileg szétszórt birtoktestei helyett egyenlő értékű, egy vagy két tagban levő birtoktestet kapjon. A becslőbizottság dűlőről dűlőre haladt és a talaj minősége, az altalaj összetétele alapján sorolta osztályba a földeket. Az úthálózatot a terepalakulat lehetőségei szerint tervezték meg.

Győri a tagosítási ügyek és az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB)⁵³ műszaki munkálatainak vizsgálatát kiváló eredménnyel végezte, ezért a kormányzó 1929. augusztus 24-én miniszteri tanácsossá nevezte ki.⁵⁴ Sokoldalú működésének köszönhetően a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet tagja lett, a geodéziai szakosztály elnöke (1929–1935).⁵⁵ Győri Ottmárt 1931–1933 között az egri, a szegedi és a debreceni földmérési felügyelőségek központi felülvizsgálatával bízták meg. 1929-ben a Társadalmi Egyesületek Szövetsége, amely a magyar nemzeti szellemű társadalmi egyesületek, szövetségek, társaságok, társulatok, testületek szövetkezése volt, köztevékenységéért Győrinek jubileumi érdemjelményt adományozott.

Az utolsó évtizedek

A két világháború közötti időszak a Győri gyermekek életében a pár- és pályaválasztás ideje volt. Nagy törést jelentett a családnak, hogy az ifjabb Ottmár orvostanhallgató korában egy boncolás alkalmával megsértette a kezét, tüdőbajt kapott és 19 évesen, 1922-ben tüdőgümőkórban elhunyt. Győri Ottmárné ettől

⁵² Győri Ottmár: A tagosítások keresztülvitele az 5000/1928. I. M. sz. rendelettel kapcsolatban. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye (= MMÉE)*, 65. (1931) 5–6:38.; Egyleti közlemények. *MMÉE*, 70. (1936) 41–42:296.

⁵³ Az OFB az 1920:XXXVI. tc. alapján működő és a Kúriával egyenlő rangú bíróság volt a földbirtokreform végrehajtása céljából. Az állam nevében az elővásárlási jog gyakorlásához az OFB előzetes hozzájárulása volt szükséges. Az 1928:XLI. tc. életbelépésétől számított három éven belül megszüntetendőnek mondta ki, továbbá hogy megszűnéséig csak a folyamatban levő ügyek lebonyolításával foglalkozhat. *Pesti Hírlap Lexikona*. Bp., 1934. 806.

⁵⁴ Hivatalos rész. *BK*, 63. (1929) 202:1.

⁵⁵ Egyleti közlemények. *MMÉE*, 63. (1929) 11–12:78.

fogva sokat betegeskedett, köszvény és reuma gyötörte. Olga óvónő lett, 1923. március 24-én feleségül ment a nála tíz évvel idősebb Follmann Károly Ferenc gyakorló ügyvédhez. A sikeres és boldog házasságból egy leánygyermek, Teréz született. Tibor a jogi egyetem elvégzése után a Pénzügyminisztérium Szeszegyedáruságánál helyezkedett el pénzügyminisztériumi tikárként, felesége Korbuly Ilona lett. A szomorú sorsú Győri Piroska tanítónő 1929. június 20-án ment férjhez a kataszteri becslőbiztos Akantisz Tiborhoz. A férj idegbetegsége váláshoz vezetett, gyermeküket (Tibor, 1933) előbb a nagyszülők nevelték, majd Piroska öngyilkossága után a Follmann házaspár, később Győri Tibor és családja. Zoltán szülői kényszerből jogi egyetemre járt, holott a villanszerelés és a rádiószerelés érdekelt. A második világháború alatt orosz fogságba került, további sorsa nem ismert.⁵⁶

Győri Ottmár 1934. július 1-jén nyugdíjba vonult. 1935. március 2-án a nyugalmazott miniszteri tanácsosnak sokévi, kiválóan buzgó szolgálataért a legfelsőbb, kormányzói elismerést adományozta a pénzügyminiszter.⁵⁷ Még ez év őszén a nemzetvédelmi szolgálatban szerzett érdemei miatt a budapesti 1. honvéd vegyesdandár parancsnokság dandárparancsnoki dicsérő elismerését kapta meg. Alapító tagja volt a Budapesti Mérnöki Kamarának (1923.VII. tc.), 1936. december 31-i hatállyal önkéntes lemondása folytán a Kamara tagjai sorából törölték.⁵⁸

A pénzügyminiszteri tanácsos nyugdíjas éve-

■ Győri Ottmár 2005 óta védett sírja a kispesti öreg temetőben Kriptasor; a kép forrása: www.billiongraves.com)

it Kispesten a Széchenyi utca 10. szám alatt töltötte; a házat nagy kerttel és gyümölcsösselel veje, Follmann Károly ügyvéd vásárolta a családnak. Felesége, Schaic Olga 1940. augusztus 20-án halt meg 69 évesen szívizombetegségben Kispesten. Ezután Győri Ottmár Olga testvérét, vagyis sógornőjét, Katalint vette el feleségül.⁵⁹ Ottmár 79 éves korában, 1946. október 5-én tüdőgyulladásban hunyt el otthonában. A wekerletelepi társaskör, a helyi egyesületek és a kispesti tantestület tagjai búcsúztak az egykori gondnoktól. Gyermekai mellett két unokája, Follmann Teréz és Akantisz Tibor gyászolta. Sírkertje a kispesti öreg temetőben található. 1991-ben – a telep és annak lakói érdekében tett jelentős érdemeiért – Kispeszt díszpolgárává választották, és 2008 óta tér viseli nevét Wekerletelepen.⁶⁰

⁵⁶ Follmann 1913-ban doktorált. 1914-ben a Budapesti Királyi Törvényszékhez került, törvényszéki jegyző, majd titkár, később bíró. Az angolkissasszonyok zárdájában jogi és államtudományi órákat tanított. A családi adatok: *Klinkó Márkné naplója*, 22.

⁵⁷ Hivatalos rész. *BK*, 69. (1935) 58:1.

⁵⁸ Hirdetmény. *BK*, 71. (1937) 124:10.

⁵⁹ *Klinkó Márkné naplója*, 34.

⁶⁰ Budapest Főváros Közgyűlése 1521/2008. (IX. 25.) közgyűlési határozata. *Fővárosi Közlöny*, 58. (2008) 18. Vö. nfoszab. budapest.hu:8080/akl/tva/Tir.aspx?scope=kozgyules&sessionid=5234&agendaitemid=64585

KRATOCHVILLA KRISZTINA

*Hazai szelvényezésű archív topográfiai térképek digitális feldolgozása**

1951-ben felmerült az igény egy egységes, egész országot lefedő, polgári (népgazdasági) célokra használható, 1:5000 méretarányú topográfiai alaptérkép készítésére. Az 1952–1980 között, csaknem 30 évig tartó felmérés és térképezés időszaka alatt megannyi utasításnak kellett megfelelni. Ez idő alatt többször változott az alkalmazott vetületi rendszer, a szelvényezés, változott a magassági alapszint, a jelkulcs, illetve a felmérési és térképezési technológia is hatalmas fejlődésen ment keresztül.

A felmérési munkálatokat 1952-ben kezdték el, a felmérés alapjául szolgáló kataszteri térképek vetületi rendszeréhez (sztereografikus vetület), szelvényezéséhez igazodva. Ennek megfelelően a felmérési alapot kezdetben 1:4000, majd később 1:5000 méretarányra fényképezési úton lekicsinyített kataszteri térképek biztosították. A síkrajzhoz jó alapot adtak a kataszteri térképek, a domborzat felmérését pedig szintézissel és tahimetriával végezték, majd a térképezést 1954-től felváltotta a mérőasztalos felmérés.

1955-től a polgári topográfiai térképészet – a szocialista országok 1954. évi egyezsége alapján – az egységes alapok megteremtése céljából nemzetközi szelvényezést alkalmazott, így a térképezést a továbbiakban a Kraszovszkij-ellipszoid alapfelületű Gauss–Krüger (GK) vetületnek megfelelő szelvénybeosztásban, de továbbra is sztereografikus vetületben végezték. Ekkor a sík területeken a felméréshez már fotótérképeket használtak fel. Az elkészült 1:5000 méretarányú térképszelvények nyomtatásban még nem jelentek meg.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az 1:5000 méretarányú országos viszonylatban nem lenne gazdaságos a térképezés. Ezért 1957-től az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal utasítása alapján 1:10 000 méretarányban szerkesz-

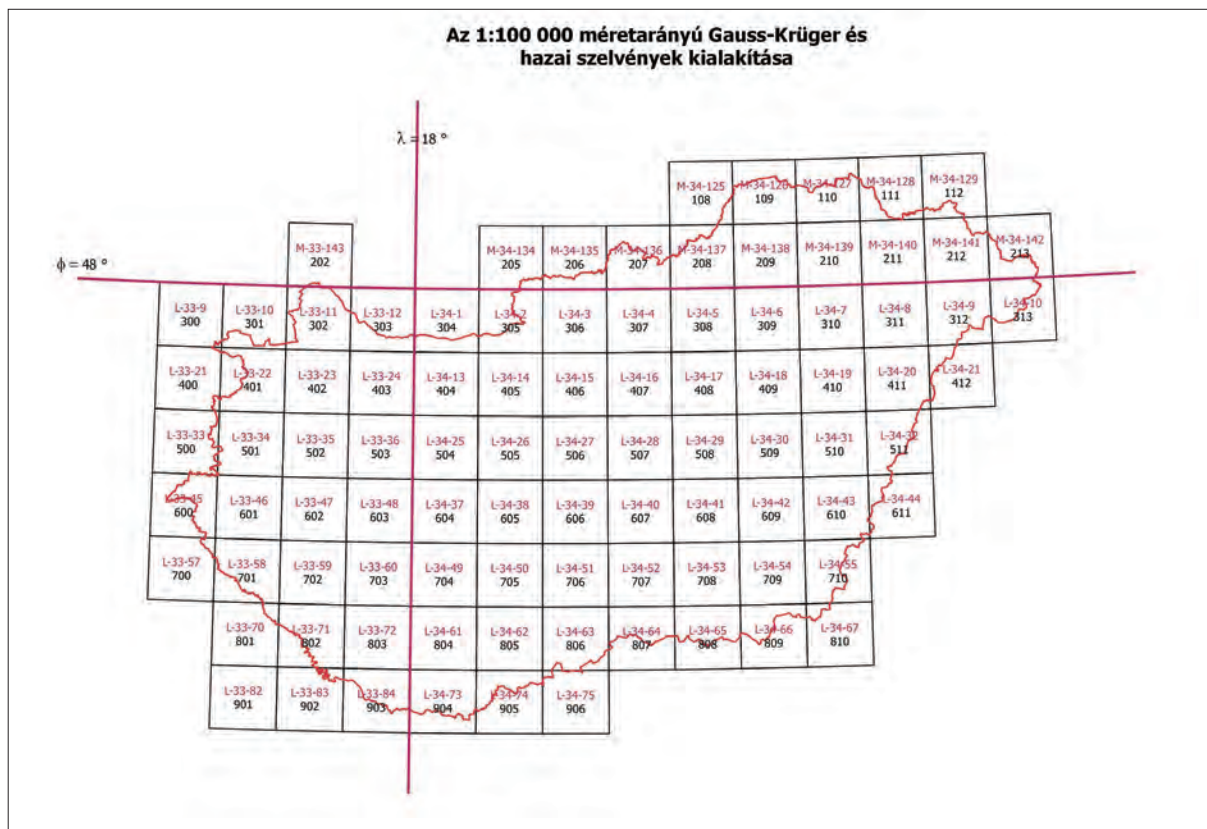
tették a térképeket. A korábban elkészült 1:5000 méretarányú térképeket 1:10 000 méretarányba, de már a 6°-os sáv szélességű Gauss–Krüger vetületi rendszer alkalmazásával szerkesztették át.

Ebben az évben tértek át az adriai és a nadapi magassági rendszer helyett a balti magassági rendszerben történő domborzatábrázolásra is, így az 1:5000 térképek kartografálásakor a szerkesztést már ennek megfelelően végezték. Mindeközben a technológia is sokat változott, a felmérésekhez egyre inkább a katonai térképészetben már régóta használt fototopográfiai eljárásokat kezdték alkalmazni. 1961-től hegyvidéki vagy domborzatilag változékony terepen a szintvonalak kiértékelését térfotogrammetriai módszerrel végezték.

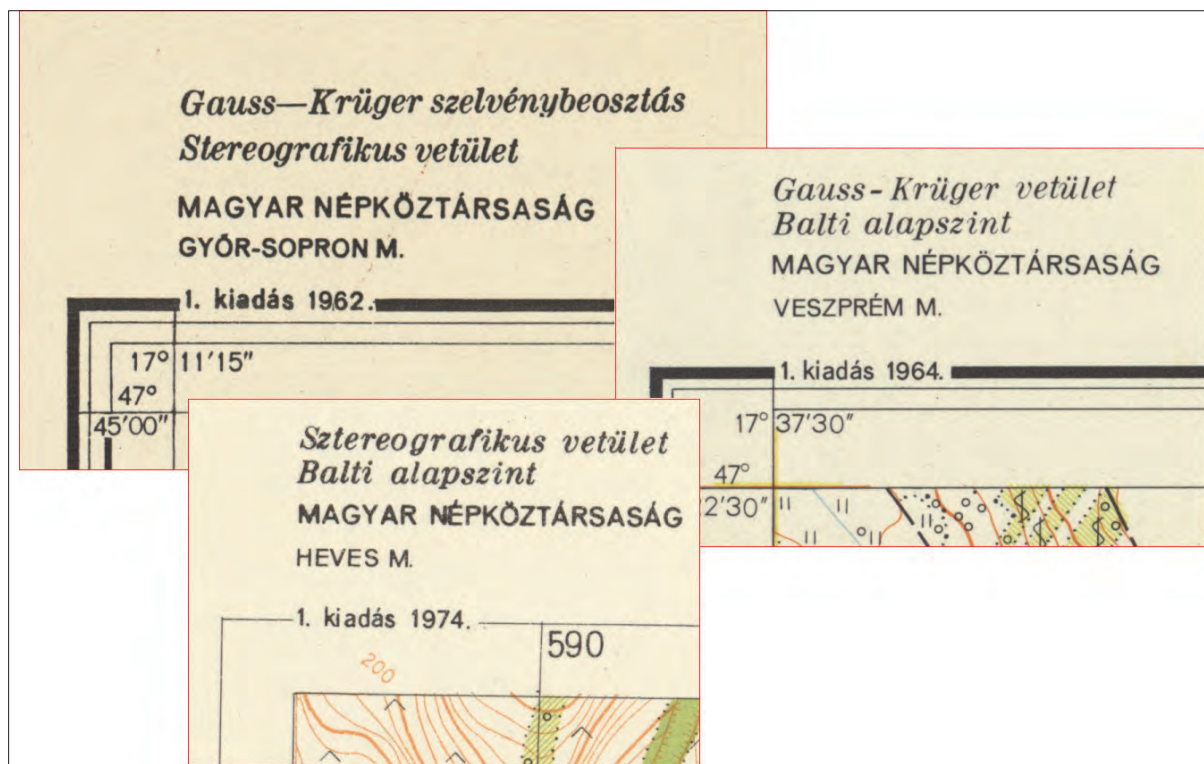
1965-től a katonai térképészet továbbra is Gauss–Krüger vetületet és szelvényezést használhatott, de a polgári topográfiának szovjet utasításra új vetületi alapokat kellett biztosítani amiatt, hogy a térképekről földrajzi koordinátákat ne lehessen leolvasni. A titkos ügykezelés érdekében visszatértek a sztereografikus vetülethez, és bevezették a hazai szelvényezést oly módon, hogy az eddig elkészült 1:10 000 méretarányú topográfiai térképekkel biztosítsák az összhangot. Ezt úgy érték el, hogy az 1:100 000 méretarányú Gauss–Krüger szelvénylapot (pl. L-33-60) megfeleltették az azonos méretarányú, ún. hazai szelvényezésű térképlapnak (703), tehát a szelvények mérete és sarokpontjainak földrajzi koordinátái mindkét szelvényezés esetében megegyeztek. Az új alapokkal szerkesztett szelvényeket „telefonszámosként” is emlegették.

A hazai szelvények esetében a további felosztást a Gauss–Krüger szelvények számozásától eltérően számokkal jelölték. Így az 1:10 000 térképlapok olyan hatjegyű szelvényszámot kaptak (pl. 703-214), amely a 60-as években használatos

* A cikkhez szükséges kutatómunkát a Földmérési és Távérzékelési Intézetben, annak munkatársaként végeztem.

1. Az 1:100 000 méretarányú GK- és hazai szelvények kapcsolata

2. A topográfiai sorozat vetületei és szelvényezései

budapesti telefonszámokhoz hasonlított, innen ered a „telefonszamos” szelvény kifejezés. Ezekre a szelvényekre a budapesti katonai sztereografikus rendszer kilométer-hálózatát szerkesztették, így ennek megfelelően sztereografikus síkkoordinátákat lehetett leolvasni a térképekről. Míg a Gauss-Krüger szelvények a keretvonalak mentén csatlakoztathatók, addig a „telefonszamos” szelvények esetében két dolog miatt ezt nem tehetjük meg olyan egyszerűen. Egyrészt a sztereografikus vetület tulajdonságaiból adódó torzulások következtében a szelvények a szélek mentén egyre jobban szétnyílnának, másrészt pedig a térképek szerkesztésekor a térképlapok szélén a szomszédos szelvényekkel átfedő területeket is ábrázolták. Ezen okok miatt a „telefonszamos” térképlapoknál a csatlakozást a kilométer-hálózat, illetve a térképi tartalom biztosítja.

A 2. ábra mutatja az 1:10 000 méretarányú topográfiai térképmű vetületeit és szelvényezéseit. Jól látszik, hogy amíg a Gauss-Krüger szelvényezésű térképeken a sarokpontok földrajzi koordinátáit tüntették fel, addig a hazai

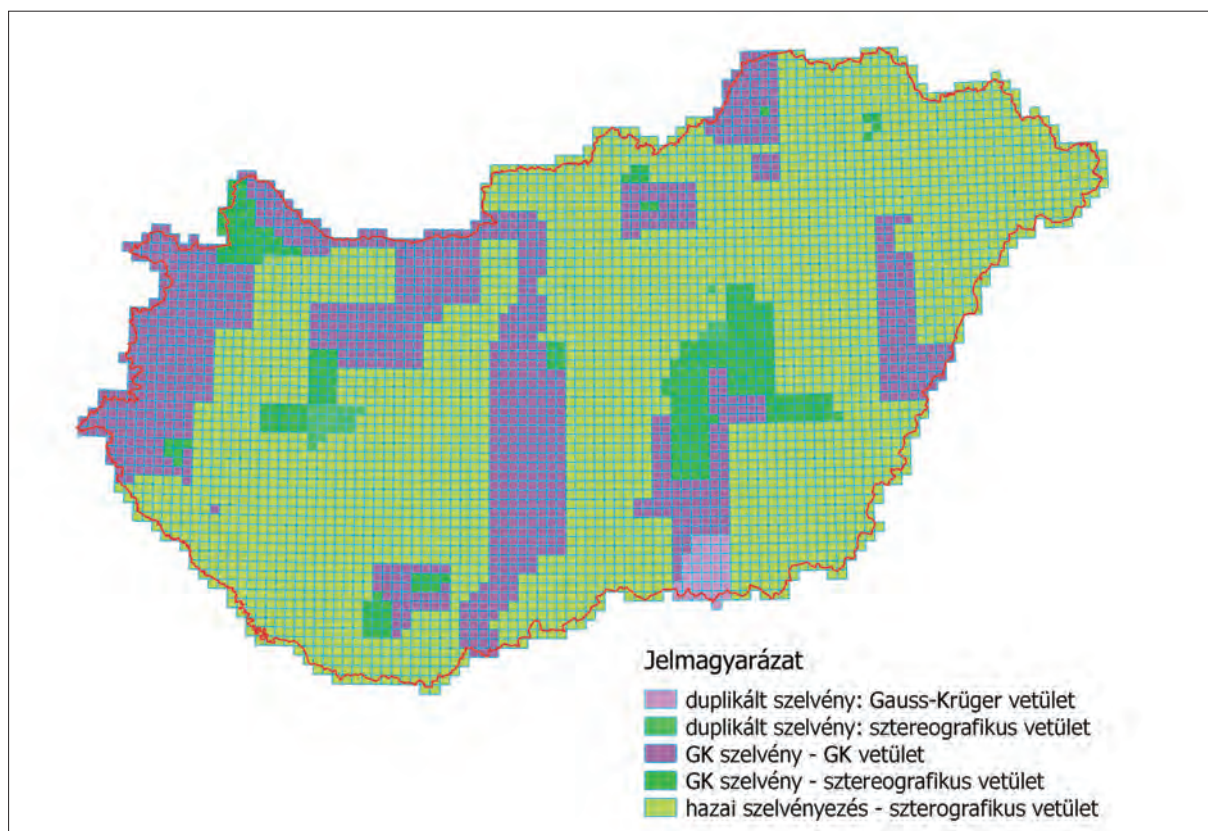
szelvényezésű térképlapokra már csak a budapesti katonai sztereografikus rendszer kilométer-hálózatát szerkesztették.

A hazai szelvényezés bevezetésével egy időben elkezdték az 1:25 000 és az 1:100 000 méretarányú térképek szerkesztését is.

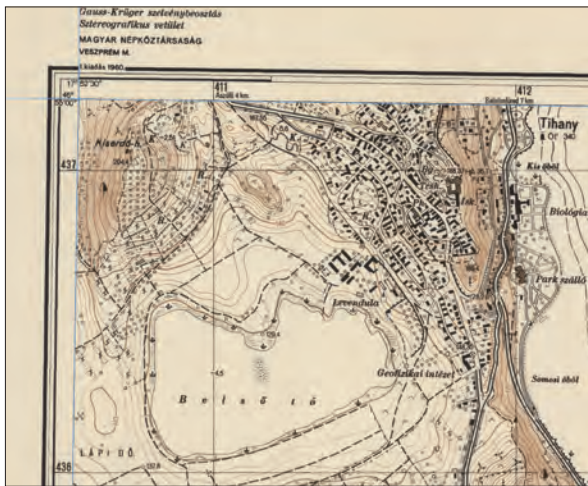
Az ezt követő időszakot leginkább a technikai fejlődés jellemezte a fotogrammetria, a térképezés és a sokszorosítás terén is. A felmérést már kizárólag a fototopográfia (kombinált, univerzális, differenciált) módszereivel végezték, és a differenciált módszer mellett egyre inkább háttérbe szorult a másik két módszer alkalmazása. 1967-től a domborzat terepi felmérését teljesen felváltotta a légifényképeken alapuló térkiértékelés, már csak az így készített szintvonaltervek terepi ellenőrző méréseit végezték el, és a fejlődés ütemének arányában erre is egyre kevésbé volt szükség.

A térképmű számokban

A Földmérési és Távérzékelési Intézetnél (FÖMI) a topográfiai térképsorozat 4503 térképét nyom-

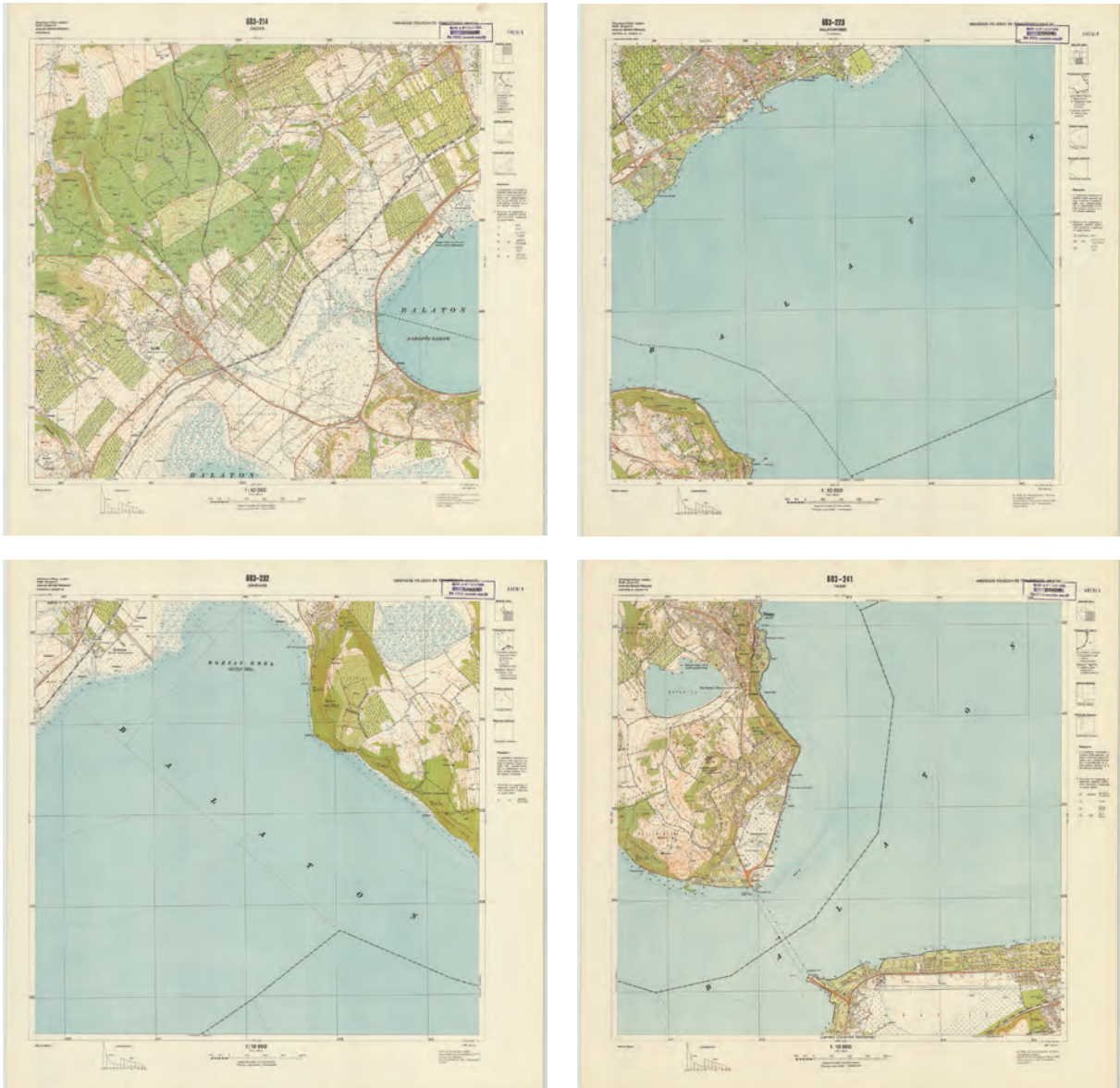
■ 3. A Gauss-Krüger és a „telefonszamos” szelvények országos megoszlása

■ 4. Az L-33-48-B-d-1 GK- és a 603-241 hazai szelvények összehasonlítása (Tihany)

■ 5. Próbbanyomatos szelvény

■ 6. A Tihanyi-félsziget területére eső 1:10 000 méretarányú hazai szelvények

tatott és szkennelt változatban őrizzük. Közülük 1402 Gauss-Krüger, 3101 pedig hazai „telefonszamos” szelvénybeosztású. A Gauss-Krüger szelvény számmal rendelkező térképek között 288 (a GK-szelvények 20 százaléka) sztereografikus, illetve 1114 Gauss-Krüger vetületű.

A „telefonszamos” szelvények között 61 olyan térképlap is van, amely korábban Gauss-Krüger szelvényezéssel is elkészült. Ezek a duplikált szelvények három összefüggő területen helyezkednek el. A Csongrád megye területén levő Gauss-Krüger szelvény számú szelvények Gauss-Krüger vetületben készültek, a többi pedig sztereografikus vetületben. A különböző szelvényezéssel készült térképlapok a duplikált

szelvények tükrében összehasonlíthatók. A 4. ábrán a kék vonal a szelvényhatárokat jelzi. A bal oldalon levő GK-szelvény számú, de sztereografikus vetületű térképrészleten a szelvényhatár a keret vonalán húzódik, míg a jobb oldali hazai szelvényezésű térképen a szelvényhatár a térképkereten belül helyezkedik el, tehát a térképezett terület átfedést biztosít a szomszédos térképlapokkal.

A térképmű Gauss-Krüger szelvény számú térképlapjai között az 1953–1960 közötti időszakban találhatunk „Próbanyomat, csak ideiglenes használatra” pecséttel ellátott szelvényeket (193 darab). Ezek a térképek még sztereografikus vetületben készültek, és nagy részük

■ 7. Georeferált, vágott, összeillesztett hazai szelvények

barna-fekete nyomatos (a domborzat barna, minden más fekete). A próbanyomatos szelvényeken általában „Nadapi magassági rendszer” feliratú pecsét is szerepelhet annak ellenére, hogy a térkép szelvényen kívüli megírásában más magassági rendszer (adriai, balti) felirata is látható.

A duplikált szelvények között nagy arányban (41 százalék) található próbanyomatos térképeket (a 4. ábra bal oldala is ilyen térképet mutat).

A szelvények EOTR-be illesztése

A különböző szelvényezésű térképek közötti összhangot egységes alap megteremtésével

biztosíthatjuk. Ezt az alapot célszerűen az egységes országos vetület (EOV) és az egységes országos térképrendszer (EOTR) jelenti. A térképlapok georeferálásához a szelvények transzformálására van szükség. Ehhez a térképek szelvény számaiból kiindulva meghatároztuk a szelvények sarokpontjainak földrajzi koordinátáit, majd a transzformációs összefüggések felhasználásával számítottuk a szelvények helyzetét az EOV-síkon. A hazai szelvények esetében a georeferálást a kilométer-hálózat pontjaival lehetett csak elvégezni, hiszen a térképlapok sarokpontjai a szelvényhatáron kívülre esnek.

A georeferálást követően a szelvényhatárok

■ 8. Az összeillesztett hazai szelvényekből készített 1:10 000 méretarányú EOTR-szelvény (43-412) szerinti kivágat

mentén (a szelvényhatárokból képzett poligonokkal) a térképek vágásával a szelvények átfedés- és hézagmentesen csatlakoztathatók. Az 1:10 000 méretarányú EOTR-szelvényháló segítségével pedig a csatlakoztatott hazai szelvényeket EOTR-szelvényezés szerint vághatjuk. A 6–8. ábrákon a Tihanyi-félsziget területére eső szelvények georeferálására, illesztésre, vágására láthatunk példát.

Az 1:25 000 topográfiai térképek

A titkos ügyiratkezelés bevezetésével kapcsolatos, térképi alapokat érintő 1967. évi változásokkal egy időben elkezdték a kisebb méretarányú topográfiai térképek szerkesztését is. Ennek megfelelően a FÖMI-nél levő 1154 darab 1:25 000 méretarányú térkép mindegyike sztereografikus vetületben, hazai szelvényezéssel és balti magasságokkal készült.

Az 1967–1972 között szerkesztett barna-fekete nyomatos szelvények olyannyira megfelelnek a titkos ügyiratkezelés szabályainak, hogy a térképekről síkkoordináta egyáltalán nem olvasható le: nem szerepel rajtuk az 1:10 000

méretarányú, hazai szelvényezésű térképlapon látható kilométer-hálózat. A szomszédos szelvények csatlakozását pedig (hasonlóképpen a nagyobb méretarányú szelvényekhez) itt is a térképi tartalom biztosítja. Ebből kifolyólag az 1:25 000 szelvények georeferálása az 1:10 000 méretarányú topográfiai térképek esetében alkalmazott módszerrel nem valósítható meg.

Következtetések

A hazai szelvényezésű térképmű digitális átalakításának pontossága a transzformáció és a georeferálás pontosságának függvénye. A transzformáció pontosságát az alkalmazott számítási módszer (Bursa–Wolf-modell) határozza meg, ehhez igazodva szabtuk meg a georeferálás pontossági követelményeit is. Ezek alapján a GK-szelvények esetében 1 méter, a „telefonszámos” szelvényeknél 3 méter nagyságrendű pontosságot vettünk alapul. Ez az érték 1:10 000 méretarányban a szelvények EOVSíkon történő elhelyezésében csak tizedmillimétereket jelent. Ennek megfelelően a digitálisan átalakított hazai térképmű alkalmassá válik

■ 9. 1:25 000 méretarányú topográfiai térkép

az összehasonlításra más adatokkal (pl. újabb topográfiai térkép, ortofotó), lehetővé teszi a természetes, illetve épített környezet, felszínborítás változásának nyomon követését.

Irodalom

NAGY ZOLTÁN: *Magyar topográfiai alaptérképművek*. III. 3. népgazdasági célokat szolgáló 1:10 000 méretarányú állami topográfiai alaptérképek felmérése (1952–1980). (1985, <http://>

lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/nagy_zoltan/06.htm)

MÉLYKÚTI GÁBOR: *Magyarországi térképezések története*. (2010, http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_TOP11)
VARGA JÓZSEF: *Térképrendszerek* (2005, <http://www.agt.bme.hu/varga/katrend/katrend.html>)

ZENTAI LÁSZLÓ: A digitális térképek Magyarországon az első digitális adatbázisoktól a kilencvenes évek végéig. *RS&GIS*, 2012/1. (<http://www.rsgis.hu/RS&GIS-2012-1-3.html>)

IVÁN GYULA

Kataszteri találkozó Bécsben

Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia kataszteri hivatalainak nagy hagyományra visszatekintő, éves találkozására ebben az évben Bécsben került sor, az osztrák Mérésügyi és Földmérési Szövetségi Hivatal (Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen, BEV) szervezésében 2017. május 17–19. között. A kataszteri hivataloknak ez volt a 34. éves találkozásuk. Kapcsolódva I. Ferenc császár 1817-ben megjelent kataszteri rendeletéhez, a konferencia témáját ezen 200 éves évforduló köré fűzték fel, „Hagyomány és Innováció a kataszterben” mottóval. A résztvevők hagyományosan a Monarchia egyes tartományainak kataszteri szervezeteiből érkeztek, így

- az osztrák Mérésügyi és Földmérési Szövetségi Hivatal (BEV),
- a szlovén Földmérési és Térképészeti Hivatal,
- a cseh Földmérési, Térképészeti és Kataszteri Hivatal,
- a horvát Állami Földmérési Igazgatás,
- az olasz Trento tartomány Kataszteri Hivatala,
- az olasz Dél-Tirol tartomány Kataszteri Hivatala,
- az olasz Friuli-Venezia Giulia régió Kataszteri, Térképészeti és Ingtalannyilvántartási Igazgatósága,
- a szlovák Földmérési, Térképészeti és Kataszteri Hivatal,
- valamint hazánkból a Földművelésügyi Minisztérium Földügyi Főosztályának, illetve Budapest Főváros Kormányhivatala Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztályának egy képviselője (jelen sorok írója).

A konferencia előadásai

A hagyományokhoz híven a vendéglátó BEV adta a konferencia első előadását, amely elsősorban a kataszteri adatok és folyamatok digitalizációjának fontosságát emelte ki. Kifejtették, hogy az adatok digitalizálásával új perspektíva jelenik meg: a kommunikációképesség más nyilvántartásokkal, továbbá az adatok szélesebb körű megismertetése és egyéb előnyök. A belső folyamatok digitalizálása is sok előnnyel jár. Ausztriában 2012 óta a kataszteri adatok karbantartása teljes mértékben digitális eszközökkel (számítógéppel) történik. Jelenleg a megmaradt papíralapú archívumok digitalizálása folyik, ennek is az utolsó fázisa. Mivel a teljes kataszteri rendszert egy központi adatbázisba szervezték, elvileg helyfüggetlenül végezhetik az adatok karbantartását. Említést tettek a Telekkönyv és a Kataszter közötti folyamatok digitalizálásáról is.¹ A folyamatokat úgy oldották meg, hogy bár az ingatlan-nyilvántartást két szervezet vezeti, mindkét adatfajtát (jogi és geometriai adatokat) egy folytonos munkafolyamatba illesztik, így biztosítva a tulajdoni lapi és geometriai adatok integritását.²

A cseh Földmérési és Térképészeti Hivatal előadója először is történeti összefoglalót adott a cseh kataszterről. Megemlítette a 13. századi „földtáblákat”, amelyek az ingatlan-nyilvántartás elődeinek tekinthetők. Ezek urbárium és települési nyilvántartások voltak. A földtáblákat a prágai várban őrizték. (1–3. kép)

¹ Ausztriában még a „klasszikus”, két részre (Telekkönyv és Kataszter) osztható ingatlan-nyilvántartási rendszer működik. A Telekkönyv felelős a jogi adatok (tulajdoni lapok) karbantartásáért, míg a kataszteri térképezés a BEV feladata. A Telekkönyv a bíróságok alá, míg a BEV a Tudományos, Kutatási és Gazdasági Minisztérium alá tartozik.

² BRANDSTÖTTER, ERNST: Tradition and Innovation in Cadastre – Contradiction or Motivation? 34. *Katasterfachtagung 2018 in Vienna, 17–19 May 2017. Vienna, Austria (= Fachtagung, 2017)*

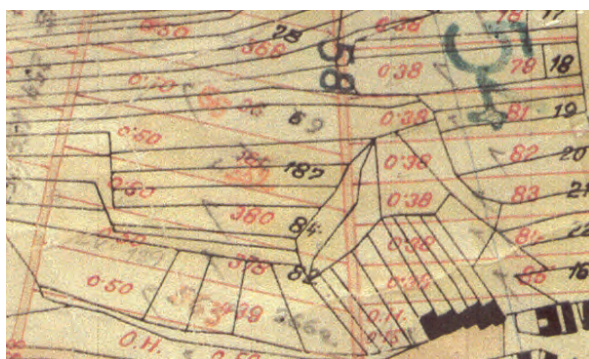
■ 1. A Földtábla Hivatal épülete a prágai várban

Zahl der Grundbucheinlage:		A.		Katastráln
Číslo vložky knihovní:		Katastrální územní plán		Katastráln
		12		Gerihtstóbe
				Soudní okr.
Gartnanaehrung No 21, ficher No 109/1				
Parzell	Katastráln	Bezeichnung der Parzelle (Hausnummer, Culturgattung)	Bezahl	Katastráln
Bezahl	Číslo	Poznačení parcely (číslo domu, způsob užití)	Bezahl	Číslo
Číslo	katastráln		Číslo	katastráln
1	21	Trávníkové Hlasi No 21		
2	100	Wiese (ficher No 109/1)		
3	101	Wiese (2 109, 109/1, 109/2)		

■ 4. Államosítás, az új tulajdonviszonyokat nem rögzítették

■ 2. Cseh földtáblák

■ 5. A földek újraosztása kataszteri térképen (1948)

■ 3. A Broumov-i kolostor urbárium (1677)

A kezdetek után az első állandó katasztert az I. Ferenc császár 1817. évi rendelete alapján készült kataszter jelentette. Az új Telegkönyv bevezetésére 1871-ben került sor. 1927-ben vezették be a hagyományokra támaszkodó új katasztert. A II. világháború után Csehországot sem kerülte el a földek államosítása, valamint újrafelosztása, azonban az osztások nyilvántartásba vétele nem történt meg. (4–5. kép)

Az 1950-es években az ingatlanok adásvétele szerződés alapján történt, azonban magukat a tranzakciókat nem vették nyilvántartásba. Az

■ 6. Kataszteri térkép földhasználati földrészletekkel (1964)

1964. évi ingatlan-nyilvántartási szabályozás elsősorban a használati jogokra koncentrált. (6. kép)

A rendszerváltás után, 1993-ban bevezették az egységes ingatlan-nyilvántartást, a tradicionális kataszter alapelveit visszavezetve. A többi országhoz hasonlóan nekiláttak a kataszter és az ingatlan-nyilvántartás digitális átalakításának, amelyre alapinnovációként tekintenek. Csehországban 2014-ben új Polgári Törvénykönyvet

és Új Kataszteri Törvényt fogadtak el, amely a hagyományos alapelvekhez való teljes visszatérést jelentette.

A cseh kataszterhez a kérelmek fele már elektronikus formában érkezik, míg a papíralapú kérelmeket azonnal digitálissá alakítják a hivatalokban. 2015. január 1-jétől az összes kataszteri dokumentáció elérhető elektronikus formában. Az adatok karbantartása, beleértve a jogi (tulajdoni lapok) és a geometriai (kataszteri térképek) adatokat is, egy központi adatbázisban történik. Csehországban az ingatlan-nyilvántartás az ún. alapnyilvántartások közé tartozik. Jelenleg az ingatlan-nyilvántartáson kívül a személy- és lakos-nyilvántartás tartozik az alapnyilvántartások közé. Azt tervezik, hogy a jövőben az alapnyilvántartások közé veszik fel a kulturális örökség, a természeti örökség, a talajérték, az épített területek határainak nyilvántartását.

A cseh kollégák előadásának fő üzenete, hogy az innováció fő iránya a közigazgatás adatainak megosztása kell legyen.³

A szlovák Földmérési, Térképészeti és Kataszteri Hivatal előadása csatlakozott a cseh előadáshoz, hiszen a szlovák kataszter története – az I. világháborútól a két ország különválásáig – azonosnak tekinthető a cseh kollégák által vázoltakkal. Az egységes ingatlan-nyilvántartást Szlovákiában az új kataszteri törvénnyel vezették be 1995-ben. A térképek és dokumentumok digitalizálásával kezdték ők is. A szlovák kataszteri portál (<https://www.katasterportal.sk/kapor/>) 2004-ben kezdte el működését, amely 2008 óta ingyenesen biztosítja mindenki számára a kataszteri adatokat. Az ingyenesség a felhasználók számának jelentős emelkedését okozta. Közben elvégezték a kataszteri térképek vektorizálását is, ezek a térképek 2015 óta Szlovákia teljes területére elérhetők. Kialakítottak egy új internetes portált is (<http://mapka.gku.sk/>), amelyen ortofotók, topográfiai térképek segítségével is tájékozódhatnak a felhasználók a kataszterben. Naponta 3000 látogatója van

a honlapnak. A webes fejlesztések eredményeként megjelent egy elektronikus kataszteri szolgáltatás is a földmérők számára, akik a weben keresztül megkaphatják a kataszteri munkákhoz szükséges adatokat (<https://kataster.skgeodesy.sk/Portal/>). A közeljövőben mobiltelefonos alkalmazásfejlesztéseket végeznek, szintén kataszteri információk szolgáltatására.⁴

A jelen sorok írója által tartott magyar előadás elsősorban a világban zajló kataszteri fejlesztésekkel foglalkozott. Megemlítette az ENSZ Közgyűlésének 2015. februári határozatát, amely a fenntartható fejlődés érdekében egy Globális Geodéziai Vonatkoztatási Keretrendszer felállítását javasolja. Ismertette a 2015. évi Isztambuli Nyilatkozatot a Kataszterről („Kataszterizáljuk a Világot”), amelyet 64 ország írt alá az isztambuli Kataszteri Csúcstalálkozó alkalmával. Az előadás a korszerű helymeghatározási technológiáknak a kataszteri szakmára gyakorolt hatását is elemezte, amely komoly paradigmaváltáshoz vezet. A terepi mérések helyét a helymeghatározás veszi át a jövőben, a földrészetek (a megfelelő technológia segítségével, pl. rádiófrekvenciás azonosítással) a táj részeivé válhatnak, nemcsak egy bemérendő objektummá. Említette továbbá az Ausztráliában és Új-Zélandon bevezetendő dinamikus geodéziai dátumot, amely szintén a kataszter újragondolásához vezethet, beleértve a kiterjesztett valóság (augmented reality) kataszteri felhasználását is. Napjainkban minden informatikai, pénzügyi hír a tömblánc (blockchain) technológia felhasználásával foglalkozik. Az előadó említést tett ennek kataszteri felhasználási lehetőségéről is, továbbá szólt az osztatlan közös tulajdon megszüntetésével kapcsolatos kataszteri feladatokról, illetve a magyar földügyben bekövetkezett szervezeti változásokról.⁵

A horvát előadás első felében a kataszteri térképek helyzetéről tettek említést. A horvát kataszteri térképek típusai/korszakai:

- a Monarchi-beli 1:2880, 1:1440 és 1:1000 méretarányú térképek;

³ VEČEŘE, KAREL–HERCEGOVÁ, MARINA–KMÍNEK, JAN: Tradition and Innovation in Czech Cadastre. *Fachtagung*, 2017.

⁴ HANUS, DUŠAN: Tradition and Innovation in Cadaster: Contradiction or Motivation? *Fachtagung*, 2017

⁵ IVÁN, GYULA–ZALABA, PIROSKA: Tradition and Innovation in Cadastre: Contradiction or Motivation? The case in Hungary. *Fachtagung*, 2017.

- az 1:500, 1:1000, 1:2000 és 1:2500 méretarányú térképek a későbbi Jugoszláv vetületi rendszerből, majd 1991-től az új Horvát rendszerből;

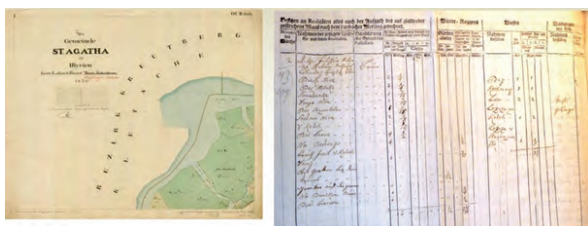
- napjainkban pedig (2004-től) a Gauss-Krüger rendszerbeli, HTRS96 dátumú térképek.

Megemlítették a Telekkönyvet, amelynek felfektetését az 1850. évi császári rendelet határozta meg Magyarország, Horvátország és Szlavónia területére. Igaz, az ingatlan-nyilvántartás Horvátországban még két részre oszlik (kataszter és telekkönyv), azonban az információs rendszerüket egyesítették már. A két rendszer adatai között ugyanakkor csak mintegy 10-20 százalékban sikerült az ellentmondásokat megszüntetni. Az előrelépés érdekében a jövő évben a telekkönyvet egyesítik a kataszterrel, így Horvátországban is egységes ingatlan-nyilvántartás jön létre. Jelenleg egy digitálisarchívum-rendszeren is dolgoznak, amely az összes meglévő papíralapú dokumentum, térkép digitalizálását jelenti. Jelenleg három archiválási központ működik, Vinkovciban, Splitben és Glinában. Az előadás végén említést tettek a háromdimenziós ingatlan-nyilvántartással kapcsolatos fejlesztéseikről.⁶

Szlovén kollégáink is történeti áttekintéssel kezdték előadásukat. Elsőként az urbáriumokkal mint az ingatlan-nyilvántartás első formájával foglalkoztak.

Megemlítették az urbárium után a 16. században bevezetett ingatlan-tulajdonjog könyveket, amelyeket kifejezetten adóztatási célból használtak.

A következő fejlődési szakaszt a Mária Terézia-féle kataszter jelentette (1746–1756), amely-

■ 7. Postojna, egy domonkos rendi ingatlan ábrázolása a Mária Terézia-féle kataszterben (Szlovén Köztársaság Levéltára)

■ 8. A verdreg-i kataszteri közösség tulajdonosainak listája (Szlovén Köztársaság Levéltára)

ben a települések határait mérték fel (kataszteri közösségek) és népszámlását is végezték 1770–1772 között. (7. kép)

A következő lépést a II. József-féle kataszter jelentette, az uralkodó rendelete (Josefinische Steuerregulierung, 1785. április 20.) alapján 1789-ben megkezdődött az ingatlanok összeírása Szlovéniában. (8. kép)

Érdekesség, hogy Szlovéniában ezután megjelent a klasszikus Napóleon-i kataszter is, amely az ország nyugati határterületeit érintette, ugyanis ezek a tartományok a Francia Birodalom (1809–1813) Illíriai tartományaihoz tartoztak. A kataszteri felmérést 1811–1813 között metrikus rendszerben végezték 1:2000, 1:4000 és 1:8000 méretarányban. 1817 után már I. Ferenc kataszteri rendeletének megfelelően készítették a térképeket egész Szlovénia területére.

I. Ferenc 1817. december 23-án bocsátotta ki kataszteri rendeletét (Földadótörvény, Grundsteuerpatent), amely az egész birodalom kataszterének megalapozására szolgált. Szlovénia területére a következő koordináta-rendszerekben és időben készítették a kataszteri térképeket (1. a táblázatot az 52. oldalon).

A Ferenc-féle kataszteri felmérések befejezése után 1960-ban kezdték újramérni Szlovéniát, már egy új geodéziai dátummal (D48) és Gauss-Krüger vetületi rendszerben.

Szlovén kollégák ezután tértek át a jelenlegi helyzet ismertetésére. A következő nyilvántartásokkal foglalkoznak:

- termőföld nyilvántartás, épület-nyilvántartás, ingatlan-nyilvántartás,
- államhatár-nyilvántartás,

⁶ VUČIĆ, NIKOLA – VIDAKOVIĆ, ANTUN – UNGER, JELENA – BRATIĆ, JADRANKA: Tradition and Innovation in Cadastre: Contradiction or Motivation? *Fachtagung*, 2017.

Terület	Készítés éve	Koordináta-rendszer
Primorje z Istro (Isztria partjai)	1818–1822	Krim, Ljubljánától délre, Szlovénia
Kranjska	1823–1826	
Koroška (Karintia)	1826–1828	
Štajerska (Stájerország)	1820–1825	Schöcklberg, Graztól északra, Ausztria
Prekmurje (Muravidék)	1856–1867	Budapesti Sztereografikus Rendszer, Gellérthegy, Budapest

- területrendezési egységek és házszámok nyilvántartása.

A szlovén helyzetnél érdemes megjegyezni, hogy ez a nyilvántartási struktúra történeti okokból alakult így. A termőföld és az „ingatlanok” (lakások, boltok stb.) külön nyilvántartásban szerepeltek, akárcsak az épületek. Hazánkban mindez mindig egy nyilvántartást jelentett, amit ingatlan-nyilvántartásnak nevezünk.

Megemlítették, hogy 2011 óta egy új, az ingatlanok értékének (nem a piaci árának) meghatározására szolgáló informatikai rendszer működik az intézményben, amely lehetővé tette, hogy a katasztert az addigi négyzetméter-alapú nyilvántartás helyett euróalapú nyilvántartássá formálják át.⁷

A konferenciát az olaszországi előadások zárták. Hagyományosan Trento és Dél-Tirol közösen tartottak előadást, mind a földrajzi közelség, mind a szakmai hasonlóság miatt. Kollégáink is történeti visszatekintéssel kezdték előadásukat. Először Guasparre di Lodovicót említették meg, aki a 15. században mérte fel Firenzét. A város 1427. május 12-én kijelentette, hogy „az emberek támogatják a katasztert” (Laudat populum catastum), amely jelzi a kataszteri szakma jelentőségét már a középkor folyamán is. Idézték

■ 9. A milánói kataszter

■ 10. A terület földrészeletekre osztó egyik legrégebbi térkép

VI. Károly német királyt, német-római császárt (akit hazánkban III. Károly, Csehországban II. Károly királyként ismernek), aki szerint: „A földterület térképein alapuló kataszter már 1720 óta ismert Milánóban”.

Trentónak és Dél-Tirolnak, Mária Teréziának köszönhetően, 1760. január 1-je óta az egyik legrégebbi stabil katasztere van, beleértve a térképeket, a jogi és a pénzügyi információkat. Az előadók kitértek I. Ferenc császár földadórendelétének jelentőségére, amely nagymértékben fejlesztette tartományaik kataszteri rendszerét.

A modern megoldásaik közül említést tettek a 3D városmodellekről, a globális helymeghatározó műholdrendszerek lehetőségeiről, valamint a légi lézerszkenneléssel elérhető eredményekről. Bemutatták a tartományaikban alkalmazott információs rendszert, amely három összetevőből áll: a kataszteri és kartográfiai rendszerből, a telexkönyvből és az ingatlanpiaci figyelőrendszerből. Említették a 3D információk jelentőségét a kataszteri folyamatok kezelésében, valamint a kataszteri adatok összekötését más közadat-információs rendszerekkel. Kiemelték, hogy a kataszteri információ az alapja a fenntartható fejlődésnek, mivel a kataszteri térkép az adott

⁷ PETEK, TOMAS: Land Cadastre in Slovenia—From History into the Future. *Fachtagung*, 2017

■ 11. Lonate Ceppino település kataszteri térképe 1722-ből

terület ingatlanfejlődésének dinamikus ábrázolása.⁸

A konferencia utolsó előadását az olaszországi Friuli–Venezia Giulia képviselői tartották. Előadásukban először az ingatlanadóztatás problémájával foglalkoztak. Véleményük szerint az ingatlanadóztatás lehet az egyik eszköz (európai szinten) azon strukturális reformokhoz, amelyek fellendítik a gazdaságot. Emiatt a kataszteri, ingatlan-nyilvántartási szervezetek fontossága egyre növekedni fog Európában. Megemlézték a Mária Terézia-féle kataszter jelentőségét, amely elindította a földrészletalapú kataszteri rendszerek kiépítését.

Említést tettek a Trieszti Állami Levéltár egyik fontos projektjéről, amelynek célja az I. Ferenc-féle kataszteri térképek digitális reprodukciója. A projekt 2004–2006 között zajlott, amelyben összesen 8279 térképszelvényt digitalizáltak. A projekt az Adriai tengerpart területét fedte le, ideértve Trieszt, Rijeka, Gorizia, Isztria, Zadar és Udine tartomány egy részét.

Olaszország 1886-ban hozta meg első kataszteri törvényét, amelynek alapján 70 évre tervezték a teljes kataszteri felmérés befejezését (1956). Érdekesség, hogy 1934-ben Olaszország volt az egyik az elsők között, amely először használt a világon légifotogrammetriát kataszteri térképek készítésére.

Az ingatlan-nyilvántartási rendszerük teljesen hasonló a Trentóban, Dél-Tirolban használt rendszerhez. Említést tettek a különböző távérzékelési és képelemzési eljárásokról, amelyeket az adóelkerülés ellen vetnek be. Előadásuk végén rövid bemutatót tartottak az ingatlanpiaci figyelőrendszerről.⁹

Összefoglalás

A 34. kataszteri találkozón ismét bebizonyosodott, hogy az egykori Osztrák-Magyar Monarchia utódállamainak kataszteri rendszerei a legfejlettebbek közé tartoznak a világon. A közös hagyományok, eljárásrendek még mindig összekötik ezen országokat, hiába szakadt szét már majdnem száz éve a monarchia. Természetesen ezen száz év alatt megjelentek különbözőségek is, például az egységes ingatlan-nyilvántartási rendszerek bevezetése egyes országokban (köztük hazánkban), míg több ország megmaradt a hagyományos kataszter és telekkönyv kettősége mellett. Megállapítható, hogy a technikai fejlődés nagymértékben befolyásolja a jelenlegi rendszerek működését. Az új adatgyűjtési módszerek (lézerszkennelés, drónok stb.) jelentősen megnövelték a kataszteri hivatalok által feldolgozandó adatok mennyiségét, azonban az eddigieknél jóval pontosabb és informatívabb adatbázisok vannak a kataszteri tevékenységek támogatására. Mindenütt megjelent a 3D-információk kezelésének szükségessége, beleértve a 3D-jogok kezelését is, amely a kataszteri rendszerek rohamos fejlődéséhez vezethet. Mindezek ellenére a konferencia fontos tanulsága, hogy a hagyományainkat nem szabad elfelejteni, hiszen azok alapján tudjuk a jövőbeni fejlesztések irányát meghatározni. Konfuciusz, a nagy kínai filozófus mondása szerint: „Tanulmányozd a múltat, hogy meghatározhasd a jövőt”.

⁸ Trentino and Süd-Tirol: Tradition and Innovation in Cadastre. Contradiction or Motivation. *Fachtagung*, 2017.

⁹ PAVESE, PIERMASSIMO: Cadastre, innovation and tradition in taxation and real estate market. Relations and interactions in managing information on properties and owners. *Fachtagung*, 2017.

BAKÓ ENDRE

Évek Kollányi Boldizsár „társaságában”¹

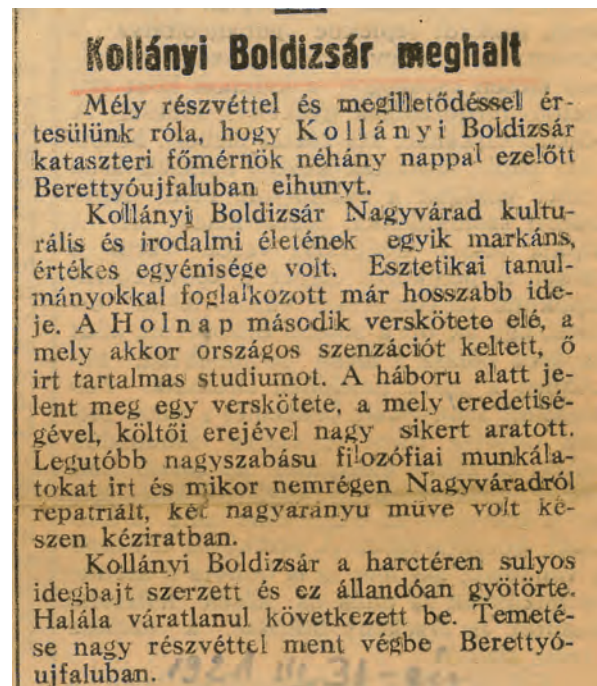

Minden azzal kezdődött, hogy 1963-ban megismerkedtem Nadányi Zoltán költészetével. 1964-ben Budapesten felkerestem az özvegyét, aki akkor az Aranykéz utca 3. szám alatt lakott leányával, Nadányi Gertrúddal és unokájával, Kovacsóczy Katalinnal. Azért említtem őket név szerint, mert Gertrúdnak megjelent egy regénye (*Félálomban*, 1964), Kovacsóczy Katalin pedig amatőr, de kiállító festőművész, Németországban él. Tőlük egy nagy dosszié levélananyagot, újságkivágást kaptam. (Ezt az anyagot később, miután feldogoztam és megjelentettem a múzeum évkönyvében – *Nadányi Zoltán levelesládája*, illetve *Nadányi Zoltán szigligeti levelei* –, átadtam a Bihari Múzeumnak.)

Nadányi Feketeagyörösön született, de gyermek- és ifjúkorát Nagyváradon töltötte. Ott élt 1920-ig. A *Holnap* antológiák megjelenítése idején (1908, 1909) még fiatal volt, de már szerepelt a város irodalmi életében, ezért érdeklődésem kiterjedt Várad első világháború előtti teljes szellemi életére. (Itt jegyzem meg, hogy később nemcsak Kollányi Boldizsárról írtam forrásértékű tanulmányt, hanem Dutka Ákosról, Miklós Jutkáról, Emőd Tamásról, akiknek az emlékét újabban Váradon szobor őrzi.) Ezeket az éveket kutatva talákoztam mind többször Kollányi Boldizsár nevével. Mindenek előtt az tudatosult bennem, hogy ő szerkesztette a második *A Holnap* antológiát és írta az előszót.

Örömmel olvastam tehát kollegámnak, rovatvezetőmnak 1965-ben megjelent riportját. (Bényei József: *Emlékezés Ady Endrére – Látogatás a Kollányi testvéreknél. Hajdú-bihari Napló*, 1965. május 1. 6.) Ő még életben találta Boldizsár

fiait, Kollányi Sándort Komádiban és Endrét Debrecenben. (Emlékezetem szerint a harmadik fiú Székesfehérváron élt.) A riportból kiderül, hogy a hagyatéka legértékesebb darabjait, az Ady-leveleket, amelyek iránt már Révész Béla is érdeklődött, eladták a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. De amikor én Endre özvegyével valamikor az 1980-as évek elején kapcsolatba kerültem, még mindig sok értékes dokumentumot őrzött. Megvolt még a Tibor Ernő által festett Ady- és Kollányi-arckép. Erzsike néni tisztes szegénységben élt Homok utca 42. szám alatti kis házában, felajánlotta, hogy vegyem meg az Ady-portrét.

■ Híradás Kollányi Boldizsár haláláról (Nagyvárad, 45. /1921/ április 15. 4.)

¹ A folyóirat egyik korábbi cikke (ZÁVOCZKI ADRIENN: Kataszteri mérnökök az I. világháborúban: Kollányi Boldizsár. *Catastrum*, 2. /2015/ 2:31–37.) Kollányi Boldizsár rövid életrajzát adja. A kézirat elkészítéséhez a szerző felvette a kapcsolatot dr. Bakó Endrével, aki Kollányi életművével számos alkalommal foglalkozott. Bakó úr a levelezés során nem tudott illusztrációt adni ahhoz a cikkhez, mert minden anyagát gyűjteménybe vagy az eredeti tulajdonosnak adta. Iratai rendezése közben találta meg azt a dossziét, amely Kollányira vonatkozó újságcikkeket és róla készült fényképeket, rajzokat tartalmazott. Erről értesítette Závoczki Adrienn, a szerkesztőség pedig arra kérte őt, hogy bocsássa rendelkezésünkre a felvételeket és írjon egy rövid cikket a dokumentációról. A fényképeket és újságkivágatokat az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltár munkatársai digitalizálták (Katoná Péter informatikus, közreműködött Tóth Ágnes), segítségüket ezúton is köszönjük. *A szerkesztőség.*

■ Kollányi Boldizsár, a fess katonatiszt

De nekem ahhoz nem volt pénzem, és talán ő sem gondolta komolyan a vásárt, mert akkor minden bizonnyal segítségemet kérte volna az értékesítésben. Beosztott újságíró voltam a helyi lap, a *Hajdú-bihari Napló* kulturális rovatában, és ha pénzem nem is, de ismeretségem volt a város kulturális életében. Jeleztem Erzsike néninek, hogy nagyobb tanulmányt akarok írni Kollányi Boldizsárról, mire ő átadta nekem a hagyatékot két-három vaskos dossziében.

Csak hogy egy vidéki újságíró nem tudományos munkatárs, akinek más dolga sincs, mint hogy egyik tanulmányt írja a másik után. 1983-ban egy fényképes újságcikket írtam a lapomba (*Hetvenöt éve jelent meg A Holnap – Kollányi Boldizsár arcképéhez. Hajdú-bihari Napló*, 1983. okt.). De a nagyobb tanulmány is elkészült a hiteles dokumentumok alapján, amely megjelent a Bihari Múzeum IV–V. évkönyvében, 1986-ban (283–296. oldal).

A gazdag forrásanyag egyértelműen igazolja, hogy a remek testi felépítésű fiatal ember mint kezdő újságíró valóságos hősként viselkedett né-

hány esetben, méltán jellemezte őt Király István romantikus, jókais regényhősnek. 1898-ban került Nagyváradra, az ország legpezsgőbb szellemi életét élő városba, ahol a vissza-visszatérő Adyval meghitt barátságot ápolt. Ezt több emlékezés és a neki dedikált Ady-versek bizonyítják. Sokoldalú ember, bár írásain itt-ott megéreződik az auto-didakta naivitásának biztonsága. Városszerte, sőt kisebb körben országszerte ismertté tették őt írásai, szabadkőműves tevékenysége, *A Holnap* antológia második kötete elé írt bevezetője, majd válása és visszatérése az első asszonyhoz. Erről még novella is íródott. Jellemének szakítópróbája mégis az első világháború. A háromgyermekes, negyvenéves mérnököt felmentené a főnökség, de ő bevonul huszár önkéntesnek hadnagyi rangban, mert liberális eszméinél fontosabbnak tartja a haza védelmét. Ez az elhatározás bizonyára rövid, de tektonikus lélekzajlás után született, hiszen ez azt is jelentette, hogy szembe kellett fordulnia eszmetársaival, többek között Ady Endrével, aki

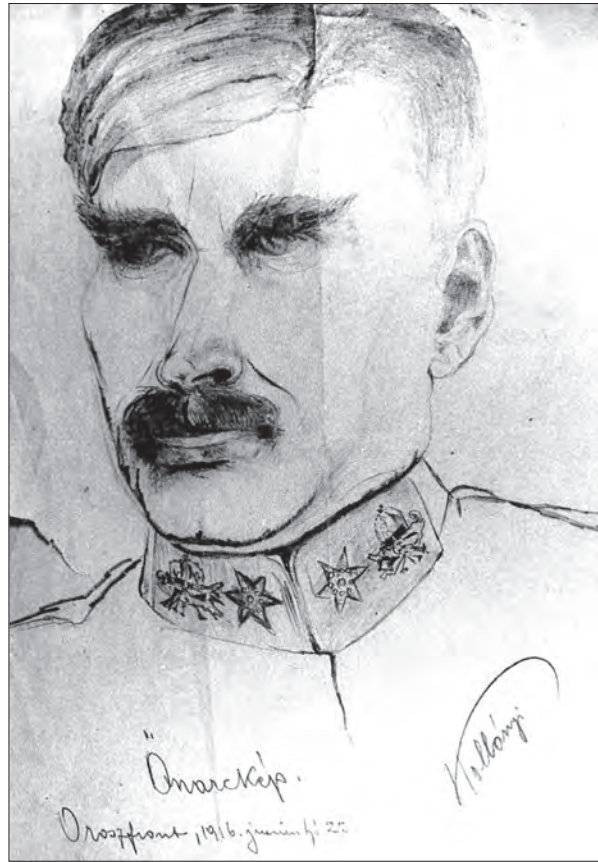

■ Kollányi Boldizsár a háború elején...

■ ... és a végén

az első perctől kezdve iszonyodva ellenezte a háborút. Nem kétséges, hogy *Gém az Olymp alatt* című verse Adyt persziflálja. Ismerve némelykor radikális szabadgondolkodó múltját, meglepő ez a jobbrafordulás, mint ahogy az is meglepő, hogy ezek után az őszirózsás forradalom néhány vezető személyiségével kapcsolatot tartott. Nincs megbízható adatunk arra nézve, hogyan fogadta a tanácsköztársaságot, ellenben – ha hihetünk Rákosi Jenőnek – a négyéves frontszolgálat és sebesülés után, még 1919 augusztusában is készen állt arra a romantikus kalandra, hogy fegyverrel szerezzék vissza Nagyváradot. Végül is a daliás kataszteri mérnök – Heidegger kifejezésével élve – autentikus személyiség volt abban az értelemben, hogy mindenkor vállalta a választás teljes felelősségét, a halállal való illúziómentes szembenézést, ugyan-

■ Önarckép, 1916

IRODALOM.

• (Vérfoltok.) A háború óta megnövekedt és kötetekbe verődött rigmusok közé tartozik Kollányi Zsigmondnak „Vérfoltok” című verses könyve is, amely most jelent meg. Az ismeretlen nevű poéta, aki lantosaink táborában eddig nem mutatkozott, ezzel a kötetel egyszerre és hirtelen kimagaslik azok közül, akik énekszóval emlékeznek meg a fürgetegről, hogy érzelmeiknek, szenvedéseiknek, hangulataiknak és elmélkedéseiknek költői formában adjanak kifejezést. Kollányi Zsigmondot a harcok valamivel komolyabban érintették, mint verselő társait és mélyebben, merészebben ragadja meg a kínáló témákat, hogy igazán becses és értékes alkotásokat adjon. Aki ebből a kötetből hozzánk szól, minden ízében poétaember s méltó arra, hogy nagyobb figyelemben részesüljön. Valaminthogy azok közé kerüljön, akiknek teljes ismerés jut ki osztályrészüktől. Könyvét feleségének, párjának ajánlotta, aki miatta és érette leg többet szenvedett és aki minden tekintetben büszke lehet vitéz katonájára, aki éppen olyan jó használja tollát, mint a kardját. A kötet első verse így hangzik:

Uram, én nem tudom még, hogy csinálom.
De megcsinálom.
Ütszéleken iramodó bogáron
Mégkönyörült a lábom.

Szent volt előttem minden élő lényed.
De legszentebb az ember.
Az első gyilkos suhintástól félek:
A karom ölni nem mer.

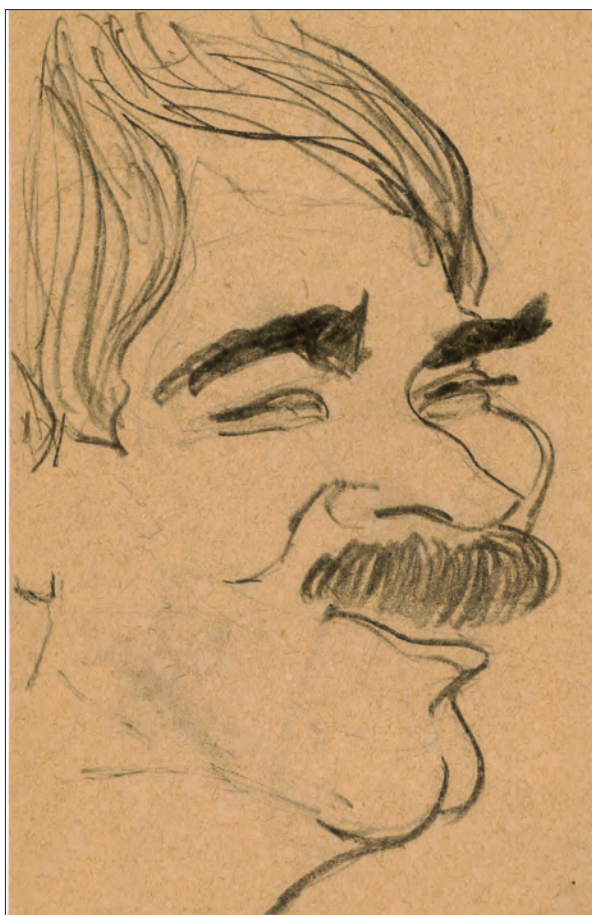
A kedvedet, tudod, vakon szolgálom.

1916
11. máj 2
12.
Kollányi Zsigmond
Kollányi Zsigmond
Kollányi Zsigmond
Kollányi Zsigmond

■ Tudósítás Kollányi *Vérfoltok* című kötetéről

■ Kollányi a téli fronton (1917)

■ Kollányi Boldizsár (valószínűleg ön)karikatúrája

NAGYVÁRADAI NAPLO

Az élet regényt ír.

Visszatérés az első feleséghez.

Kivételesen ritka alkalmak közül való ez a mostani, amely egy háromszoros hiri kiemel a napi újdonságok szürke tömkelegéből és hársábnyi helyet követel magának.

A hir most is csak háromsoros, talán kétfőbe is elfér, egészen röviden annyi, hogy „Kollányi Boldizsár kataszteri mérnök tegnap Berettyóujfaluban nőül vette Bihari Erzsébet állami elemiiskolai tanítónőt.”

És ahogy ezt a hiradást végigfutja az olvasó nem is találja meg bizony a soraiban a rendkívüliséget, amely a krónikás szívet szólaltatja meg és nem látja belőle, hogy az élet megint egy szép regényt ír.

Kollányi Boldizsár, akinek előnyösen ismert neve van az irodalomban is, a HOLNAP poétáinak volt a vezetője pár esztendőnek előtte, most harmadszor nőült. *M. Nagy*

Első felesége Bihari Erzsike volt, akivel több esztendeig élt boldog házasságot. A házasságból három gyűgőgyő gyerek született. A házastársak azonban érzésben lassan távolodni kezdtek egymástól. Mind a kettő intelligens, megértő lélek volt és egyszer csak szépen megállapodtak abban, hogy elválnak. Nem költik kelletlen egymáshoz a maguk életét, nem lesz egyik se a másik terhére. El is váltak s az elvált asszony: Bihari Erzsébet, akinek tanítói oklevele volt, Berettyóujfaluban szerzett magának állást.

Kollányit azután elhelyezték Nyitrára s két év előtt újból házasságot kötött: Szabadkán nőül vette Fejér Adélt. Második felesége azonban gyöngeszervezetű, beteges asszony volt s rövid idő alatt meghalt.

Az özvegyen maradt embert előbb Gyulára helyezték, majd pár hónap előtt visszajött ide Nagyváradra.

Azó a itt él a régi idők szép emlékei körében, a régi társaságokban s — valahogy úgy látszik — a régi hangulataiban is. Innen csak félóránnyira van Berettyóujfalu és a közelség tette-e, vagy a gyerekek, avagy tán az Élet melegsívi poétája írta újból egy szép, színes regényt, Kollányi Boldizsár és Bihari Erzsike egymásra találtak, megint megértették egymást és tegnap újból házasságra léptek. Szép csön-

■ Az élet regényt ír... (Nagyváradai Napló, 1911. december 22.)

akkor nem tudott szakítani a közösségi létmóddal. Ez azonban nem feltétlenül negatívum...

Közben más témákkal is foglalkoztam, illetve gyűjtöttem az anyagot, szaporodtak a dossziék. Eljött az ideje, hogy visszaadjam Kollányi Endrénének a dokumentumokat, amelyek közül néhányról szerencsére másolatot készítettem. Abban a hiszemben cselekedtem, hogy mindent visszaadtam, kivéve azt a néhányat, amelyekkel megajándékoztam. (Ennek bizonyítéka a keze írásával olvasható *Bakó Endréé feljegyzés*). 1990-ben, a rendszerváltozást követően megpályáztam és elnyertem a *Napló* főszerkesztői állását, ami nagyon lekötötte energiáimat. Különösen az első egy-két év telt vitákkal, előbb egyes pártokkal, majd a munkatársakkal és a tulajdonosokkal (állandó átszervezés, létszámcsökkentés stb.). Nyugdíjasként azonban ismét az irodalom felé fordultam, felmértem, mit tudok még megcsinálni. Így akadt a kezembe sok, jobb időkre félretett dosszié között egy Kollányi feliratú. Elmentem a Homok utcába Erzsike nénihez, de nem élt már. A szomszédoktól tudtam meg, hogy lánya, Kollányi Erzsébet egészségügyi alkalmazott, laboráns. Véletlenül jöttem rá, hogy a csaknem szomszédos egészségügyi intézményben dolgozik, a vérvételi laborban. Két-három kísérlet után végre sikerült találkozunk. Erzsébet nem sürgette az újabb találkozást, jóllehet

tudnia kellett, hogy rövidesen nyugdíjba megy. Gondolom, emiatt nem siettem. Amikor egy pár héttel (hónappal?) később ismét kerestem, közölték, hogy nyugdíjba ment és elköltözött. A címét nem tudták megadni.

A nálam maradt dokumentumokból az eredetieket és az érdekesebb másolatokat (sajnos, csak a nekrológokban emlegetett filozófiai tanulmányára emlékszem világosan) 2011 körül felajánlottam a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, de azt a választ kaptam, hogy azok inkább történelmi, semmint irodalmi emlékek. Minthogy közben a Nadányi-monográfiám is megjelent, úgy gondoltam, a váradi irodalom kutatását befejeztem, ezért az anyagot átadtam a Déri Múzeum Irodalmi Tárának. A Bihari Múzeum Baráti Köre Alapítvány pedig a múzeum számára több bihari dokumentumot, eredeti kiadású könyvet (köztük egy dedikált Kollányi-verseskötetet) megvásárolt tőlem, ami tulajdonképpen kompenzálása volt annak, hogy tanulmányaimért évek óta nem fizettek. Örömmel vettem a *Catastrum* szerkesztőségének javaslatát a nálam lévő fényképmásolatok és újságkivágások digitalizálására, majd a Kollányi-karikatúra kivételével (ez eredeti, Erzsike néni nekem ajándékozta, elteszem emlékébe) átadom őket a Déri Múzeum Irodalmi Tárának, hogy az ott lévő anyag ezzel is bővüljön.

BAKÓ Endre: Years in the 'Company' of Boldizsár Kollányi

drbakoendre@freemail.hu

The author met the name of Boldizsár Kollányi apropos of Zoltán Nadányi (1892–1955), a poet with connections to Nagyvárad. Kollányi was the friend of Endre Ady. When the author contacted the family of the descendants of the cadastral senior engineer with the life of a Jókai hero, only the wife of his son, Endre was still alive who supplied him with the remained original documents. Based on them the author draws a detailed picture of the career of the gifted Boldizsár Kollányi, one of the interesting figures of the beginning of the 20th century. The documents have been partly returned to the family, partly have been, or will be placed in different collections.

OTKA-PÁLYÁZATOK

A kataszteri felmérés térképeinek és iratainak forrásfeltárása

Az OTKA K 105 886 kutatási projektről szóló záró szakmai beszámoló értékelése

A kataszteri térképek iratanyagának és a kataszteri felmérés történetének feltárására vonatkozó, a Magyar Nemzeti Levéltárban 2013–2015 között futó OTKA-projekt célkitűzéseiről, valamint az évenként elvégzett munkáról szóló jelentések és azok értékelése, továbbá a záró beszámoló a *Catastrum* hasábjain megjelent.¹ 2016 decemberében elkészült a záró beszámoló szakmai értékelése is, amelyet ezúton adunk közre. Eszerint az összefoglaló és a rövid angol összefoglaló benyújtott állapotában közlésre alkalmas, az eredmények szélesebb körben tudományos ismeretterjesztésre alkalmasak, a kutatás és fejlesztés folyamatában az eredmények nem vezetnek gazdasági haszonra.

A projektben részt vevők meglepetéssel vették tudomásul a hasznosíthatósági alkalmasság indoklásai között, hogy az OTKA által elvárt publikációs kötelezettségnek leginkább eleget tevő *Catastrum* létrehozása korlátozhatja az eredmények széles körben ismertté tételét. Álláspontunk szerint a papíralapon és online, negyedévente megjelenő kiadványnál – amelyhez a közösségi médiát is segítségül hívtuk – jobb felületet nem lehet kialakítani. Bár az értékelés elbizonytalaníthatja a most futó tudományos projektek hasonló célkitűzéseit, mi mindenképp arra biztatunk, hogy bátran alkalmazzák a publikálás ilyen formáját.

Értékelés

Mennyiben hozott új ismereteket, vagy igazolt korábbi tudományos feltételezéseket?

A kataszteri térképek és a hozzájuk tarto-

zó leírások több gyűjteményben találhatóak, így az eddigi kutatásuk nehézkes volt. Bár a kataszteri térképek egy részét az elmúlt években szkennelték és az interneten hozzáférhető, a hozzá tartozó iratok nagy része feltáratlan volt. Ezek rendezése lehetővé teszi az adatokon alapuló tudományos feldolgozást, amelyre eddig nem volt lehetőség. A felvételi előrajzok digitalizálása lehetőséget nyújt arra, hogy ahol hiányoznak a kataszteri szelvények (elvesztek), pótoljuk az információkat. Értékelés pontszámmal: 9

Miként értékeli ezen ismereteket a szaktudomány szempontjából?

A földtudományok oktatásában, illetve magukban a földtudományokban, elsősorban a térképtörténetben a projektben feltárt iratok, adatok a kataszteri térképekkel együtt pótolhatatlan forrásértéket jelentenek az adott időszakra, amelyek kutatása eddig több nehézségbe ütközött. A kataszteri térképezéssel kapcsolatos iratok közreadásával a más gyűjteményben levő kataszteri térképek kutatásához is útmutatót ad. Értékelés pontszámmal: 10

A tudományos közlések értékelése

A projekt eredményei folyamatosan a kutatók rendelkezésére álltak, köszönhetően a MNL-ban 2014-ben meginduló „Catastrum. Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat”-nak, ahol 2014–2015-ben a projektben részt vevőktől 32 szakcikk jelent meg, ahol a projekt részeredményeit ismertették, illetve a teljes projektről beszámoltak. A folyóirathoz tartozó honlapon az egyes cikkekhez tartozó digitális tartalom is megtalálható, rögtön a létrehozását követően. A Catastrumra korlátozódó publikációk azon-

¹ Vö. *Catastrum*, 1. (2014) 1:30–40. (a pályázat), *Uo.*, 2:38–40. (2013. évi beszámoló), *Uo.*, 2. (2015) 1:43–45. (2014. évi beszámoló), *Uo.*, 3. (2016) 1:42–53.). Mindez online is elérhető a www.catastrum.hu honlap „Lapszámok” és „Projekttek” menüpontjai alatt.

ban ugyanakkor korlátot is jelentenek az eredmények széles körben való ismertté tételében. Értékelés pontszámmal: 8

Az elért eredmények összhangban vannak-e a kutatásra fordított NKFI támogatással?

Az eredmények összhangban vannak a támogatással, az MNL munkatársai által előreláthatóan 10-15 év alatt elvégezhető munka, digitalizálás, adatok bevitele a NKFI támogatással 3 év alatt elkészült. A munka a többi gyűjteményben található anyag feldolgozásához is útmutatót nyújt, pl. a szakirodalom, jogszabályok, rendeletek összegyűjtésével és közzétételével. Sajnálatos, hogy a munka folytatását a következő időszakra nem támogatta a NKFI. Értékelés pontszámmal: 10

Átfogó szakmai értékelés (a kutatás egészéről alkotott vélemény)

A projekt elsősorban az *MNL OL S 79 Kataszteri gyűjtemény, Iratok* levéltári dokumentumok darabszintű feldolgozását, digitalizálásra való előkészítését végezte el, de ezenkívül feltárta és közzétette a kataszteri térképezéssel kapcsolatos országgyűlési iratokat, jogszabályokat, korabeli szaklapokat. Felkutatták az eddig fel nem tárt felmérési utasításokat, összeállították a kataszteri személyzetre vonatkozó anyagokat. Kutatási eredményeiket igen hamar közzétették. Eredményeik alapján más közgyűjtemények számára megkönnyítették a kataszteri anyag feldolgozását. Értékelés pontszámmal (ez a pontszám **nem a fentiek átlaga**): 9 – kiváló.

The screenshot shows the website interface for 'CATASTRUM'. The main navigation bar includes 'BEKÖSZÖNTŐ', 'OLDALTÉRKÉP', and 'KIEMELT CIKKEK'. The breadcrumb trail is '>> Címlap > OTKA > K 105 886 > Projekteredmények'. The page title is 'AZ OTKA K 105 886 EREDMÉNYEI'. The main content is organized into sections: 'I. A vállalt és elvégzett munka összefoglaló jelentései', 'II. Szakirodalmi bibliográfia', and 'III. Dokumentáció feltárása'. The first section includes a project overview and a list of documents. The second section is a bibliography of works related to the project. The third section lists various documents found, such as government decrees and laws.

■ A Catastrum honlapján (www.catastrum.hu) az OTKA eredményeinek összefoglalója

OTKA-PÁLYÁZATOK

A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak (tapu defter) feldolgozása (OTKA K 108919)

Szakmai beszámoló a harmadik évről (2016)

Az adatbázisrendszerek összekapcsolása, tesztelése ütem szerint halad, a forrásfeldolgozás lassabban, mert a vállalt FTE-értéket Sudár Balázs nem tudta teljesíteni. A forrásfeltárás megtörtént, de a digitalizálásra nem maradt idő.

Eredményeink

1. Defterek tudományos feldolgozása

Tovább zajlott a hatvani, füleki, mohácsi/pécsi és szigetvári szandzsákok összeírásainak rögzítése, feltöltése az Oracle adatbázisba. 2016 során 9 darab új defter (4413 új rekord) adatbázisba töltése történt meg.

a) A korábban rögzített két forráscsoport (szandzsák-összeírások és az államiadó-összeírások) mellé mintegy 70 százalékos készütségben megtörtént a szóban forgó szandzsákok javadalombirtok-jegyzékeinek (defter-i icmâl) feldolgozása is. A hatvani és füleki szandzsák icmâl defterei teljes egészükben, a mohácsi/pécsi és szigetvári szandzsákéi mintegy 50-50 százalékban kerültek eddig feldolgozásra. Az ütemet lassította az, hogy Sudár Balázs más irányú tudományos elfoglaltságai miatt nem tudott részt venni a feldolgozó munkában, a vállalt FTE-értéket nem tudta teljesíteni. Mivel az általa vállalt mohácsi/pécsi defterek adatai nélkül a délnyugat-dunántúli oszmán közigazgatás és adóztatás bemutatása nem lehetséges, a szóban forgó két szandzsák adatainak rögzítését vezető kutató végezte el helyette, ezzel lassítva a saját területe, a szigetvári szandzsák adatainak feltöltését.

A rögzítés ütemében beállt csúszás miatt valószínű, hogy a vállalt kutatási cél teljes megvalósítása érdekében szükségessé válik majd a pályázat időtartamának meghosszabbítása egy évvel. A csúszás minimalizálása érdekében, készülve a 2017. évi adatbeviteli dömpingre,

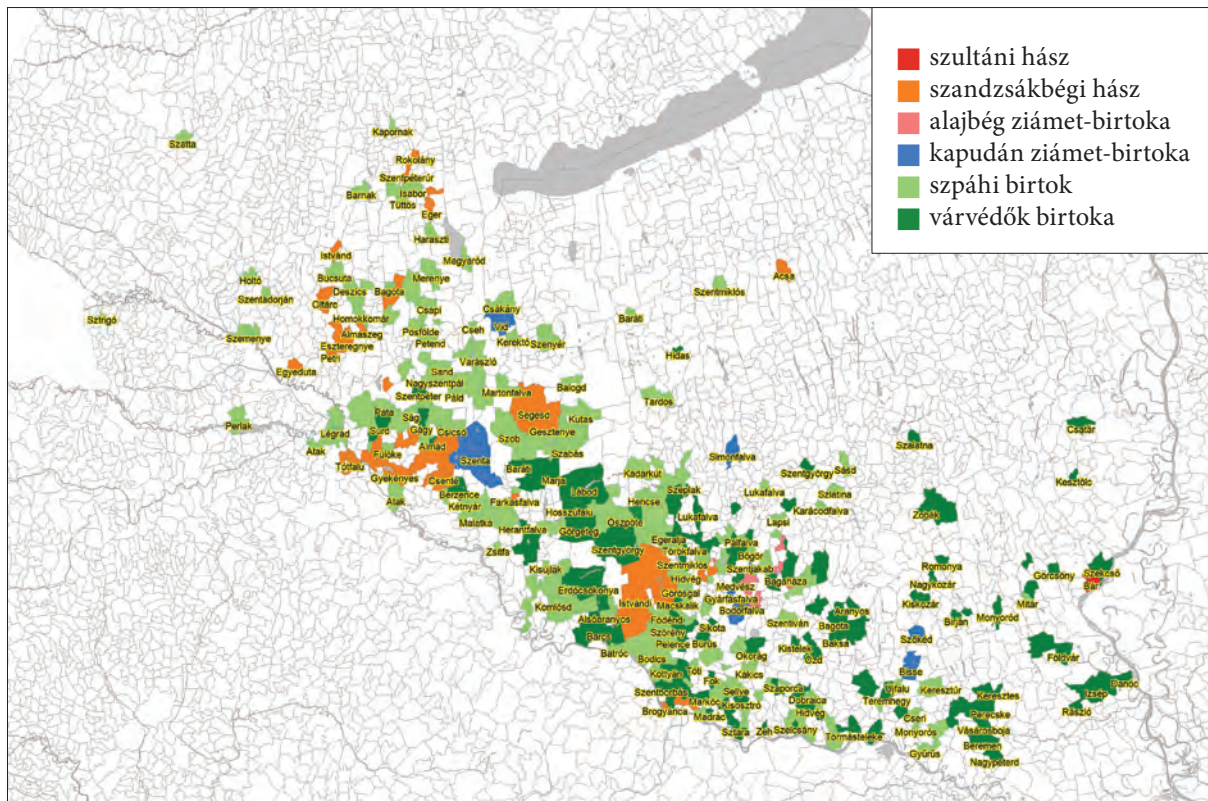
Demeter Gábor 2016 során török és oszmánli nyelvkurzusokon vett részt.

b) Az eddig feldolgozott defterek településnév-anyaga többek között lehetőséget nyújt a középkori településhálózat kora újkori változásainak nyomon követésére, települések eltűnésének és újak alakulásának vizsgálatára. Ezért az adatbázis névállományának jobb kereshetősége, az adatok térképi ábrázolása és a térképi adatokkal való szinkronizálás érdekében szükségessé vált egy módosítás, a relációs adatbázis településnév-anyagának normalizálása. Az eddig feltöltött anyagban elsődlegesen használt 16–17. századi törökös névalakokat kicseréltük a települések középkortól kezdve használt névalakjainak normalizált alakjára. Ezzel egy időben a kora újkori török alakok sem vesztek el, hanem átkerültek az adatbázis Megjegyzés rovatába. Mindkét mező adatai bekerülnek az MNL által fejlesztés alatt álló Névtérbe.

c) A feldolgozott defterek személynévanyaga pillanatnyilag már lehetőséget nyújt az oszmán katonaság személy szerinti nyomon követésére, a karrierlehetőségek vizsgálatára. Az oszmán-török szövegekben arab betűvel lejegyzett tulajdonnevek átírásához és az adatbázisban történő kereséséhez 2015 során elkészült, 2016 során továbbfejlesztett, normalizált személynéveket tartalmazó segédlet publikussá vált az MNL felületén.

http://mnl.gov.hu/mnl/ol/ajanlas_az_oszman_nevek_atirasahoz

d) Legújabb eredményként a feldolgozott defterek nagy száma (három év alatt 28 defter) már lehetőséget biztosít a teljes körű kutatás lehetőségének hiányában mindeddig még alig vizsgált, európaítól eltérő török birtoklási rendszer részletes bemutatására. A bevitt adatok több területen nagy időintervallumban teszik

■ Szolgálati birtokok a szigetvári szandzsákban 1570-ben (készítette: Sz. Simon Éva)

A térképvezálaton jól látható az egyes szolgálatbirtok-típusok – a szpáhik által használt 20 000 akcse jövedelemig terjedő tímár-, illetve a 20 000–100 000 akcse jövedelemig terjedő ziámet-birtokok, az egyes magasabb tisztségviselők és a szultán 100 000 akcse jövedelmet meghaladó hász-birtokainak, valamint a várvédő egységek kollektív javadalombirtokainak – megoszlása és elhelyezkedése. Ennek alapján megfigyelhető, hogy a határvidéki szandzsákok esetében a hódoltatás feladatát a szandzsákbég irányításával a szpáhik hajtották végre. A szultáni birtokok a szandzsák védettebb területein helyezkedtek el. A különböző időmetszetű térképvezálatok komparatív elemzése képes bemutatni a folyamatot, amelyben a magyar területek az Oszmán Birodalomba betagozódtak. A térképen eltérő színnel szerepelnek az egyes birtoktípusok.

lehetővé a birtoklásban beállt változások folyamatos követését.

e) A kutatás folytatásaként 2017-ben a 2016 során a rögzítésből kimaradt javadalombirtok-jegyzékek feldolgozását követően megkezdjük az utolsó összeírástípus, a rúznámcsék feldolgozását is.

2. Informatikai fejlesztések

2016 végéig 12 281 rekordot töltöttünk be a relációs adatbázisba.

a) 2016 során a relációs adatbázis esetében már csak korrekciókra, a térinformatikai adatbázis igényeinek megfelelő szinkronizációra volt szükség. Ennek ellenére az adatbázisnak – az

adatbevitel megkönnyítése érdekében fejlesztett – feltöltő felületét és a beélesített rendszer adatbeviteltől a megjelenítésig terjedő működését, valamint adattartalmát Demeter Gábor továbbra is tesztelte, a bővülő adattartalom által támasztott igényeknek megfelelően. b) 2017 során az új összeírástípus, a rúznámcsék betöltésének megkezdésével a tesztelés továbbra is folytatódni fog. Az adatbázis online hozzáférhetővé tételét az utolsó defertípus problémamentes feltöltését követően, 2017 végén tervezzük.

3. Térinformatikai fejlesztések

A Térinfo Bt. közreműködésével megtörtént az

Oracle adatbázisban tárolt grafika és attribútumok összekapcsolása. Kidolgoztuk azokat az SQL leválogatási parancsokat (scripteket), amelyekkel az adatbázisokból kinyerhetők a megfelelő rekordok. Továbbá kifejlesztésre került 21 darab menü, amelyekkel az alkalmazott GIS megjelenítőben (a TatukGIS szoftver „Editor” változata) az SQL leválogatás és összekapcsolás eredményei megjeleníthetők.

a) Az adatbázisok összekapcsolását elvégző Térinfo Bt. kiválasztása közbeszerzési eljárás keretében meghirdetett pályázat alapján történt.

b) Már 2016 elején megkezdődött a felhasználói igények szerint kialakított, adatbázishoz írt, vizuális megjelenítést megkönnyítő szkriptek-lekérdezések mögötti tudományos kérdések-hipotézisek megfogalmazása, majd a szkriptek létrehozása és működésük tesztelése.

c) A térképi adatbázis és a relációs adatbázis összekapcsolása nem volt zökkenőmentes. A munka során felmerült szinkronizációs problémák miatt a két adatbázis összekapcsolása 3 hónapot csúszott, ami a vállalkozói szerződés módosítását is szükségessé tette. A szinkronizációs hibák kijavítása és az összekapcsolt adatbázisok működésbe állítása 2016. augusztus végére megtörtént. A csúszás a pályázati cél megvalósítását nem befolyásolta.

d) Az adatbázisok összekapcsolásával egy időben a leválogatás megkönnyítésére megtörtént a TatukGIS editor programban 21 felhasználói menü kialakítása is, melyek pillanatnyilag az alábbi témakörökben biztosítják tematikus térképek elkészítését:

- települések időszakok, közigazgatási beosztás, településtípusok, adóösszeg, egy főre jutó adóösszeg, az adófizetők száma, az adó megállapításának módja, az adófizetés módja szerint, valamint mindezek változásai;

- birtoktestek közigazgatási egység, időszak vagy birtoktípusok szerint s mindezek változásai;

- adott személy birtokai és azok változásának nyomon követése;

- birtokkiutalás oka (egy adott hadjáratban részt vett személyek birtokainak elhelyezkedése);

- felterjesztő személye szerint.

e) Már az elkészült első térképvázlatok is

látványosan mutatják be az oszmán adminisztratív és adóztatási határ közötti különbséget és segítenek különböző időszakokban a kondominium külső határának pontos területi meghatározásában.

f) 2017 során tervezzük az elkészített térképek tematikus sorozatba rendezését és publikálásának előkészítését.

4. Forrásfeltárás (európai közgyűjtemények)

2016-ban folytattuk a már 2015-ben megkezdett nyugat-európai levéltárak oszmán összeírásainak feltárását.

a) Feltárára, kiválogatásra kerültek a nyugat-európai levéltárakban és könyvtárakban őrzött, eddig az MNL OL állományából hiányzó vagy rossz minőségben őrzött, hibás jelzetű, azonosíthatatlan oszmán összeírások. Vizsgálat alá vontuk a bécsi, berlini, drezdai, lipcsei, müncheni, párizsi levéltárak és könyvtárak anyagát.

b) A szóban forgó dokumentumok másoltatására 2016-ban már nem maradt idő, a hátralévő feladatokat 2017 folyamán fogjuk elvégezni, súlypontozva, a fennálló anyagi keretnek megfelelően, miközben a törökországi levéltárak anyagának további feltárását is tervezzük.

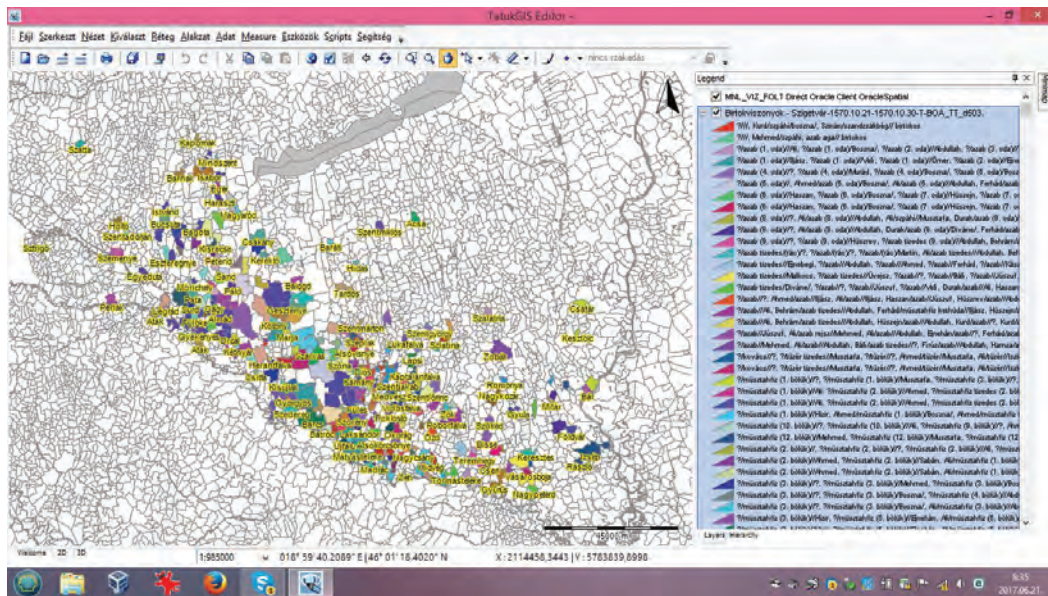
5. Tudományos konferencián való részvétel

A kutatócsoport eddigi eredményeit – melyek 2016 második felétől, az első térképek elkészültétől kezdve váltak látványossá – már több hazai konferencián nagy sikerrel mutattuk be. Hegyi Klára: Megemlékezés Fekete Lajosról születésének 125. évfordulóján. Jászberény, Jász Múzeum, 2016. 10. 19.

Hegyi Klára: A Jászság a török hódoltságban. Jászberény, Jász Múzeum, 2016. 10. 19.

Sudár Balázs: Oszmánok és délszlávok: „török” hódítók Magyarországon. Szigetvár, Szigetvár Város Önkormányzata és a Szigetvári Várbaráti Kör, Mindennapok az oszmán korban c. konferencia, 2016. 10. 25.

Sz. Simon Éva: A dunántúli falvak hódolttatása. Oszmán terjeszkedés a Dél-Dunántúlon a 16. században. Szigetvár, Szigetvár Város Önkormányzata és a Szigetvári Várbaráti Kör, Mindennapok az oszmán korban c. konferencia, 2016. 10. 25.

■ A szigetvári szandzsák katonaságának javadalombirtokai személy szerint (1570). Munkapéldány.

Sz. Simon Éva: A hódoltság török forrásainak adatbázisai – az oszmán összeírások vizsgálatának új lehetőségei. Az MNL OL és az MTA BTK TTI közös oszmanisztikai kutatócsoportjának bemutatkozása. Eger, Hungari Dzszebdszi Kulturális Hagyományörző és Sportegyesület, IV. Élet a török hódoltságban c. konferencia, 2016. 11. 11.

6. Folyamatban lévő tudományos közlések

Megjelenés alatti tanulmányok:

Sz. Simon Éva: Kanizsa 1574. évi „elfoglalása” – avagy vizsgálatok a határvidéken portyázó oszmán haderő nagyságáról. Várható megjelenés: Zalai Múzeum, 2017.

Éva Sz. Simon: Kayıt dışı (hâric ez-defter) ve „meşkun olmayan” (hâli ez-raiyyet) yerlerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilen bölgelerinde sınırlarında oluşan değişiklikler üzerindeki etkisi. = A defteren kívüli (hâric ez-defter) és az „üres” (hâli ez-raiyyet) helyek szerepe az Oszmán Birodalom hódoltsági határának változásában. (10 p. + 2 térkép) Várható

megjelenés: İstanbul Şehir Üniversitesi, Güney-Göğü Avrupa Araştırmaları Dergisi. 2016/2017. Előkészületben lévő kötetek:

Hegyi Klára: Füleki szandzsák című monográfia összes török anyaga feldolgozásra került. Kézirat várható elkészülése: 2017

Sudár Balázs: Pécs monográfia török fejezetei 80%-os készütségben. Kézirat várható elkészülése: 2017

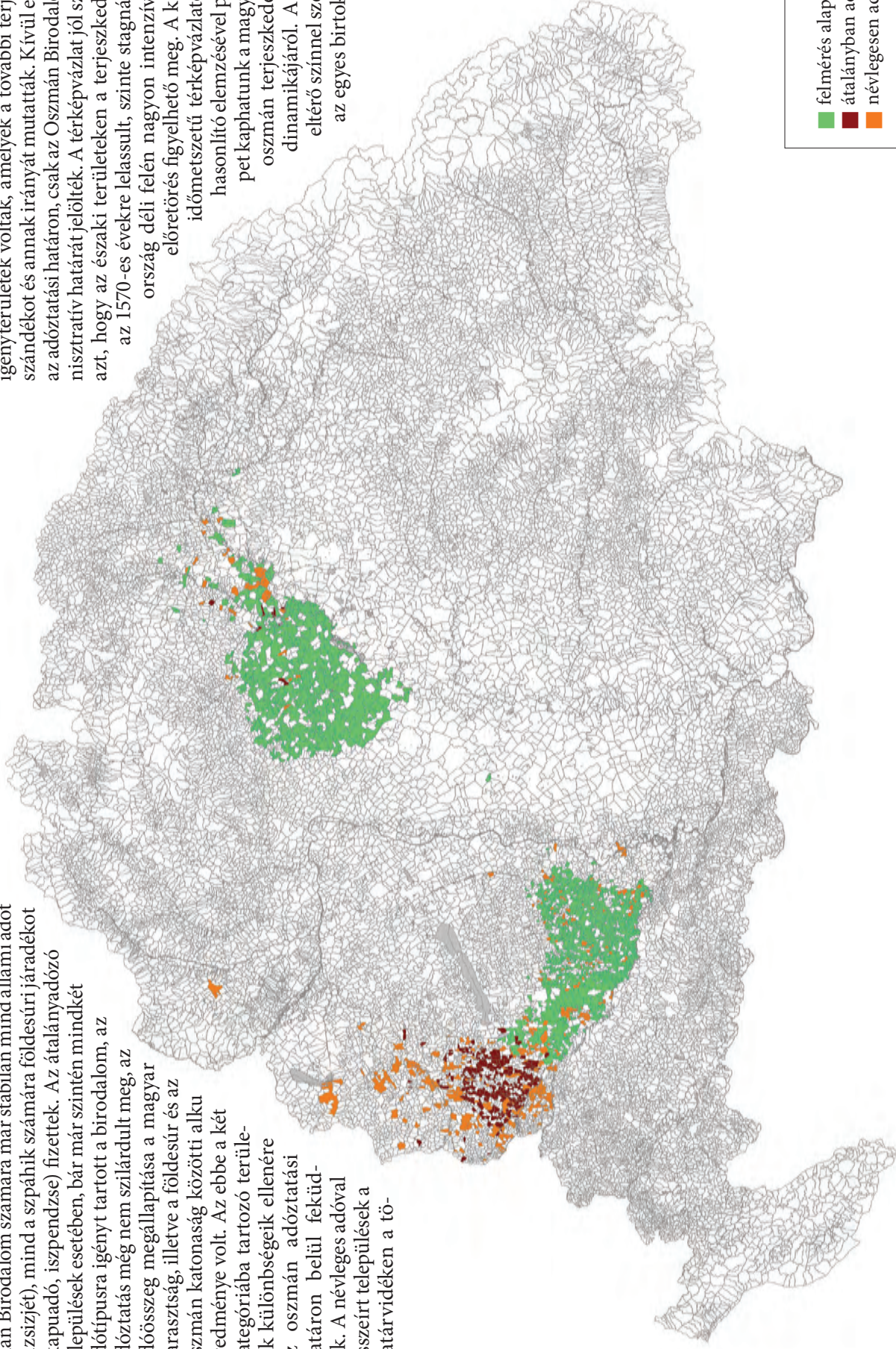
Sz. Simon Éva: Magyarországra vonatkozó defterek katalógusa a bevezető tanulmány kivételével elkészült. Kézirat várható elkészülése: 2017

A 2015. évi költségvetés befektetett eszközökre előirányzott, 2016-ra áthúzódott összegét a közbeszerzési eljárás korlátai miatt továbbra sem tudtuk felhasználni. A 2016 során engedélyezett külön nyomtató és szkennert, valamint a térképi állomány tárolásához és kezeléséhez szükséges notebook beszerzésére 2017-ben kerül majd sor.

Szepesiné Simon Éva

Az összeírás során részletesen felmért települések az Oszmán Birodalom számára már stabilan mind állami adót (dzsizjét), mind a szpáhik számára földesúri járadékot (kapuadó, iszpendzse) fizettek. Az átalányadózó települések esetében, bár már szintén mindkét adótípusra igényt tartott a birodalom, az adóztatás még nem szilárdult meg, az adóösszeg megállapítása a magyar parasztság, illetve a földesúr és az oszmán katonaság közötti alku eredménye volt. Az ebbe a két kategóriába tartozó területek különbségeik ellenére az oszmán adóztatási határon belül fekvőek. A névleges adóval összeírt települések a határvidéken a tő-

rők számára még egyáltalán nem adóztak, pusztán igényterületek voltak, amelyek a további terjeszkedési szándékot és annak irányát mutatták. Kívül estek tehát az adóztatási határon, csak az Oszmán Birodalom adminisztratív határát jelölték. A térképvázlat jól szemlélteti azt, hogy az északi területeken a terjeszkedés üteme az 1570-es évekre lelassult, szinte stagnált, míg az ország déli felén nagyon intenzív oszmán előretörés figyelhető meg. A különböző időmetszetű térképvázlatok összehasonlító elemzésével pontos képet kaphatunk a magyarországi oszmán terjeszkedés időbeli dinamikájáról. A térképen eltérő színnel szerepelnek az egyes birtoktípusok.

■ felmérés alapján adózó
 ■ átalányban adózó
 ■ névlegesen adózó

Hetvenöt éve jelent meg A Holnap

KOLLÁNYI BOLDIZSÁR ÉBRESZTÉSE

1908 szeptemberében, 75 éve jelent meg Nagyváradon A Holnap című antológia, a hasonló nevű irodalmi társaság kiadványa, mely a Nyugat megindulásával együtt az irodalmi progresszió egyik legfontosabb hadállása volt. A Holnap köre legendák szövődtek, ami nem is csoda, hiszen a múlt század hatvanas éve óta, amitől fogva Pest-Buda lett az irodalmi élet központja, nem fordult elő, hogy vidéki város az egész magyar irodalom irányát meghatározó kezdeményezéssel rukkoljon ki. Márpedig A Holnap című antológia mérföldkő azon az úton, amelyet irodalmunk, elsősorban költészetünk az önmegvalósítás felé törekedve megtett.

A Holnap költői (Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) egymás hangját felerősítve döbentették rá a közvélemény művészetek iránt fogékony rétegét arra, hogy az úgynevezett népnemzeti epigonizmus gondolatilag mennyire üres és silány, formailag egyhangú és primitív, s milyen távol áll a modern ember érzésvilágától és világszemléletétől! A konzervatív szellemi műhelyek vezetői persze azonnal érezték, hogy itt nem csupán egy új költői kifejezőmódról, a szimbolizmusról van szó, s noha az új költészetet érthetetlennek minősítették, mégis nagyon hamar megértették, hogy „ez az irodalmi háború gyermeke a szociális háborúnak”. S bár a A Holnap költői nem voltak (vagy nem voltak egészen) szocialisták, a rémülettől és gyűlölettől elhomályosult feudális és polgári szemek azoknak látták őket. Nem véletlen, hogy ravaszkodással és kíméletlen támadásokkal megpróbálták szétrebbenteni a társaságot, de az, elsősorban az élete legjobb korszakát élő

Kollányi Boldizsár az első világháború kezdetén ... és a végén

közönségnek. Nyíltan kijelentik a burzsoá morált és negligálják a polgári szentségeket.”

Alig telt el néhány hónap, s a hét költő (volt is róla szó, hogy Hétmagyarok lesz az antológia címe) kiadta A Holnap új kötetét. Ennek előszavát Kollányi Boldizsár írta. Juhász Gyula így jellemezte később: „Kollányi Ady legjobb barátai közé tartozott. Mérnök volt és nem közönséges ember, a magyar szociológia egyik úttörője, radikális politikus, természettudós, nagy nőbarát, aki később a világháborúban, amelytől végső eredményben a magyar demokrácia diadalát várta, a legelszántabb és legvakmerőbb katonák egyike és költő is. Valóságos magyar Cyrano, és mondhatom, Ady jobban szerette és többre tartotta, mint legtöbb költőtársát.” Dutka Ákos is hasonlóképpen emlékezett róla: „Kollányi azok közé a

dolta, hogy a magyar sajtóosságok következtében a parasztság lesz a vezetőereje.

Ismét Juhász Gyulát idézzük: „A második kötetből döntő sikert vártunk, de itt megint baleset történt, a legtöbb kritikus ügyes taktikával Kollányi előszavába kötött bele. Kollányi megállapításával polemizáltak, Kollányit ütötték — és majdnem kivégezték A Holnapot.”

Döntő sikert tehát ez a könyv sem aratott, és 1911 körül A Holnap társaság is szétszéledt, ám a holnapos költők csillagzata, különösen az Ady és a Babits Mihályé egyre emelkedett, a Nyugat pedig megerősítette helyzetét, s a haladó magyar irodalom elismert, mindenki által méltányolt gyűjtőmenedecje lett. Ilyen értelemben A Holnap mégis csatát nyert, döntő sikert aratott, mert kezdeményezései szán-

A Holnap szereplői közül Ady halt meg leghamarabb, a Tanácsköztársaságot már nem élte meg. Dutka Ákost az őszirózsás forradalom kíméltte Nagyváradról, Antal Sándor és Balázs Béla a Tanácsköztársaság leglelkesebb hívei közé tartoztak. Antal Sándor 1945-ben a fasiszmus áldozata lett Szlovákiában. Dutka Ákos itthon, Miklós Jutka Franciaországban élt meg matuzsálemi kort. Emőd Tamás viszonylag fiatalon, 50 éves korában halt meg 1938-ban. Kollányi végigharcolta az első világháborút, rokonszenvezett a forradalmakkal, s 1920 májusában Nagyváradról Berettyóújfaluba menekült, ahol felesége, Bihari Margit tanítónő ápolására szorult. A harcteren ugyanis súlyos betegséget kapott, s rövidesen, 1921 márciusában 47 éves korában meghalt. Berettyóújfaluban temették el a Jerikó-temető-

PACSIRTASZÓ

MORICZ ZSIGMOND